

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

**İŞİTME ENGELLİ VE İŞİTME ENGELLİ OLMAYAN
FUTBOLCULARIN BENLİK SAYGILARI VE
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ**

DOKTORA TEZİ

Mahmut AÇAK

2011

ONAY SAYFASI

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Bu tez Doktora Tezi standartlarına uygun bulunmuştur.

Yrd. Doç. Dr. Yüksel SAVUCU

Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Başkanı

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Oktay KAYA

Danışman

Doktora Sınavı Jüri Üyeleri

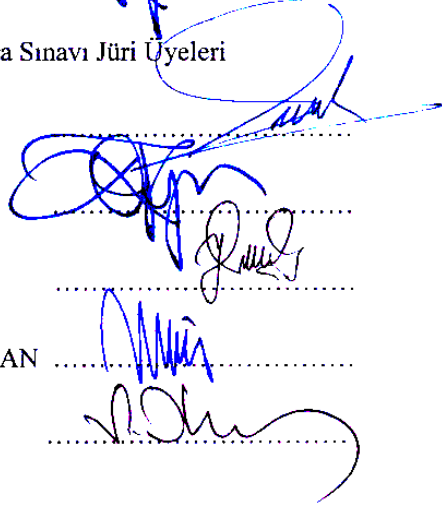
Prof. Dr. Erdal ZORBA

Yrd. Doç. Dr. Oktay KAYA

Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇOBAN

Yrd. Doç. Dr. Bahadır KÖKSALAN

Yrd. Doç. Dr. Serdar ORHAN

TEŞEKKÜR

Doktora eğitimim boyunca, bu tezin y¼r¼t¼lmesi ve ortaya ¼ıkarılması aŐamasında bilgi ve tecr¼belerinden yararlandığım değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Oktay KAYA'ya,

Tez ¼alıŐmamın verilerini elde edebilmem i¼in bana b¼y¼k destek olan baŐta kıymetli arkadaşım Dr. Tamer KARADEMİR'e, tezimin istatistik iŐlemlerinde yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. S¼leyman Nihat Őat'a, İŞitme Engelliler Federasyonu Başkanı Oktay AKTAŞ'a, İŞitme Engelliler Federasyonu Genel Sekreteri Mehmet A¼AK'a, federasyon ¼alıŐanları ile futbolculara ve onlarla iletişimi sağlayan terc¼man arkadaşlarıma,

Son olarak bu g¼ne kadar hep yanımda olan ve beni sabırla destekleyen sevgili ailem; eŐim Leman, oğlum M. Zahid ve kızım Z. Beyza'ya sonsuz teŐekk¼rler.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ONAY SAYFASI.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEŞEKKÜR	i
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ	vi
1. ÖZET.....	1
2. ABSTRACT.....	4
3. GİRİŞ.....	6
3.1. Araştırmanın Konusu	9
3.2. Araştırmanın Amacı.....	9
3.3. Araştırmanın Önemi	10
3.4. Varsayımlar	10
3.5. Sınırlılıklar	10
3.6. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	11
3.6.1. Engel ve Engelli Kavramı.....	11
3.6.1.1. Dünyada Özürlülük	13
3.6.1.2. Türkiye’de Özürlülük.....	13
3.6.2. İşitme Engelliler.....	18
3.6.2.1. İşitme Kaybı Nedenleri	20
3.6.2.2. İşitme Engellilerin Sınıflamaları.....	21
3.6.2.3. İşitme Kaybının Derecesine Göre Sınıflandırma.....	21
3.6.2.4. İşitme Engelinin Oluş Zamanına Göre Sınıflandırma	22
3.6.2.5. İşitme Engelinin Oluş Yerine Göre Sınıflandırma	22

3.6.3. İşitme Engelli Bireylerde Gelişimsel Özellikler	24
3.6.3.1. Bilişsel Gelişim:.....	24
3.6.3.2. Sosyal ve Duygusal Gelişim.....	25
3.6.4. Beden Eğitimi ve Sporun İşitme Engellilere Gelişimsel Katkıları	26
3.6.5. BENLİK SAYGISI.....	31
3.6.5.1. Benlik Saygısının Tanımı.....	31
3.6.5.2. Benlik Kavramının Gelişimi.....	35
3.6.5.3. Benlik Kavramının Gelişimini Etkileyen Etmenler.....	38
3.6.5.4. İşitme Engellilerde Benlik Kavramı	40
3.6.5.5. Benlik Saygısının Sporla İlişkisi.....	43
3.6.6. SALDIRGANLIK.....	47
3.6.6.1. Saldırganlık Tanımı	47
3.6.6.2. Saldırganlık Türleri.....	50
3.6.6.2.1. Amaç- Yönelimli Saldırganlık	50
3.6.6.2.2. Araçsal Saldırganlık	50
3.6.6.2.3. Emir Altında Saldırganlık.....	51
3.6.6.2.4. Düşmanlık İçeren Saldırganlık.....	51
3.6.6.3. Saldırganlık Kuramları.....	52
3.6.6.3.1. İçgüdü Kuramı.....	52
3.6.6.3.2. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	53
3.6.6.3.3. Biyolojik Kuram.....	54
3.6.6.3.4. Engellenme Saldırganlık Kuramı	54
3.6.6.3.4.1 Engellemeye Tepki Olarak Saldırganlık	55
3.6.6.3.5. İpucu-Uyarılmışlık Kuramı.....	56

3.6.6.4. Sportif Anlama Göre Saldırganlık	56
3.6.6.5. Saldırganlığı Etkileyen Faktörler.....	58
3.6.6.6. İşitme Engellilerde Saldırganlık	60
3.6.5.7. Benlik Saygısı ve Saldırganlık İlişkisi	61
4. GEREÇ VE YÖNTEM	63
4.1. Araştırmanın modeli	63
4.2. Verilerin Elde Edilmesi.....	63
4.2.1. Kişisel Bilgi Formu	64
4.2.2. Benlik Saygısı Ölçeği.....	64
4.2.1.1. Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri'nin Uygulanması ve Puanlanması.....	65
4.2.1.2. Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri'nin Geçerliğine ve Güvenirliğine İlişkin Yurtdışında Yapılan Çalışmalar.....	66
4.2.1.3. Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri'nin Geçerlik ve Güvenirliğine İlişkin Türkiye'de Yapılan Çalışmalar.....	67
4.2.2. Saldırganlık Ölçeği.....	68
4.3. İstatistiki Değerlendirmeler.....	69
5. BULGULAR.....	70
6. TARTIŞMA.....	115
7. KAYNAKÇA.....	137
EKLER.....	149
ÖZ GEÇMİŞ	152

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1. Araştırma Gruplarının Engel Durumu Dağılımları.....	70
Tablo 2. Araştırma Gruplarının Yaş Dağılımları	70
Tablo 3. Araştırma Gruplarının Spor Yapma Yılı Dağılımları	71
Tablo 4. Araştırma Gruplarının Eğitim Durumu Dağılımları	71
Tablo 5. Araştırma Gruplarının Yaşadığı Yer Dağılımları	72
Tablo 6. Araştırma Gruplarının Gelir Durumu Dağılımları.....	72
Tablo 7. Araştırma gruplarının benlik saygısı düzeylerinin engel durumuna göre puanlarının t testi analizi sonuçları .. Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	
Tablo 8. Araştırma gruplarının yaşlarına göre benlik saygısı puanlarının n , $\bar{x}$, S_s değerleri.....	73
Tablo 9. Normal ve işitme engelli futbolcuların benlik saygısı puanlarının yaş değişkenine göre F testi (ANOVA) sonuçları	74
Tablo 10. Araştırma gruplarının spor yapma yılına göre benlik saygısı puanlarının n , $\bar{x}$, S_s değerleri	75
Tablo 11. İşitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarının spor yapma yılı değişkenine göre F testi sonuçları	75
Tablo 12. Araştırma gruplarının eğitim durumuna göre benlik saygısı puanlarının n , $\bar{x}$, S_s değerleri	76
Tablo 13. İşitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarının eğitim durumu değişkenine göre F testi sonuçları.....	77

Tablo 14. Araştırma gruplarının yaşadığı yer göre benlik saygısı puanlarının n , $\bar{x}$, S_s değerleri.....	78
Tablo 15. İşitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarının yaşadığı yer değişkenine göre F testi sonuçları.....	78
Tablo 16. Araştırma gruplarının gelir durumuna göre benlik saygısı puanlarının n , $\bar{x}$, S_s değerleri.....	79
Tablo 17. İşitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarının gelir durumu değişkenine göre F testi sonuçları.....	80
Tablo 18. Araştırma Gruplarının medeni durum değişkenine göre benlik saygısı puanlarının t testi analizi sonuçları.....	81
Tablo 19. Araştırma gruplarının oynadıkları mevkiye göre benlik saygısı puanlarının n , $\bar{x}$, S_s değerleri	81
Tablo 20. İşitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarının oynadığı mevki değişkenine göre F testi sonuçları.....	82
Tablo 21. Araştırma gruplarının saldırganlık düzeylerinin engel durumuna göre t testi sonuçları.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Tablo 22. Araştırma gruplarının yaşlarına göre saldırganlık puanlarının n , $\bar{x}$, S_s değerleri.....	84
Tablo 23. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık puanlarının yaş değişkenine göre F testi sonuçları.....	87
Tablo 24. Araştırma gruplarının spor yapma yaşına göre saldırganlık puanlarının n , $\bar{x}$, S_s değerleri.....	88
Tablo 25. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık puanlarının spor yapma yılı değişkenine göre F testi sonuçları	91

Tablo 26. Araştırma gruplarının eğitim durumuna göre saldırganlık puanlarının n, $\bar{x}$, Ss değerleri.....	93
Tablo 27. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık puanlarının eğitim durumu değişkenine göre F testi sonuçları	96
Tablo 28. Araştırma gruplarının yaşadığı yere göre saldırganlık puanlarının n, $\bar{x}$, Ss değerleri.....	97
Tablo 29. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık puanlarının yaşadığı yer değişkenine göre F testi sonuçları.....	99
Tablo 30. Araştırma gruplarının gelir durumuna göre saldırganlık puanlarının n, $\bar{x}$, Ss değerleri.....	101
Tablo 31. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık puanlarının gelir durumu değişkenine göre F testi sonuçları.....	104
Tablo 32. Araştırma gruplarının medeni durum değişkenine göre saldırganlık puanlarının t testi analizi sonuçları	106
Tablo 33. Araştırma gruplarının oynadıkları mevkiye göre saldırganlık puanlarının n, $\bar{x}$, Ss değerleri	108
Tablo 34. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık puanlarının oynadıkları mevki değişkenine göre F testi sonuçları	111
Tablo 35. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık ve benlik saygısı puanları arasındaki ilişki	113

1. ÖZET

Spor evrensel kültürün bir parçası; dünyada dili, ırkı, dini farklı insanları birleştiren önemli bir vasıtaadır. Sporu; fiziksel faydalarının yanı sıra insanların ruhsal sağlığını da olumlu yönde etkilemek, sosyal ve moral kazançlar sağlamak için yapılan hareketler topluluğu olarak da tanımlayabiliriz. Sporun bu en yaygın tanımından da anlaşılacağı gibi spor engelli veya engelsiz olarak ayırmadan tüm insanları kapsamaktadır.

Çalışmamızın amacı, engel grubunda yer alan işitme engelli futbolcuları ile işitme engelli olmayan futbolcuların benlik saygısı ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek, işiten ve işitme engelli futbolcular arasında karşılaştırma yapmaktır. Bu çalışmanın evreni; işitme engelli futbolcuların temsilen 2010-2011 işitme engelliler 1. liginde futbol oynayan toplam 586 sporcudan 95 işitme engelli futbolcu ve işitme engellilerin bulunduğu illerin 1. amatör küme kulüplerinde futbol oynayan işitme engelli olmayan 309 futbolcu gönüllü olarak oluşturmaktadır. Toplam 404 futbolcu araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Araştırma için gerekli verileri toplamada, Kişisel Bilgi Formu, Benlik Saygısı Ölçeği ile Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, istatistik programı kullanılarak çözümlenmiştir.

Araştırmaya katılan işiten futbolcular ile işitme engelli futbolcuların benlik saygıları orta düzeyde çıkmıştır. İşitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmazken işiten futbolcularda istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<.05$). İşitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan

ortalamları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamış ($p>.05$), işiten futbolcularda ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<.05$).

İşitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında eğitim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$). Diğer taraftan, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında eğitim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<.05$).

Çalışmaya katılan sporcuların saldırganlık puan ortalamalarının engel durumuna göre genel saldırganlık değerleri incelendiğinde işitme engelli futbolcuların genel saldırganlık değerleri $\bar{x}=153.53$ ve işiten futbolcuların genel saldırganlık değerleri $\bar{x}=114.00$ 'dür.

İşitme engelli futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. İşiten futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

İşitme engelli futbolcuların yıllık saldırganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmaz iken, işitme engelli futbolcuların atılganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır.

Sonuç olarak işitme engelli futbolcuların benlik saygıları arttıkça genel saldırganlık düzeylerinin de arttığı söylenebilir. Ancak alt ölçeklerle birlikte düşünülduğünde bu ilişkinin ölçegin atılganlık boyutundan kaynaklandığı

söylenbilir. İşiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça genel saldırganlık düzeylerinin azaldığı söylenbilir.

Anahtar Kelimeler: Benlik Saygısı, Saldırganlık, İşitme Engeli, Spor.

2. ABSTRACT

Sport is a part of a universal culture and also an important vehicle that combines people whose language, race and religion is different from each other. Sport beside its physical benefits can be defined as a set of activities that are done to gain social and moral benefits and to affect people's spiritual health in a positive way. By looking at this common definition of sport, it can be said that whole people with disabilities or not are implied.

This study examines the relationship between the self-esteem and aggression levels of deaf footballers in disability group and those who are not with this disabilities and compares deaf footballers and hearing footballers. For this reason, 95 deaf footballers within 586 sportsmen who play in the 2010-2011 deaf league are participated in the study voluntarily. 309 footballers without any deaf disabilities who play in the 1. amateur club in the cities where deaf people settle take part in the study. Totally 404 footballers are the sample of the study.

Personal information form, Self-esteem Scale and Aggression Scale are used to obtain the necessary data. The data obtained from the study is analyzed by SPSS program.

The self esteem of the deaf footballers and the hearing footballers is in the middle level. While there is not an important difference between the deaf footballer's self-esteem average score according to the age variable statistically, there is an important difference for the hearing footballers statistically ($p < .05$). There is not an important difference between deaf footballers' self-esteem average score statistically according to the doing sport year ($p > .05$) but there is a statistically important difference for hearing footballers ($p < .05$).

There is not an important difference between deaf footballers' self-esteem average score according to the education variable statistically ($p > .05$). On the other hand, there is an important difference between the footballers' self-esteem average score according to the education variable statistically ($p < .05$).

When the footballers' general aggression average score is evaluated according to the disability level, deaf (totally) footballers' general aggression values are $\bar{x} = 153.53$ and hearing footballers general aggression values are $\bar{x} = 114.00$.

There is not an important difference between deaf footballers' aggression average scores according to doing sport year statistically. There is an important difference between the hearing footballers' aggression average scores according to doing sport year statistically.

While there is not an important difference between deaf footballers' destructive aggression average scores according to the their playing position statistically, there is an important difference between deaf footballers' hardness average score according to their playing position statistically.

As a result, there is an important difference between hearing and deaf footballers' self-esteem and aggression levels against deaf footballers statistically.

Key Words: Self-esteem, Aggression, Hearing Disability, Sport

3. GİRİŞ

İnsan ilişkilerinde, sosyal etkileşimlerden kaynaklanan problemlere uyum, kendisi ve çevresi arasında ahenkli bir ilişki kurulabildiği oranda sağlıklıdır. Bireyin yaşamdan doyum sağlaması uyum yollarını öğrenmesine bağlıdır. Uyumsuzluk, hem birey açısından mutsuzluk hem de toplum açısından üretkenliğin azalması ve insan gücü kaynağının boşa harcanması anlamına gelmektedir (136). Dünya nüfusunun önemli bir oranını engellilerin oluşturduğu günümüzde zihinsel, fiziksel ya da duyuşal özürlü sonuca engelli insan sayısı 500 milyona ulaşmıştır. ABD’de yaklaşık olarak 20 milyon işitme engelli insan vardır ve bunların %10’u tamamen sağırdır (184). Engeli bireylerin topluma adaptasyonları etkileyen etmenlerin başında spor gelir.

Spor; engellilerin bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan gelişmelerini sağlamakta, toplumla kaynaşmalarını kolaylaştırmaktadır (70). Bu nedenle, engelli bireylerin topluma olan uyumlarını sağlamak, bu süreci hızlandırmak ve sosyalleşmelerine katkıda bulunmak için spor bir araç olarak ele alınmalıdır (69).

Türkiye’de Başbakanlık Özürlüler İdaresi tarafından yaptırılan son araştırma, ülkemizde %12,29 oranında engellinin bulunduğunu göstermektedir. Son nüfus sayımına göre de ülkemizde yaklaşık 8,5 milyon dolayında engelli olduğu kabul edilmektedir. Bunun da önemli bir kısmını bedensel engelliler oluşturmaktadır (29).

Spor; bireyin kendi dar dünyasından kurtularak başka ortamlarda, başka kişilerden, inançlardan, düşüncelerden insanlarla iletişim içinde bulunmasını, onlardan etkilenmesini ve onları etkilemesini sağlamaktadır (218). Sporun bilinen

bu olumlu etkileri kimi zaman ruhsal hastalıkların tedavisinin bir parçası durumuna gelmesini sağlamıştır (134, 88). Sporun birçok olumlu etkisinin olduğu bilinmektedir. Bu olumlu etki sadece sağlıklı bireyleri değil, engelli bireyleri de kapsamaktadır. Engellilerin fiziksel ve zihinsel gelişimleri ile birlikte onların toplum içinde daha iyi ilişkiler kurabilmesine yardımcı olmaktadır. Son yıllarda ergenlerle yapılan çalışmalarda fiziksel aktivitelerin benlik algısı (38), akran, anne-baba ilişkileri ve akademik başarı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu saptanmıştır (83, 85, 206).

Ekeland ve arkadaşları fiziksel etkinliklerin çocuk ve ergenlerde benlik saygısı, depresyon, kaygı ve davranış sorunları üzerinde olumlu etkisinin olduğunu belirtmiştir (71). Sportif branşlardan biri olan futbol, dünyanın en popüler spor branşlarının bir tanesi (3, 48, 114) olmasının yanında, dünya genelinde 150 milyonu aşkın lisanslı sporcusu (116) bulunmakta, bir diğer çalışmaya göre 200 bin profesyonel 240 milyon amatör sporcu (120) olduğu söylenmektedir. Kitleleri arkasından koşturan seyri heyecan verici olan futbol, birçok spor dalında olduğu gibi sporcular için yaralanma riski oldukça yüksek olan bir spor dalıdır (3, 100, 115). Yakın temas kazanma hırsı ile birleştiğinde birçok değişkenin yani saldırganlığın yaşanması da kaçınılmazdır.

Sporda şiddet eskiye oranla hızlı ve daha şiddetli bir şekilde artış göstermeye başlamıştır. Yapısal, çevresel, sosyal ve bilişsel değişkenler grubu, izleyici şiddetiyle birleşerek sporda tehdit oluşturmaya başlamıştır. Özellikle seyirci şiddeti çoğu uluslarda devam eden evrensel bir sorundur (171).

Saldırganlığın bu yorumu, bu güne kadar saldırganlık için söylenmiş her şeyi etkiler ve elde edilen genel görüş, saldırganlığın kötü ve kontrol altına alınması

gereken bir davranış olduğudur. Bu araştırmanın amaçlarında biri de saldırı için bir değer yargısı belirlemek değil, daha çok saldırgan davranışları sporcularda neyin meydana getirdiğini, bunun nasıl arttığını ve bu davranışın insan güdüsünün çok önemli bir bileşeni olup olmadığını analiz etmektir (62). Araştırmada saldırganlık, çeşitli sınıflamalarda ele alınmıştır. 'yıkıcı saldırganlık', 'atılğanlık' 'edilgen saldırganlık' olarak üç boyutta incelenmiştir. Yıkıcı saldırganlık, düşmanlık içeren saldırganlıkla eş anlamlı olarak düşünölmelidir.

Sporda saldırganlık davranışı gerçekleştiğinde ise iki farklı saldırganlık tipinden söz edilebilir. Birincisi araçsal saldırganlık, ikincisi de düşmanlık içeren saldırganlıktır. Karşılıklı temas halinde yapılan spor dallarında, anlayışlı olmayı gerektiren, takımın faydasına olan ve spordaki özel durumdan doğan gereklilikler (savunma oyuncusunun hakeme fark ettirmeden hücum oyuncusunu itmesi) araçsal saldırganlığı, kuralların ihlal edildiği ve rakibe zarar verme niyetiyle yapılanlar (kasti tekme atma) düşmanlık içeren saldırganlığı ifade etmektedir (198).

Sporda karşımıza bir de saldırganlık terimi içinde yer alan saldırganlığın olumlu yanı olan yapıcı boyutu atılğanlık terimi çıkmaktadır. Eğer kurallar fiziksel gücün kullanılmasına bazı sınırlamalar getiriyor ve sporcuda bu sınırlar içerisinde fiziksel gücünü sınırın sonuna kadar kullanıyorsa burada atılğanlıktan söz edebiliriz (8). Toplumda bir arada yaşarken, karşılıklı olarak sağlıklı ilişkiler kurma yetenekleri, toplumsal düzen için önemli bir gerekliliktir. Bu ilişkilerin sağlıklı kurulabilmesi için gerekli olan davranış şekillerini sosyal beceriler olarak ifade etmek mümkündür (138).

Ülkemizde işitme engellilerin yıllardır futbol liglerinin olduğu bilinmektedir. 2011 yılı itibariyle 32 birinci lig takımı ve 40 tanede ikinci lig takımı bulunmaktadır. İşitme engelliler liginde normal futbol liginden daha fazla olayların olduğu gözlenmektedir. Bu çalışmanın birinci amacı işiten futbolcular ile işitme engelli futbolcuların saldırganlık düzeylerini tespit etmeyi amaçlamaktadır.

İkinci olarak çalışmamda işiten ve işitme engelli olan futbolcuların benlik saygılarının tespitidir. Benlik saygısı ile saldırganlık arasında bir ilişki olup olmadığı incelenecektir. Benlik saygısının, kişinin geldiği aile, anne-baba, eğitim düzeyi, meslekleri, ekonomik durumları, gibi daha pek çok etkenle ilişkili olabileceği düşünülerek araştırmalar yapılmıştır.

Bu çalışmada; futbol sporu ile uğraşan işiten ve işitme engelli sporcuların, bazı değişkenler ile benlik saygısı ve saldırganlık ile ilişkileri üzerinde durulacaktır.

3.1. Araştırmanın Konusu

Bu Araştırmanın Konusu; ‘işitme engelli ve işitme engelli olmayan futbolcuların benlik saygıları ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi’ dir.

3.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, işitme engelli ile işitme engelli olmayan futbolcuların benlik saygısı düzeylerini inceleyerek, saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi değerlendirmek; işiten ve işitme engelli futbolcular arasında karşılaştırma yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki denenceler geliştirilmiştir:

1. İşiten ve işitme engelli futbolcuların benlik saygısı düzeyleri arasında fark vardır.

2. İşiten ve işitme engelli futbolcuların saldırganlık düzeyleri arasında fark vardır.

3. Benlik saygı düzeyleri işiten ve işitme engelli futbolcuların saldırganlık düzeylerini etkilemektedir.

3.3. Araştırmanın Önemi

Araştırmanın sonucunda elde edilecek bulgular, işiten ve işitme engelli futbolcuların psiko-sosyal gelişimlerine katkı sağlayacaktır. Türkiye’de işitme engelli sporcular benlik saygısı ve saldırganlık ile ilgili yapılan araştırmalara raslanmamış olup, çalışmanın bu konuyla ilgili literatüre ve ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

3.4. Varsayımlar

1. Araştırma grubundaki denekler ölçek ve envanteri içtenlikle yanıtlamışlardır.

2. Kullanılan veri toplama araçları geçerli ve güvenilirlerdir.

3.5. Sınırlılıklar

1. Araştırma, araştırmaya katılan denek sayısı ile sınırlıdır.

2. Araştırmaya katılan denek grubu, futbol oynayan işiten ve işitme engelli erkek sporcular ile sınırlıdır.

3. Araştırma grubu spor yapan işiten ve işitme engellileri içerdiğinden spor yapmayan işiten ve işitme engellilere genellenemez.

4. Araştırma, kullanılan ölçek ve envanterin ölçtüğü nitelikler ile sınırlıdır.

5. Araştırma, deneklerin kullanılan ölçek ve envanterdeki sorulara verdiği cevapların doğruluğu ile sınırlıdır.

3.6. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Engellilere yönelik birçok kavram bulunmakta ve bu kavramlarla ilgili değişik tanımlamalar yapılmaktadır. Engellilerle ilgili kavramlar ile birlikte işitme engelli kavramlarını da açıklamak gerekir.

3.6.1. Engel ve Engelli Kavramı

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün tanımına göre sağlık; yalnızca hastalık veya sakatlığın olmayışı değil, kişinin bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde olmasıdır (119).

Bu tanımdan yola çıkarak tam bir iyilik halinin bozulduğu durumlarda kişiye eğer gerekli müdahaleler yapılmaz ise özürlü ya da engelli olarak yaşamına devam etmektedir.

Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirgesinde 'Kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri (bedensel ya da sonradan olma) herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar' sakat olarak tanımlanmaktadır (28).

Orhon, (1981) engel ve engelliği şu şekilde tanımlamıştır: Bedensel, zihinsel, ruhsal özelliklerinde belirli bir oranda ve sürekli işlev kaybına neden olan organ yokluğu sonucu normal yaşam gereklerine uymama durumu 'engel', bu durumdaki kişiye 'engelli' denir (155).

Bu noktadan hareketle engellilik olgusu da; doğuştan veya sonradan olma herhangi bir hastalık ya da kaza sebebiyle bireyin bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve toplumsal işlevlerinde spesifik bir nispette sürekli azalma ve

kayıplara neden olan, uzuv eksikliği ya da bozukluğu neticesinde yaşama gereklerine adapte olma ve günlük gereksinimlerini karşılamada zorluk çekme hâli biçiminde tanımlanabilmektedir (73).

Özellikle son zamanlarda ‘özel ihtiyaç grupları’ kavramı kullanılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu kavram yoksul, korunmaya muhtaç, engelli, istismara uğramış bütün ihtiyaçları da kapsadığı için çok büyük bir genelleme yapılmış olmaktadır (63).

Engel kavramı sadece bireyi ilgilendirmez. Çünkü engelli biri sosyal ortamda (okulda, caddede ve spor alanlarında) sürekli başka engellerle karşılaşır. Dolayısıyla engel bir sosyal sorun olmasından dolayı toplumun da bir sorunu durumuna gelir. Çünkü bireyler çok değişik nedenlerden ötürü engelli hale düşebilmektedirler (159).

Sosyal, duygusal, davranışsal ve bilişsel yönden büyüme ve gelişmeye engel teşkil eden ya da gelişimi yavaşlatan durumları sınıflandırmak mümkündür.

Çiftçi'nin yaptığı sınıflandırmaya göre (60):

1. Zihinsel Engelliler
  - a. Eğitilebilir geri zekalılar
  - b. Öğretilebilir geri zekalılar
2. Üstün zekalılar ya da yetenekliler
3. Davranış bozukluğu olanlar
4. Konuşma özürlüler
5. İşitme Engelliler
  - a. Sağırlar
  - b. Ağır işitenler

6. Görme Engelliler

- a. Körler
- b. Ağır görenler

7. Sinirsel ya da sinirsel olmayan fiziksel özürllüer

- a. Ortopedik özürllüer
- b. Süreğen hastalığı olanlar.

3.6.1.1. Dünyada Özürllülük

DSÖ 2005 yılı tahminlerine göre dünya çapında 278 milyon kişide işitme ile ilgili bir bozukluk olduğu ve bunların % 80'inin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bulunduğu bildirilmiştir (64).

3.6.1.2. Türkiye'de Özürllülük

Türkiye'de özürllülerin hakları ve özürllüler ile ilgili yapılan çalışmalarda diğer dünya ülkelerinin büyük bir etkisi mevcuttur ve özürllülerle ilgili yapılan çalışmaları Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür.

Cumhuriyet öncesi dönemde Tanzimat'a kadar özürllülere yönelik faaliyetler daha çok tıbbî bakım konusunda olmuştur. Özellikle fiziksel ve ruhsal açıdan özürllü olan kişilerin sağlık evlerinde bakım ve tedavileri yapılmıştır. Bu anlamda akıl ve ruh hastalarının tedavilerine yönelik bakım evlerinin dünyadaki ilk örnekleri teşkil ettiği söylenebilir. Ayrıca bu dönemde hayır amaçlı kurulmuş vakıflar da özürllülere yönelik hizmetler yürütmüşlerdir. Tanzimat'tan sonraki dönemde de özürllülerin korunmasına yönelik kapsamlı düzenlemelere rastlanmaz. Ancak getirilen düzenlemelerde sınırlı ve kısmî birkaç hüküm vardır. Avusturyalı Mösyö Grati tarafından ilk defa 1889 yılında İstanbul Ticaret Meslek Mektebi'nde

sağırılar için bir okul açılmıştır. Daha sonra burada körler için de bir sınıf açılmıştır. 1921 yılında İzmir'deki körler okulunu 1923'te yine İzmir'de sağırılar okulu takip etmiştir (161).

Cumhuriyet'ten sonraki çalışmaların tarih sırasına göre dizimi şöyledir (203, 204).

1. 1923 yılında Atatürk tarafından kabul edilen ve uluslararası nitelikte olan ve engelli çocuklardan da bahseden Cenevre Sözleşmesi imzalanmış, 1930 yılında Umumi Hıfzıssıhha Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun özürli olanları kabul edecek yurt veya müesseseler tesis etme ve idare etme görevini Sağlık Bakanlığı'na vermiştir.

2. 1949 yılında 'Korumaya Muhtaç Çocuklar Yasası' çıkarılmış ve yatılı özel eğitim kurumları için yasal koşullar hazırlanmıştır.

3. 1950 yılında Altı Nokta Körler Derneği kurulmuş, 1951'de çıkarılan yasayla özel eğitim kurumları, Sağlık Bakanlığından Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. Aynı yıl özel eğitim, örgün eğitim hizmetleri içinde yer almıştır.

4. 1952 yılında zihinsel özürliülerin eğitim ve öğretim çalışmaları için Gazi Eğitim Enstitüsü'nde 'Özel Eğitim Bölümü' açılmıştır.

5. 1955'te Ankara'da Demirlibahçe İlkokulunda özel eğitime muhtaç çocukların teşhisi ve rehberlik çalışmaları için 'Psikolojik Servis Merkezi' açılmıştır.

6. 1958 yılında Ankara'da Lepra Hastanesi'nde kurulan ve sonra Ankara Tıp Fakültesi'ne bağlanan 'Rehabilitasyon Merkezi' açılmıştır.

7. 1962 yılında ilk defa eğitilebilir düzeydeki zihinsel engelliler için normal ilkokullarda özel sınıf uygulamasına başlanmıştır. 1965'te Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi bünyesinde 'Özel Eğitim Bölümü' kurulmuştur.

8. 1971'de 1475 sayılı İş Kanunu düzenlemesiyle kota sistemi gereği özürlüler için 50'nin üzerinde işçi çalıştıran fabrikalarda % 2 kontenjan ayrılmıştır. 6.6.1997 tarih ve 572 sayılı kanun hükmünde kararname gereğince özürlüler için ayrılan % 2'lik kontenjan % 3'e çıkarılmıştır.

1982 yılında yeniden düzenlenen T.C. Anayasasında da üç ana konuda özürlüler için özel hükümlere yer verilmiştir; 1. Eğitim ve Öğretim Hakkı, 2. Çalışma Hakkı, 3. Sosyal Güvenlik Hakkı.

Özürlülere Yönelik Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri; sağlık sistemimiz 1961 yılında kabul edilen ve ilk kez 1963 yılında Muş ilinde uygulamaya konulan 224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun ile şekillenmiştir. Bu kanuna göre yapılan sağlık sisteminin en önemli unsurları sağlık ocaklarıdır. Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Yönerge ile sağlık ocakları tarafından özürlülere yönelik olarak yapılması gereken görevler belirtilmiştir. Sağlık ocakları özürlülere yönelik olarak okullarda zaman zaman taramalar yapmak, 65 yaş ve üzeri kişilerin özürlülük açısından risk altında olduğunu kabul ederek bu kişileri tespit etmek, izlemlerini yapmak ve özürlülerle ilgili diğer kurumlar ile işbirliği içerisinde ruh sağlığı hizmetlerini belirlemek, planlamak ve uygulamak gibi görevleri üstlenmiştir (204).

'Özürlüler İçin Kimlik Kartı Yönetmeliği' 13 Ağustos 1998 tarihinde yürürlüğe girmiş ve dağıtımına 2 Aralık 1998 tarihinde başlanmıştır. Kimlik Kartı,

% 40 ve üzeri özürlü bulunanlara verilmektedir. Bu kimlik kartı ile özörlöölere sağlanan haklar aşağıda belirtilmiştir.

- Devlet Demir Yolları ana hat yolu trenleri ile seyahat halinde % 20 indirim,

- Türk Hava Yolları ile seyahat halinde belirlenen esas doğrultusunda % 40 indirim,

- Telsim - Turkcell cep telefonlarında görüşme ücretinden indirim,

- Yerel Yönetimlerin alacağı kararlar ile su bedellerinde indirim,

- Milli Park ve Devlet Tiyatrolarından ücretsiz olarak yararlanmaktadır.

25 Mart 1997 tarih ve 571 sayılı Kanun Hükümünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı olarak Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur.

06.07.2005 tarih ve 25867 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkında Yönetmelik ile sağlık sisteminde yaşanan değişimler sonucunda özörlölüğe yönelik yeni bir sağlık hizmeti yaklaşımı başlanmıştır. Buna göre; aile hekimi çalıştığı mekanda veya gezici hizmetler sırasında tespit ettiği özörlü kişilere yönelik I. basamak koruyucu sağlık, tanı, tedavi, rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetlerini vermekle yükümlüdür (119).

Türkiye’de 01.07.2005 tarihinde ‘Özürlüler Kanunu’ olarak da bilinen 5378 sayılı ‘Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükümünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’ kabul edilmiştir. Bu düzenleme özörlölere yönelik yapılan en son düzenleme sayılmaktadır. Bu kanunla, farklı olarak, özörlölere, bazı şartlar dahilinde aylık bağlanması, konuşma, işitme ve görme özörlöölünün noterdeki işlerinin nasıl yapılacağı, işitme ve konuşma özörlü kimselere gerek göröldüğu hallerde tercümanlık yapmak üzere illerde işaret dili bilen personel görevlendirilebileceği gibi hususlar düzenlenmiştir (161).

Türkiye 2002 Özürlülük Araştırmasına Göre Özur Türü ve Özürlü Nüfus

Oranı (65).

	Ortopedik Özürlü	Görme Özürlü	İşitme Özürlü	Dil ve Konuşma Özürlü	Zihinsel Özürlü
Türkiye (%)	1.25	0.60	0.37	0.38	0.48
Yaş grubu					
0-9	0.64	0.33	0.20	0.46	0.42
10-19	0.77	0.36	0.29	0.43	0.58
20-29	1.21	0.45	0.32	0.42	0.65
30-39	1.26	0.46	0.35	0.31	0.54
40-49	1.39	0.62		0.26	0.39
50-59	1.79	0.91	0.41	0.30	0.26
60-69	2.80	1.56	0.77	0.41	0.27
70+	3.94	2.98	1.70	0.39	0.31
Yerleşim yeri					
Kent	1.09	0.52	0.32	0.33	0.38
Kır	1.49	0.73	0.45	0.46	0.64
Cinsiyet					
Erkek	1.48	0.70	0.41	0.48	0.58
Kadın	1.02	0.50	0.33	0.28	0.38
Bölge					
Marmara	1.11	0.53	0.37	0.33	0.37
Ege	1.19	0.61	0.36	0.38	0.53
Akdeniz	1.22	0.58	0.34	0.38	0.55
İç Anadolu	1.27	0.63	0.37	0.38	0.50
Karadeniz	1.60	0.66	0.45	0.46	0.63
Doğu Anadolu	1.27	0.57	0.31	0.40	0.44
G.D. Anadolu	1.25	0.70	0.36	0.45	0.45

Yukardaki veriler incelediğinde, özürlülüğün yaşa göre dağılımında yaş ilerledikçe özürlülük oranının arttığı görülmektedir. Türkiye’de en fazla ortopedik özürlülerin bulunduğu ve bunların en çok 70 yaş ve üzeri nüfusta görüldüğü, özürlülüğün daha çok kırsal yaşama alanlarında meydana geldiği, en fazla Karadeniz Bölgesinde oluştuğu ve ülke genelinde erkeklerde daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye Özürlülük Araştırmasında ise işitme bozukluğunun görülme sıklığı % 0.4 olarak bulunmuştur (65). Ülkemizde özürlülük epidemiyolojisi ile ilgili yapılan diğer çalışmalarda işitme bozuklunun sıklığı ise İzmir’de % 2.9 ve İstanbul’da % 7.4 olarak belirlenmiştir (154).

Çalışmada işitme ile ilgili bozuklukların kadınlarda daha fazla olduğu, yaş ilerledikçe görülme sıklığının arttığı, eğitim düzeyi yükseldikçe azaldığı ve bu bozukluğa sahip bireylerin % 77.8’inin çalışmadığı belirlenmiştir. Bu veriler Türkiye Özürlüler Araştırması verileri ile örtüşmektedir (65).

Dünya Sağlık Örgütüne göre, doğuştan meydana gelen işitme bozukluğunun en önemli sebepleri prematüre doğumlar, doğum sırasında bebeğin oksijensiz kalması, annenin hamileliği sırasında geçirdiği hastalıklar ve gebelik sırasında annenin toksik ilaçlar kullanması şeklinde bildirilmiştir (64).

Türkiye’de özürlülük epidemiyolojisini belirlemek amacıyla yapılan diğer çalışmalarda da sonradan meydana gelen işitme bozukluğunun en önemli sebebinin hastalıklar oluştuğu tespit edilmiştir (154, 177).

3.6.2. İşitme Engelliler

İşitme engeli tanımı medikal bir durum olarak değerlendirilip, o perspektiften bakıp sınıflanabileceği gibi aynı zamanda sosyal ve kültürel bir durum olarak da değerlendirilip işitme engelini yaşayanlar yönünden de sınıflandırılabilir. Bu nedenle işitme engeli her zaman birçok faktörden etkilenen çok yönlü bir durum olarak değerlendirilmelidir. Temel olarak işitme engeli terimi kullanıldığında (87), sağır olanlar ve ağır işitenler (şiddetli işitme yetersizliği) kastedilmektedir (108). Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kursları Yönetmeliğine göre, işitme yetersizliği, işitme duyarlılığının kısmen veya

tamamen yetersizliğinden dolayı konuşmayı edinmede, dili kullanmada ve iletişimde güçlük nedeniyle bireyin eğitim performansının ve sosyal uyumunun olumsuz yönde etkilenmesi durumunu ifade eder (151).

'İşitme engeli', bireyin işitme duyarlılığının gelişim, sosyal uyum, özellikle de iletişim kurmadaki görevlerini yeterince yerine getirememesi sonucunda ortaya çıkan durumdur. Bir başka deyişle; işitme engeli, çok hafif dereceden, çok ileri dereceye kadar farklılık gösterebilen işitme yetersizliği şeklinde tanımlanabilir (18, 103).

'İşitme kaybı' ise, konuşma ve çevresel seslerle ilgili akustik bilgileri algılamadaki yetersizliktir. Bu yetersizlik işitme kaybının derecesine, tipine ve oluş zamanına göre gelişim alanlarını belirli ölçülerde etkilemektedir (205).

Bir bireyin işitme eşik düzeyinin, herhangi bir frekansta odyogram üzerindeki sıfır eşiğinden belirli derecede sapması (15-20 dB) bir işitme engeli olduğunu gösterir. İşitme testi sonucunda bir bireyin aldığı sonuçlar kabul edilen normal işitme eşiklerinden belirli derecede farklı olup, bu kaybın derecesi bireyin dil edinmesini ve eğitimini engelleyici derecede ise işitme engelinin varlığından söz edilir.

İşitme engeli özel eğitim gerektirecek kadar işitme yetersizliği hali olarak tanımlanacak olursa, bu tanım işitme engeli olan iki grubu kapsar. Bunlar sağır ve ağır işitenlerdir. Bu ikili ayrıma göre sağır; bütün düzeltmelere rağmen işitme kaybı 70 desibelden fazla olan ve eğitim-öğretim çalışmalarında işitme gücünden yararlanamayan bireylerdir. Ağır işitenler ise bütün düzeltmelere rağmen, işitme kaybı 25-70 desibel arasında olan ve yardımcı araçlarla eğitim-öğretim çalışmalarından yararlananlardır (214).

İşitmenin değerlendirilmesi için bebeklik döneminde objektif ve subjektif testlerin kullanımı değişiklik göstermektedir. Özellikle 3 yaş ve sonrası çocuklarda oyun odyometrisi ile güvenilir ve geçerli cevaplar elde edilmektedir. 5-16 yaş grubu çocuklarda ise davranım odyometrisi ile eşik tespiti, konuşma odyometrisi ve gerekirse ayırıcı testler kullanılmaktadır (178).

3.6.2.1. İşitme Kaybı Nedenleri

Kalıtımsal nedenler, doğum öncesi, doğum anı, doğum sonrası olmak üzere dört grupta incelenebilir. İşitme kaybı nedenleri birçok sınıflama bulunmaktadır. Bunlar: kalıtsal, doğum öncesi nedenler, doğum sonrası nedenler ve konuşma sonrası nedenleri kapsamaktadır (200).

Kalıtımsal nedenler: işitme kaybına yol açan birçok neden olmasının yanında en yaygın olarak karşılaşılanı genetik nedenlerdir. Kalıtsal işitme kaybı, kalıtsal otosomal resesif gen sonucudur (32).

Doğum öncesi nedenler: Aşı geliştirmeden önce kızamıkcık, işitme kaybının en önemli sebeplerinden biridir. Aşını kullanımıyla birlikte önemli derecede azalma görülmüştür (200). Toksosoplazma, uçuk virüs, frengi ve aşırı büyük hücre virüsü işitme kaybına sebep olan diğer doğum öncesi enfeksiyonlardır (32).

Doğum anındaki nedenler (Perinatal grup); kanamalar, doğum sırasında meydana gelen komplikasyonlar (forceps veya vakum gibi alet kullanımı, kordon dolanması, oksijensiz kalma, doğum anında oluşabilecek zedelenmeler ve çarpmalar, vb.), düşük doğum ağırlığı, erken doğum olabilir.

Doğum sonrası nedenler (Postnatal grup) ise; çocuğun geçirdiği hastalıklar ve kazalardır. Kabakulak, menenjit, kızamık gibi çocuk hastalıkları,

ilaçlar, orta kulak enfeksiyonları işitme kaybına neden olabilir. Tedavi edilemeyen kronik orta kulak iltihabı kulak zarına zarar vererek gecici işitme kayıplarına sebep olabilir (182).

Konuşma sonrası nedenler; kafatasına alınan bir darbe cocleada bir travmaya neden olabilir, duyuusal-sinirsel işitme kaybına yol açabilir. Hafif duyuusal-sinirsel işitme kaybı, havayı fişek veya ateşli silahlar gibi aşırı gürültülü ortamda bulunma sonucu olabilir (21).

3.6.2.2. İşitme Engellilerin Sınıflamaları

İşitme ve işitme engeli değişik faktörler dikkate alınarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma, işitme kaybının derecesine, işitme kaybının oluş zamanına, oluş yerine, nedenine, oluş biçimine ve süreğenliğine göre yapılabilmektedir (150).

3.6.2.3. İşitme Kaybının Derecesine Göre Sınıflandırma

Martin (1990) ve Sevinç (2002), işitme kaybının derecesine göre neye tekabül ettiğini şu şekilde sınıflamışlardır (149, 178):

1. Normal işitme (-10 dB- 15 dB HL)
2. Çok hafif derecede işitme kaybı (16 dB- 25 dB HL): Bazı sesleri yaprak hışırtısı, çağlayan sesi gibi) duymada ve ayırt etmede güçlükleri vardır.
3. Hafif derecede işitme kaybı (26 dB- 40 dB HL): Konuşma seslerinin bazılarını duyabilmede ve karşılıklı konuşmaları takip etmekte güçlükleri vardır.
4. Orta derecede işitme kaybı (41 dB- 55 dB HL): Karşılıklı konuşmaları anlamada güçlük çekerler. Var olan işitme kaybı nedeni ile bazı artikülasyon ve ses bozuklukları gösterebilirler. İşitme cihazı kullanımından yarar görürler.
5. Orta - ileri derecede işitme kaybı (56 dB- 70 dB HL): Ancak yüksek sesle yapılan konuşmaları duyabilirler. Konuşmada, lisan bozukluğu gözlenir.

Karşılıklı ve kalabalık ortamlarda işitsel algılama yetersizliği nedeniyle konuşmayı öğrenme güçlükleri vardır. İşitme cihazı kullanımından yüksek düzeyde yarar sağlamaktadırlar.

6. İleri derecede işitme kaybı (71 dB- 90 dB HL): Normal şiddetteki konuşma seslerini ve çevresel sesleri duyamazlar. İşitme cihazı kullanmaları gerekmektedir.

7. Çok ileri derecede işitme kaybı (91 dB HL ve yukarısı): Konuşma seslerini ve çevresel sesleri duyamaz. Konuşmayı anlamamaya bağlı olarak kavramları öğrenmede güçlükleri vardır. Ciddi düzeyde konuşma, lisan ve ses bozuklukları meydana gelmektedir. Cihaza gerek vardır fakat yararı daha kısıtlıdır.

3.6.2.4. İşitme Engelinin Oluş Zamanına Göre Sınıflandırma

İşitme engelli çocuklarda genel olarak işitme engelinin oluş zamanına göre iki tür işitme kaybı görülür.

1. Dil öncesi işitme kaybı: Sözel dili öğrenmeden önce oluşan işitme kaybıdır.

2. Dil sonrası işitme kaybı: Temel dil becerilerini öğrendikten sonra oluşan işitme kaybıdır (118).

3.6.2.5. İşitme Engelinin Oluş Yerine Göre Sınıflandırma

1. İletim tipi işitme kaybı:

İletim tipi işitme kayıpları, dış kulak ve orta kulakta meydana gelen çeşitli rahatsızlıklarla ortaya çıkar. Dış ortamdan gelen sesin iç kulağa iletilmesini engelleyecek veya kısıtlayacak bütün nedenler bu tip işitme kaybına neden olur.

Özellikle erken çocukluk döneminde meydana gelen iletim tipi işitme kayıpları, konuşma ve lisan gelişimini etkileyerek gecikmeye neden olur.

Sensörinöral işitme kaybı (Duyusal-sinirsel işitme kaybı):

İç kulak (sensör) ya da işitme sinirlerindeki (nöral) hasarlar sonucu oluşur. Hafiften total işitme kaybına kadar değişik derecelerde görülebilir.

Sensör ve nöral tipteki işitme kayıplarının kombinasyonudur.

* Sensör işitme kaybı: İç kulaktaki patolojiden kaynaklanan işitme kaybıdır. Sesleri algılama, ses sembollerini tanıma, ayırt etme ve sesin kavramsal yapısını öğrenmede güçlükleri vardır.

* Nöral işitme kaybı: İşitme sinirindeki patolojiden kaynaklanan işitme kaybıdır. Sesleri algılama, ayırt etme ve sesin anlamını öğrenmede güçlükleri vardır.

3. Karışık (Mixt) tip işitme kaybı:

İletim tipi ve sensörinöral tip işitme kayıplarının birlikte görülmesiyle oluşan işitme kaybıdır. İşitsel uyarıcıyı algılama, ayırt etmek ve ses kavramını öğrenmede güçlükleri vardır.

İşitme kayıplarının çoğu iletimsel, duyuusal- sinirsel ve karışık tip hasarlar sonucu oluşur. Bununla birlikte bu üç tipte de çocuğun sadece bir kulağı ya da bir kulağı diğerinden daha ciddi olarak etkilenebilir.

4. Merkezi tip işitme kaybı:

Merkezi sinir sisteminde meydana gelen bir zedelenme sonucu ortaya çıkan işitme kaybıdır. Merkezi işitme kaybında kişi iç kulaktan gelen sesleri algılayamaz. Bu tip bozukluğu olan çocuklarda işitsel ayırım ve kavramada, işitsel öğrenmede ve dil gelişiminde problemler görülebilir.

5. Psikolojik (işlevsel) işitme engeli:

İşitme organlarının yapısı ve işleyişinde bir bozukluk olmadığı halde işitme gerçekleşmez. Bu tür kayıplara, algılanan ya da gerçek olan psikolojik ve sosyal güçlükler neden olabilir. Çocuklarda psikotik durumlarda, yetişkinlerde psikonevrozla birlikte görülebilir. Psikolojik işitme kaybı çoğunlukla aniden oluşur (118, 214).

3.6.3. İşitme Engelli Bireylerde Gelişimsel Özellikler

İşitme engelli çocuklar, işitme yetersizliklerinin özelliklerine bağlı olarak gelişim sürecinde; işitme kaybının tipi ve derecesi, kaybın olduğu yaş, çocuğun zeka düzeyi, ailelerin ve toplumun tutum ve olanakları, işitme engeli ile başa çıkma yeteneği, çocuğun dil ve eğitimsel deneyimlerine bağlı olarak bazı farklılıklar gösterebilir. Bu nedenle işitme kaybı, bireyin gelişimi ve davranışlarının bazı yönlerine daha ağır, bazı yönlerine ise daha az etkili olmakta ya da hiç etkilememektedir (6).

3.6.3.1. Bilişsel Gelişim:

Uzun yıllardır yapılan araştırmalar göstermiştir ki, işitme engelli çocuklar öğrenme, problem çözme ve yaratıcılık konularında işitme engeli olmayan akranlarının gerisindedirler. İşitme engelli çocuklarla normal çocuklar arasında bilişsel farklılıklar olmasına rağmen bu farklılıklar onların yeteneklerinden değil, yapılacak eyleme yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır (148).

İşitsel ipuçları bilginin alınmasında önemli bir kaynak oluştururken, işitme engelliler bu tarz bilgi alımından yoksun kalmakta dolayısıyla sosyal etkileşimde de azalma meydana gelmektedir. Bilgiyi doğru olarak algılayamayan işitme engellilerde iletişim güçlükleri yaşanmakta, sosyal olarak kabul edilebilir

davranışlar için gerekli olan kuralları doğru yorumlayamamaları kaçınılmaz olmaktadır (168).

Ergenç'in (1995) aktarmasına göre; işitme engelli bireylerin bilişsel gelişimi konusunda üç görüş vardır (74):

1. Bazı uzmanlara göre, işitme engelli çocuklarda işitememe sonucu zihinsel gelişimlerinde gerilik görülmektedir.

2. Bir diğer görüşe göre ise işiten ve işitme engelli çocukların zihni gelişmeleri arasında hiçbir fark yoktur.

3. Üçüncü görüşte ise işitenlerle işitmeyenler arasında bir fark olduğu ve bu farkın işitme engellilerin işitememeleri sonucu gelişimlerinin yavaşlaması nedeniyle ortaya çıkan bir görüntü olduğu ileri sürülmektedir.

3.6.3.2. Sosyal ve Duygusal Gelişim

İşitme yetersizliği olan öğrencinin sosyal ve duygusal gelişimine etki eden dört faktör vardır. Bunlar; aile-çocuk etkileşimi, ikinci olarak akran ve öğretmenleri, üçüncü olarak, sosyal olmanın farkındalığı ve son olarak etkileşim eksikliğine bağlı kendini soyutlanmış ve yalnız hissetmesidir (21).

Dünyaya gelen her çocuk öncelikle ailesiyle iletişime geçer. Aile ile çocuk arasındaki etkileşimin kalitesi, çocuğun gelecekteki düşüncelerinin, toplumsal değerlerinin ve sosyal hayatta paylaşımcılığının kalitesini ve zenginliğini de belirleyecektir. İşitme engelli bir çocuğun kaliteli bir aile etkileşiminden mahrum kalmaması için ailenin, çocuğunun özrünü zaman kaybetmeden kabul etmesi ve aile içi iletişimi en erken dönemde başlatması gerekmektedir. Aile-çocuk etkileşimi, çocuğun sosyal ve duygusal gelişiminde en önemli faktördür (150). Çünkü çocuk, ilk olarak annesinden öğrendiği

davranışlarla sosyalleşme sürecinde yer almaya başlar. Engelli çocuğa başlangıçta ne kadar doğru bir yaklaşım gösterilirse, gelecek süreçlerde de o ölçüde başarı elde edilir (97).

İşitme engelinden kaynaklanan dil ve konuşma becerisindeki yetersizlikler işitme engelli çocukların içinde yaşadıkları toplumun kültürünü algılamalarını ve eğitim olanaklarından tam olarak yararlanmalarını engelleyebilir (93).

Sınırlı bir çevrede büyüyen işitme engelli çocukların pek çoğunun sağlıklı iletişim kuramamaları nedeniyle normal işiten çocuklara göre kişiliklerinde düzensizlik ve uyumsuzluk ortaya çıkabilmektedir (202).

Akranların ve öğretmenlerin engelli çocukla kolay ve etkili iletişime girmesi ile işitme engelli çocuk sosyal kuralları, konuşmada kullanılan kuralları, farklı durumlara uygun tepki vermeyi, kişilerle yakın ilişki kurmayı öğrenebilir (6).

İşitme engellilerin sosyal etkileşimleri incelendiğinde, işiten akranlarına göre, sosyal beceri düzeylerinin düşük olduğu ve çevreleriyle yeterince iletişim kuramadıkları ve bu nedenle uyum ve davranış sorunları gösterdikleri belirtilmektedir. Genel olarak işitme engelliler, iletişim becerileri yetersiz olduğundan, sosyal olarak gelişmemiş ya da sosyal olarak geri olarak tanımlanmaktadırlar. İşitme engellilerin sosyal becerilerindeki yetersizlikler nedeniyle aileleri ile etkileşimleri de sınırlı kalmaktadır (11, 12).

3.6.4. Beden Eğitimi ve Sporun İşitme Engellilere Gelişimsel Katkıları

Beden eğitimi ve spor faaliyetleri ile fonksiyon kaybına uğramış engelli birey fiziksel, zihinsel, psikolojik ve sosyal yapısıyla bir bütün olarak değerlendirildiğinde, kendisi ve toplumu ile barışık ve bütünleşmiş bir biçimde

yaşam sürmesine katkı sağlayabilmektedir. Dolayısıyla spor, engelli birey için önemli bir etkinliktir. Çünkü spor, günümüz dünyasında engelliler eğitim ve rehabilitasyonunda tedavi aracı olarak kullanılmaktadır. Özürlü bireyin yapacağı sporun olumlu etkileri engelli kişinin kendisine, ailesine, iş çevresine ve topluma doğrudan yansımaktadır. Özürlüler için spor bireyler arası iletişimi artırmak, inisiyatifi ve entegrasyonu geliştirmek anlamına gelir (102).

Engel dolayısıyla özürlülerde en sık beklenen olumsuz psikolojik tavır olan aşağılık duygusu ve anksiyeteye karşı ferdi en ideal koruyucu faktör spordur (191). Engel türü ne olursa olsun hareket etme, egzersiz yapma, sportif etkinliklere katılma bireye haz vermekte, hareket etmekten duyulan hazda bireyin yaşam motivasyonunu artırmaktadır (23).

Ulusal düzeylerde ve bütün uluslar arası işitme engelliler arasında yapılan spor yarışmalarında, sporcuların en az 55 db işitme kaybının olması gerekmektedir ve işitme cihazları kullanılmamalıdır. Bu normal konuşmanın yaklaşık 6 feet de 50-65 db gürültü düzeyine sahiptir (187).

Sağır yetişkinlerin yaşantılarında spora önem vermeleri yeterli değildir. Sağır çocuklar için okul programları ve sağır eğitimindeki literatürün çoğunlukla sağır çocuklar tarafından yapılan fiziksel aktiviteye katılım avantajını önenmesi gerekir (186).

Spor ve beden eğitimi, engelli çocukların, kendisi gibi engelli ve normal gelişim gösteren çocuklarla bir araya gelerek; bir gruba ait olma, paylaşma ve işbirliği yapma becerilerini kazanmasına yardımcı olur. Ayrıca spor çocuğa engeliyle başa çıkma ve hafifletme yollarını öğretirken, kas ve sinir sistemini, zihinsel reaksiyonlarını ve motor gelişimini destekler (36).

Spor aktivitelerine katılım sağır toplumunda önemli bir yere sahiptir. Sadece fiziksel anlamda değil diğer kişisel boyutlarda da katılımcılara yararlar sağlar (185). Pek çok sağır yetişkin için, spor olaylarına katılmak önemli bir sosyalleşme aracıdır. Sağırlar sporu işaret dili kullanarak iletişim kurduklarından diğerleriyle anlamlı etkileşimler kurabilir ve çoğunluğun işittiği ve konuşma dili kullanarak anlaştığı toplumlarda onlara bir fırsat sunar. Diğer bir yararı da psikolojiktir, sağırlar sadece sporcu olarak değil spor direktörü hatta personel ve seyirci olarak avantaj sağlar. Bu tarz bir katılım öz kimliklerini güçlendirir, özsayılarını ve toplumlarına yardımcı olmalarına izin veren bir yaşam tarzı kurma güvenlerini artırır (187).

İşitme engelli çocukların fiziksel gelişimleri, işiten akranlarından farklı değildir. Çünkü işitme engeli, fiziksel gelişimi etkilememektedir. Yalnız kulak kepçesinin arkasında yer alan mastoid kemiğinin hasar görmesi sonucu bazı işitme engelli çocuklarda büyüme döneminde denge sorunları görülmektedir (172).

Stewart (1991) işitme engelliler için sporun sosyal, psikolojik ve eğitim boyutunu detaylı şekilde araştırmıştır. Sporun işitme engelliler için temel önceliği; işitme engelli sporcuların iletişimi, cinsiyet, etnik kimlik, eğitim durumu, siyasi görüşler, hatta spora ilgi şekli ve derecesi ne olursa olsun bir buluşma yeri olarak işitme engelliler arasında sosyal kimliği kolaylaştırmaktır. Toplumdaki pozisyonuna duyarlı diğer işitme engelliler ile bir araya gelme fırsatı verir. Diğer işitme engellilerle sosyalleşme olanağının ötesinde oyunlara az ilgi gösteren işitme engelliler, seyirci olarak oyunun örgütsel yönüne katkı sağlayarak sporcu olmayan işitme engelliler ile bir araya getirir (187).

Özürülerin sosyal ve psikolojik durumlarında gözlendiği söylenen geriliğin sporcu olan özürülerde gözlenmemesi, özürü sporcular üzerinde yapılan araştırmalarda normal sporcularla aralarında ruhi ve psikolojik olarak dikkate değer farklılıklar bulunmaması, sporun gördüğü vazifeyi bir kez daha ortaya koymaktadır. Sporun, disiplin, güven, rekabet ve arkadaşlık hislerini uyandırarak sağladığı sosyal ve psikolojik faydalar; ferde toplumla kaynaşma, faydalı olabileme imkanı verdiğinden, özürüler açısından fiziki faydalarından daha da önemlidir (191).

Engellilerde fiziksel etkinliklere katılmanın faydalarını felsefi açıdan değerlendiren yazarlar daha çok duygusal gelişim ve psiko-motor gelişime katkılarını vurgulamaktadırlar. Sporun hem bedensel ve zihinsel yönden sağlıklı hem de engelli bireyler için son derece değerli olduğu ancak engelli bireylerin spora olan gereksiniminin daha fazla olduğu sporun engelli bireylerin hareket etmekten haz alma, eğlenme ve başarıma gereksinimlerinin karşılanmasında önemli bir araç olduğu bilinmektedir. Yazarlara göre, spor kişilere özü ile başa çıkmasını ve özrünü hafifletmesini öğretmekte, keyif vermekte, iletişim ve paylaşım sağlamakta, yaşam motivasyonunu artırmakta, dürüstlük, hoşgörü, işbirliği gibi olumlu kişilik özelliklerinin kazanmasını sağlamaktadır (23).

Batı ülkelerinde yapılan araştırmalar; engelli bireylerin öğrenme, uyum sorunlarının büyük bir kısmının beden eğitimi ve spor etkinlikleriyle telafi yoluna gidilmiş ve araştırmalar sonucunda; engel durumu ne olursa olsun bu bireylerin birçok işlerde buna spor etkinlikleri de dahil, normallerden daha başarılı, toplumsal kurallara daha istekli uyan, sosyal ve uyumlu davranışlar gösterdikleri gözlenmiştir (14).

Sportif faaliyetleri özellikle engelli öğrencinin psikomotor (denge, kuvvet, sürat, esneklik, fiziksel uygunluk) becerilerini olumlu yönde geliştirdiği, onların yapıcı, yaratıcı ve üretici olmasını sağladığı söylenebilir. Ayrıca sportif faaliyetler, engelli öğrenciler üzerinde zihinsel gelişim için olanak sağlar, birey kazanma-kaybetme olgusunu öğrenir ve buna kendini hazırlar (13).

Toplumun işitme engellilerin spora ve rekreasyon aktivitelerine dahil etme zorunluluğu vardır, çünkü böyle yapmaları daha sağlıklı ve zaman içinde daha iyi yaşam tarzları geliştirilmesine yardımcı olacaktır (187).

Engelli öğrencilerin beden eğitimi ve spor faaliyetleri ile 'biriken enerjisini atarak bir rahatlama sağlar, vücut fonksiyonları daha iyi çalışır, psiko-sosyal gelişimine katkıda bulunur. Ardalı (1998), beden eğitimi ve spor etkinliklerinin engelliler için önemini şu şekilde belirtmektedir (102).

- Kendi kararlarını verme yeteneğini geliştirerek bağımsızlık duygusunun artmasına yardımcı olur.

- Engelli bireyin sahip olduğu sosyal çevreyi geliştirir ve iletişim becerilerinin artmasını sağlar.

- Engelli bireyin kendi beceri ve yeteneklerine olan inancını artırarak özgüven gelişimine yardımcı olur.

Tatar'ın (1995) çalışmasına göre ise engelli bireyler için beden eğitimi ve spor etkinliklerinin önemi şu şekilde açıklanmaktadır (191):

- Engelli bireyin sahip olduğu engel nedeniyle yaşadığı psikolojik gerginlik ve bunun sonucu olan sosyal sorunları aşmasında önemli rol oynar.

- Engelli bireyin kendini toplumdaki soyutlamasını engeller, hayata bağlanmasına yardımcı olur. Sportif etkinliklerin doğal bir sonucu olarak rahatlamasına, iyi vakit geçirmesine ve eğlenmesine fırsat verir.

- Sporun mental ve fiziksel kapasitede sağladığı gelişme ile motor beceri, denge, el-göz koordinasyonunda sağladığı iyileşme engellinin eğitiminde ve rehabilitasyonunda olumlu etkiler yapar.

- Engelli bireyin etkinliklerde sergilediği performans kişilik gelişimine yardım ederken toplum tarafından engelli olmanın ötesinde sporcu olarak kabul görmesini sağlar.

- Engelli bireyin entelektüel kapasitesi ve problem çözme yeteneği artar.

3.6.5. BENLİK SAYGISI

3.6.5.1. Benlik Saygısının Tanımı

'Self-esteem', batıda özellikle de ABD'de yaygın olarak kullanılan ve önemli bir yere sahip olan bir kavramdır. Bu kavram için Fransa'da daha çok 'özseverlik' sözcüğü kullanılmaktadır (9). Ülkemizde yabancı dillerden yapılan çevirilerde ve araştırmalarda 'kendine saygı', 'özsaygı' (165), 'benlik saygısı' (125, 135) terimleri İngilizcedeki self-esteem terimine karşılık olarak kullanıldığı görülmektedir.

Benlik saygısı kişinin kendine karşı pozitif veya negatif tavrı ya da bireyin kendini yeterli, güvenli ve önemli olarak algılama derecesidir. Yetersiz benlik saygısının aşırı katı bir hayat felsefesi oluşturmaya, içe kapanıklığa, pasif davranışlara, psikosomatik hastalıklara, saldırgan davranışlara neden olduğu bilinmektedir (58).

Benlik saygısının kökeni ergenlikte başlamakta, bu dönemde örgütlenip bireyin yaşamını etkileyen kalıcı bir faktör olmaktadır. Bu yüzden ergenlikteki benlik saygısının incelenmesi önemli bir konudur (173). Benlik ile ilgili birçok tanım yapılmış olup bunlardan birkaçı aşağıda belirtilmiştir.

Benlik kavramı, bireyin kendisi hakkındaki yargılarından oluşmaktadır. Kuzgun (1983) benliği, bir kimsenin çeşitli özelliklerinin kendisinde bulunuş derecesi hakkındaki değerlendirmelerinin tümü, kısacası kişinin kendisini algılama biçimi olarak tanımlamaktadır (138).

Yörükoğlu'na göre benlik kavramı, insanın kendi benliğini algılayış ve kavrayış biçimi olarak tanımlanır. Kişinin kendini nasıl görüp, kendine nasıl değer biçtiğini anlatır (220).

Benlik, kişiyi o kişi yapan, başkalarından ayıran duygu, tutum ve davranışların tümünün örgütlenmiş bütünüdür (133).

Benlik, 'bireyin özellikleri, yetenekleri, değer yargıları, emel ve ideallerine ilişkin kuralların dinamik bir örüntüsü, kendi kişiliğine ilişkin kanıları ve kendi kendine görüş tarzıdır'. Bu bakımdan benlik, kişiliğin öznel yanını oluşturur (36). Benlik kişiliğin öznel yanısıdır. Çünkü bu kazanımlar başkasına aktarılamaz (22).

Yavuzer'in aktardığına göre; Tan (1970), benliği; bireyin fiziksel ve sosyal çevresiyle olan etkileşimleri sonucu kazandığı birtakım kişisel duygu, değer ve kavramlar sistemi olarak tanımlamıştır. Lawrence (1988), benlik kavramını bireyin zihinsel ve fiziksel özelliklerinin toplamı ve sahip olduğu bütün bu özelliklere ilişkin kendini değerlendirmesi olarak tanımlamıştır. (216).

Benlik saygısı kavramı literatürde ilk kez, 1890 yılında görülmüştür (56). Benlik saygısı, kişinin kendini tanımlamak için kullandığı şeylerin bütünü olan benlik kavramından farklılaşabilir. Benlik saygısı, benlik kavramının içerdiği bilgilerin bir değerlendirmesidir ve kendisi hakkındaki tüm şeylerle ilgili duygularından ortaya çıkar. Kişisel benlik saygısı, kişinin kendisiyle ilgili bilgilerin objektif bir kombinasyonu ve bu bilgilerin subjektif değerlendirmesine dayanır. (166).

Benlik saygısının formülü, algılanan benlik ve ideal benlik hakkındaki düşünme ile açıklanır. Algılanan benlik, benlik kavramına benzer. Bu, şu anki mevcut olan ve olmayan becerilerin, karakteristiklerin, niteliklerin objektif bir görünüşüdür. İdeal benlik, kişinin olmasını istediği hayallerdir. Fakat bunlar gerçek dışı değildir.

Kişinin kendinde olmasını istediği şeylerdir. Algılanan ve ideal benlikler, bir uyum içindeyse, benlik saygısı olumlu olacaktır. Algılanan benlik ve ideal benlik arasındaki uyumsuzluk, benlik saygısında problemlere neden olur (166).

Benlik kavramı, benliğin bilişsel yanı, benlik saygısı ise benliğin duygusal boyutudur. Birey kim olduğu ile ilgili belirli fikirlere sahip olmasının yanısıra, kim olduğuyula ilgili belirli duygulara da sahiptir (104).

Yüksek benlik saygısı, benliğin sağlıklı değerlendirilmesidir. Olumlu benlik saygısına sahip kişi, kendini olumlu şekilde değerlendirir ve güçlü yönleri hakkında iyi hisseder. Düşük benlik saygısına sahip bir kişi, sıklıkla yapay bir pozitif tutum sergiler veya bu kişi içe kapanabilir, diğer insanlarla ilişki kurmaktan kaçınabilir, insanların onu dışlayacağından korkabilir (166).

Kişiliğin gelişim sürecinde oluşan ve kişiliğin bir boyutu olan benlik, doğuştan gelen özelliklerin çevreyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkan edinilmiş bir yapıyı anlatır. Benlik insanın kendini görüş ve algılama biçimidir. Zaten benlik ve kişilik arasında gelişme ve yapı bakımından kesin bir sınır çizmek zordur. Benlik ile kişilik içiçe olmakla birlikte, benlik kişilikten farklı özellikler taşımaktadır. Benlik insanın kendi kişiliğine ilişkin kanılarının toplamı, insanın kendisini tanıma ve değerlendirme biçimidir. Özetle benlik kişiliğin öznel yanıdır (35, 133).

Benlik, benlik kavramından ayrı incelendiğinde, bazılarına göre bir sistem, bazılarına göre bir kuramdır. Benlik ile benlik kavramına getirilen ayırım, birbirlerinin sınırlarının ne olduğu sorusunu akla getirmektedir. Bu sorunun cevabına James' in getirdiği açıklık, benliği özne-ben, benlik kavramını ise nesne-ben olarak düşünmesi ve incelemesidir (89).

Benlik kavramı insanın kendi benliğini algılayış ve kavrayış biçimi olarak tanımlanır. Kişinin kendini nasıl görüp, nasıl değer biçtiğini anlatır. Burada önemli olan bireyin nasıl olduğu değil, kendisini nasıl gördüğüdür (221).

Benlik kavramı ile yakından ilişkili olan bir kavramda benlik saygısı (benlik değeri)'dir. Benlik saygısını, benlik algısı ve ideal benlik olarak incelemek mümkündür. Benlik algısı benlik kavramıyla eşittir. İdeal benlik ise kişinin ne olması, nasıl davranması gerektiği konusunda kendine mal ettiği değer yargıları olarak tanımlanabilir. Kısaca, ideal benlik kişinin ulaşmak istediği benliktir (39).

Benlik kavramını, kişinin, kendine yönelik olarak yaptığı betimlemeleri olarak tanımlamak mümkündür. Benlik saygısı ise, kişinin bu betimlemeleri için yaptığı değerlendirmeler olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle, benlik

kavramı, kişinin kendisi hakkında sahip olduğu düşünce ve algılamaları içerirken, benlik saygısı kişinin kendisine yönelik duygularını içermektedir (34, 133).

Kendini kabul ise bireyin ideal benliğine ulaşamadığı yanlarını fark etmesi sonucu, kişiliğinin parçası olarak benimsediği özellikleri kabul edip etmemesine ya da ne ölçüde kabul ettiğine ilişkin bir terimdir. Başka bir deyişle kendini kabul, bireyin kendi özelliklerinden memnun olup olmaması ya da ne derece memnun olduğudur (77).

İnsancıl psikolojide insan davranışını temellendiren güdü kendini gerçekleştirme güdüsüdür; davranışı etkileyen, denetleyen ana öge ise bireyin benlik kavramıdır. Benlikten farklı olan benlik kavramı, çeşitli kişilik kuramlarının çekirdeğini oluşturmaktadır (40).

3.6.5.2. Benlik Kavramının Gelişimi

Benliğin gelişimi, bireyin çevresiyle olan yaşantılarını algılama biçimlerine göre oluşan dinamik bir süreçtir. Bu süreç doğumla başlamaktadır (101).

Çocukluktan başlayarak bütün yaşam boyu, insanın çevresinde bulunan kişilerle kurduğu ilişkiler, iletişim ve etkileşim bu gelişmede bir yandan bireyin toplumsallaşmasını, diğer yandan kendi benliğini tanımasını sağlar (189).

Çocukların benlik duygusu hakkındaki düşüncelerimiz, Freud ve Piaget'nin bebeklerin yeni dünyaya geldiklerinde kendilerini ayrı bir varlık olarak algılamadıkları görüşünden etkilenmektedir. Freud bebek ve annenin beraber tek bir kişiymiş gibi olmalarını, anne ve bebek arasındaki sembiyotik ilişki olarak adlandırılır. Freud'a göre bebek kendisini annesinden ayrı bir varlık olarak düşünemez. Bu fikir psikoanalitik kuramcı Margaret Mahler (1977) tarafından

bebeklerin biyolojik doğumlarından birkaç ay sonra psikolojik doğumlarının gerçekleşmesi şeklinde adlandırılır (25).

Benlik kavramı bir defada gelişmez. Benlik kavramı ergenlikte ve ilk yetişkinlikte son derece önemli olan dinamik ve yaşam boyu süren bir süreç içinde gelişir. Diğer insanlarla etkileşimden ya da kendi duygularımızla ve düşüncelerimizle iç diyalogumuzdan çıkar. Disiplin ve sevgi aracılığıyla anne-babadan, uygun davranışı gösterme baskısıyla yaşlılardan, başarı ya da başarısızlıkla okul yaşantılarından ve birçok başka olaydan etkilenir. Buna karşılık ruh ve beden sağlığımızı, başkalarıyla ilişkiler, akademik başarılar ve meslek seçimi etkileyebilir (176).

Benlik kavramının beğenilip benimsenmesi, benlik saygısını oluşturur. Benlik saygısı, bireyin kendini değerlendirmesi sonunda ulaştığı, benlik kavramını onaylamasından doğan beğeni durumudur. Başka bir deyişle, benlik saygısı, bireyin kendinden memnun olma durumudur (215).

Kişinin bedenini algılayışı (beden imgesi) ile benlik kavramı arasında sıkı bir ilişki vardır. Benliği gencin baş uğraşı, düşüncelerinin odağı olur. Bu çağda benlik kavramı sürekli iniş çıkış ve dalgalanma gösterir. Çünkü genç, kendine yakışan bir kimlik aramaktadır. Kendisini sürekli tartmakta, değerlendirmekte, eleştirmektedir. Kendisini ana-babasından ve başkalarından ayıran özelliklerini öne çıkarmakta, benliğini yeni baştan düzenlemeye uğraşmaktadır (221).

Benliğin ergenlik çağındaki gelişimi, gencin 'kendi öz iradesi' dediğimiz özelliğe sahip olmasıyla ortaya çıkar. Bu dönemde genç başkalarının arzularıyla çatışma halinde olsa bile, yine de kendi isteklerini öne sürmekten çekinmez. Bu

yaşlarda görülen baş kaldırmalar, gencin benliğiyle toplum arasındaki çatışmaların ifadesidir (113).

Ergenlik dönemi, benlik kavramı için hayati bir önem taşımaktadır. Ergenlik döneminde oluşan öz tanımlama, değerlendirme yetişkinliğe taşınır. Duyumsal bilgilere verilen anlam, çocuğun çevresiyle etkileşimini değerlendirmesine bağlıdır. Onun değerlendirmesi, kendisi için önemli olan başka kişilerin, özellikle anne babanın kendisine karşı takındığı tutumlarla şekillenir. Böylece benlik kavramının kökleri ilk deneyimlere kadar uzanır ve daha sonra dinamik bir biçimde yaşam boyunca gelişir (189).

Benlik kavramı sürekli olarak değişik durumlarda yapılan benlik değerlendirmeleri sonucu gelişmektedir. Bu durum devamlılığı olan bir süreç olup, erken çocuklukta başlamakta, ergenlikte ve ilk yetişkinlikte son derece önemli olan dinamikle yaşam boyu gelişmektedir (133).

Coopersmith' de uzun yıllar süren çalışmalarında benlik saygısının gelişimini etkileyen değişkenleri araştırmıştır. Coopersmith'e göre benlik saygısı oldukça karmaşık bir kavramdır, içsel ve dışsal nesnelere içerir. Benlik saygısı, bireyin kendisi ile yaptığı ve bir alışkanlık haline getirdiği değerlendirmeleridir. Benlik saygısı, kişinin kendi kendisini onaylayan ya da onaylamayan tutumlarını ifade eder. Kendisini ne derecede yeterli, önemli başarılı ve değerli bulduğunu gösterir. Kısaca benlik saygısı, kişinin kendisine karşı takındığı tavır ve tutumlardan oluşan kişisel değerlilik yargısıdır (54).

Coopersmith gerçek ve savunucu benlik saygısı olmak üzere iki çeşit benlik saygısından söz eder. Gerçek benlik saygısı, kişinin kendisini gerçekten değerli hissetmesi, savunucu benlik saygısı ise, kişinin kendisini değersiz

hissettiği halde bu korkutucu bilgiyi kabul etmemesidir. Coopersmith kişinin kendini nasıl değerlendirdiğinin önemini vurgulamaktadır. Bireyin kendini değerli ya da değersiz olarak değerlendirmesi onun yaşam kalitesini belirlemektedir. Bu bağlamda değerli olarak gördüğünde ‘gerçek’ benlik saygısı, değersiz gören ama bunu kabullenmeyen kişilerde ise savunucu benlik saygısından bahsetmektedir. Coopersmith, yüksek benlik saygısı olanların kişilerarası ilişkilerde daha katılımcı, olaylara iyimser bakan, kendilerini ifade edebilen, dünya olaylarına ilgili, geleceğe olumlu bakan, sorunlarla karşılaştıklarında çözüm üreten, yaratıcı ve bağımsız bir kişilik örüntüleri olduğundan söz etmektedir (15).

Coopersmith, çocukta benlik saygısı gelişiminin dört temel etkeni olduğunu belirtmektedir (54) bunlar:

1. Bireylerin yaşamlarındaki diğer önemli kişilerden kabul görme derecesi.
2. Bireyin geçmişteki başarısı ve şu andaki statüsü ve mevkii.
3. Bireyin başarı beklentileri. Bireyin değer verdiği beklentileri gerçekleştirmek için çalışması, benlik saygısının artmasıyla sonuçlanır.
4. Bireyin eleştirilere tepki verme şekli. Benlik saygısının savunma yeteneği, kaygıyı azaltır ve kişisel dengeyi muhafaza etmeye yardımcı olur.

3.6.5.3. Benlik Kavramının Gelişimini Etkileyen Etmenler

Benlik kavramının gelişmesini etkileyen etmenlerin başında aile, sosyal etkileşimler, yaş, cinsiyet, akademik başarı, sosyo-ekonomik düzey, etiketlenme ve bedensel farklılıklar gelmektedir (96).

Benlik kavramı, bireyin sosyal etkileşimlerinden etkilenmekte ve dinamik sosyal etkileşim süreçleriyle gelişmektedir. Önemli kişilerin bireye

ilişkin tavırları, kararları ve davranışları onun benlik kavramının gelişiminde etkilidir. Genel olarak önemli kişiler, anne, baba, öğretmen, arkadaş ve kardeşler gibi çocuğun yaşamında etkili kişilerdir. Çocuğun benlik kavramının gelişiminde aileden sonra eğitim ortamı etkili olmaktadır (160).

Çocuğun girdiği ilk toplumsal çevre olan ailenin, çocuğun benlik kavramına etkisi önemlidir. Ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının ve çocuğa yönelik tutumlarının, çocuğun kişilik gelişimi üzerinde etkili olduğu, hemen hemen tüm kuramcılarının üzerinde birleştiği bir konudur (90). Ailesi ve çevresi tarafından sevilen çocuklar, zeka, okul başarısı ve sağlık yönünden ortalamanın üstünde yer almakta, kendisine daha çok güvenmekte ve başkalarının düşünce ve ilgilerine karşı duyarlı olmaktadır (96).

Bu tanımlama ve değerlendirmelerin olumsuz olması çocukta olumsuz benlik kavramının gelişmesine neden olabilmektedir (221). Benlik kavramının sosyo-ekonomik düzeyle ilişkisini araştıran araştırmalarda düşük sosyo-ekonomik düzeyin çocuklarda düşük benlik kavramına yol açtığı belirtilmektedir (96).

Fiziksel özellikler de benlik kavramının gelişiminde etkili olabilmektedir. Benliğin kabulünde bedensel özelliklerin olumlu oluşu önemlidir. Bununla birlikte fiziksel yapıda olabilecek herhangi bir eksiklikde aynı şekilde bireyin benlik kavramının gelişimini etkileyebilmektedir (77).

Yaşın benlik kavramına etkisi üzerinde farklı görüşler bulunmaktadır. Ersek (1992)'in aktardığına göre, Wylie'e göre yaş, benlik kavramı ile ilgili etkili bir etmen olarak görülmemektedir (79). Cicirelli ise yaşla benlik kavramı arasında bir ilişki saptanabileceğini, çünkü artan yaşın etkisi ile bilişsel yeteneklerdeki artış sonucu bireyin kendini değerlendirmesinin daha sağlıklı olabileceğini ileri

sürmektedir. Piers ise, benlik kavramının gelişimsel bir boyut olmakla birlikte, sekiz yaşından sonra pek değişme göstermediğine işaret etmektedir (157).

Benlik kavramını etkileyen bir diğer faktör de cinsiyettir. Araştırmaların çoğunda erkeklerin benlik kavramları kızlara göre daha yüksek bulunmuştur. Buna karşılık az sayıda araştırmada cinsiyet farkı vermeyen sonuçlar elde edilmiştir. Benlik kavramının ve kendi benliğinden hoşnut olmanın temelinde cinsiyet açısından kayda değer farklılıklar vardır. Cinsiyet benlik kavramının alt boyutlarında farklı etkiler yapmaktadır (117).

Akademik başarının benlik kavramını etkileyen önemli bir etken olduğu kuramcılar tarafından öne sürülmektedir. Genellikle akademik başarısı yüksek olan öğrencilerin benlik kavramının da olumlu yönde olduğu düşünülmektedir. Akademik başarı öğrencinin olumlu bir benlik kavramı geliştirmesine, kendini değerli ve yetenekli olarak görmesine yardımcı olurken, derslerdeki başarısızlık çocuğun olumsuz benlik kavramına sahip olmasına ve kendinden hoşnut olmamasına yol açmaktadır (24).

3.6.5.4. İşitme Engellilerde Benlik Kavramı

İşitme kaybının paranoid düşünce bozukluğu, özellikle unipolar depresyon olmak üzere duygu durum bozukluğu, geç başlangıçlı şizofreni benzeri psikozlar, genelleşmiş anksiyete bozukluğu, akut ve post travmatik stres bozukluğu, kişilik bozuklukları, oto destrüktif davranım bozuklukları, madde kullanım bozuklukları ve diğer birçok psikiyatrik bozukluğu tetikleyebildiği görülmüştür (42, 75, 141, 146, 181).

Benlik saygısı akıl sağlığının önemli parçalarından biridir. Morris Rosenberg'e göre kişinin insan olarak ne derece değerli olduğunu belirleyen bir

kişinin kendine bakış açısı, kişinin bir insan olarak ne kadar değerli olduğunu değerlendirmesidir (170). Benlik kavramı en geniş anlamı ile 'Bireyin kendisi hakkındaki algıları' olarak tanımlanabilir. Bu algılar bireyin yaşantıları ve çevreyi yorumlaması ile biçimlenir. Algılar özellikle bireyin çevresindeki önemli kişilerin pekiştirme ve değerlendirmelerinden etkilenir (40, 77).

Daha önceki çalışmalar sağlıklı bir psikolojiyle başarıyla ve stres dolu yaşam koşullarıyla başa çıkmada özsaygının oldukça bağlantılı olduğunu göstermiştir. Toplumda alt statülerde bulunmaları nedeniyle azınlık grup üyelerinin diğerlerine nispeten daha az özsaygıları olduğu sıkça ileri sürülür. Fakat bu yargı sistematik olarak tersine dönmüştür (112).

Erişkinlikte başlayan sağırılık, doğuştan ya da bebeklik çağından beri sağır olanlarla kıyaslanamasa da, kişinin benlik saygısını ve öz güvenini yitirmesine dolayısıyla da işitme kaybı gelişmeden önceki dönemine göre, çevresine karşı daha duyarlı ve alıngan olmasına ve hatta paranoid psikotik bozuklukların ortaya çıkmasına yol açabilir. Nitekim ileri yaşlarda işitme kaybına uğrayanlarda paranoid psikoz tabloları normal popülasyona göre daha fazla bildirilmiştir (37, 50).

Doğuştan ya da konuşmayı öğrenmeden önce (prelingual dönemde), çok erken yaşlarda sağır olanlar, kendilerince dudak okuma veya özel sağır alfabesi ile konuşma gibi yöntemleri öğrenip kullanarak daha kolay ve kalıcı uyum sağlamayı başarırlar (183, 194).

İşitme engelli bireylerde benlik saygısı ile ilgili yapılan araştırmalar genelde tutarsız sonuç vermektedir (112). Lane'e göre, (1992) önceki benlik saygısı teorilerine göre, işitme engelli insanlar düşük benlik saygısına sahiptirler

çünkü değeri az olan bir azınlık grubu içinde yer alırlar ve muhtemelen işitme engelli olmayan insanların olumsuz tutumlarından etkilenmişlerdir (139). Bat-Cahava,(1993-1994) yaptıkları çalışmalarda işitme engelli bireylerin benlik saygısının üsteki ifadelerin aksine işitme engelli insanların düşük benlik saygısı sahibi olmadıklarını savunur ve işitme engelinin benlik saygısını nasıl etkilediği hakkında daha fazla araştırma yapılması gerektiğini öne sürer (31).

İşitme engelli kişilerin kendine güvenini artıracak ve devamını sağlayacak birçok etken vardır: (a) evdeki iletişimin biçimi, (b) okul öncesinden yüksekokula okulun şekli, (c) duyma yetisinin kaybedilmeye başlandığı yaş, (d) duyum araçları ile duyma kaybının şiddeti, (e) grup tanımlaması (112).

Erken yaşta meydana gelen ileri derecede işitme engeli nedeniyle işitsel duyuda meydana gelen eksiklik, temel engel gibi görülmekte ve bunun sonucunda da iletişim eksikliği ortaya çıkmaktadır. İletişim eksikliğinin etkisi, işitme engelli çocuğun en erken yaştaki ilişkilerinde gözlenmektedir. Benlik hakkında olumlu duygular oluşturmak için gerekli olan anne-çocuk arasındaki bağın erken yaşta gelişimi, işitme engelli çocuğun iletişim eksikliği nedeniyle sık sık engellenmektedir.

Çocuğun iletişim seviyesinin düşüklüğü, ana-babayı etkilemekte ve ana baba da kendi iletişim çabaları çocuk tarafından cevaplandırılmadığında, hayal kırıklığına uğrayabilmektedir. Bu etki daha sonra dairesel bir şekle dönüşebilmekte ve çocuğu olumsuz yönde etkileyebilmektedir (189).

Son yıllarda yaygınlaşan epidemiyolojik araştırmaların çoğu, özellikle görsel ve işitsel algı bozuklukları ile psikiyatrik bozukluklar arasındaki ilişkiyi desteklemektedir (19, 42, 123, 181).

İyi bir yaşam kalitesi oluşturabilmek için birincil öneme sahip olan iletişim kurabilme becerisi, işitme kaybı olanlarda ciddi oranda olumsuz etkilenecektir (75, 211). Çünkü işitme kaybının şiddeti ve süresi arttıkça, uyaran eksikliği ve stres düzeyi de artacaktır (75, 84).

Benlik saygısının özgüvenin azalması zayıf grup kimliğinden kaynaklanmaktadır. Sağır kimliğini benimseyen sağır insanların daha yüksek benlik saygısına sahip olacakları öne sürülmektedir (10).

Araştırmalar ayrıca ileri derecede işitme kaybı olan ve birden fazla farklı kültürde yetişen işitme engelli öğrencilerin genellikle yüksek özsaygıya sahip olduklarını ortaya koymuştur (112).

İletişim eksikliği genellikle hayal kırıklığı ve strese yol açmaktadır. Başkalarıyla olan kısıtlı etkileşimin ve onlardan, özellikle aile üyelerinden gelen olumsuz geri tepkinin, işitme engellinin benliğinin gelişimi üzerindeki etkisinin önemli bir kısmını oluşturduğuna inanılmaktadır. Anne babanın engellenmeden dolayı karşılıklı iletişimden kaçınması, işitme engelli çocukta zayıf benlik imajının oluşmasına neden olabilmektedir (189).

3.6.5.5. Benlik Saygısının Sporla İlişkisi

Bedensel etkinlik ve fiziksel sağlık ilişkisini inceleyen çalışmaların sayısıyla karşılaştırıldığında psiko-sosyal sağlığa yönelik etki üzerindeki çalışmaların çok sınırlı olduğu fark edilecektir. Spor faaliyetlerinin ruhsal sağlığa etkisiyle ilgili çalışmalar genellikle dört boyut üzerinde yoğunlaşmıştır, bunlar duygu-durum, korku, depresyon ve benlik tasavvurudur (110).

Konuyla ilgili deneysel çalışmaların sonuçlarını derleyen Knoll, bedensel egzersize bağlı olarak duygu-durum ve benlik algısında olumluya doğru bir

artışın, korku ve depresyonda ise bir azalmanın yaşandığını belirtmiştir (110). Benlik saygısı, insanın kendini ne kadar kabul ettiği, sevdiği, değer verdiği ve çevresinden ne kadar onay gördüğüyle ilişkilidir. İnsanların kendileri hakkında ne hissettiklerini anlayabilmek için de araştırmacılar; benlik saygısı ile beden imgesi memnuniyeti arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır (43). Egzersiz yapmanın beden imgesi memnuniyeti ve benlik saygısına etkisini ortaya koymak adına yapılan araştırmalar çerçevesinde araştırmacılar; benlik saygısı, vücut imgesi memnuniyeti ve egzersiz arasında dolaylı yoldan bir ilişki olabileceğini söylemişlerdir. Fakat bunu desteklemeyen araştırmalar da vardır (5).

Tiggerman ve Willason (2000), araştırmalarında, egzersizle benlik saygısı arasında erkekler için pozitif bir ilişki olduğunu, kızlar için ise negatif anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir (195).

Bowker, Gadbolds ve Cornock (2003), lise öğrencileriyle yapılan bir araştırmada egzersizle global benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını belirtmişlerdir (45).

Benlik kavramı hariç, genel kişilik özelliklerinden hiçbiri, fiziksel kuvvetteki artıştan etkilenmemiş görünmektedir. Bazı bulgular, artan kuvvet ve beden imgesindeki değişikliklerin, özellikle de zindelik programlarından önce ve düşük benlik saygısına sahip katılımcıların benlik saygısını, olumlu yönde etkileyebileceğini söylerler (92).

Doğan, Doğan, Çorapçioğlu ve Çelik (1994), üniversite öğrencilerinin aktif sosyal etkinliklere katılma oranları ve benlik saygısı düzeylerini belirledikleri araştırmada, spor yapan ve yapmayan öğrencilerin beden imgeleri arasında fark olup olmadığı konusunda spor yapan öğrencilerde beden imgesi

değerlendirmesinin daha olumlu olduğu sonucuna varmışlardır. Sosyal etkinliklere katılma derecesi ise yüksek sosyo-ekonomik düzeydekiler ve benlik saygısı yüksek olanlarda daha yüksek bulunmuştur (68).

Günümüzde birçok araştırma düzenli spor faaliyetlerine katılanlarda, sadece benlik tasavvurunun olumlu yönde değiştiği sonucunu vermiştir. Burada genel benlik tasavvurundan çok fiziksel benlik algılaması daha fazla etkilenmektedir (110).

İkizler'in aktardığına göre Alferman ve arkadaşlarının (1993), sporun benlik algısına etkisinin incelendiği ve iki grup üzerinde yürütülen bir çalışmada, birinci grupta yer alanlara altı ay süreyle haftada bir belli bir antrenman programı uygulanmıştır. İkinci gruptakilerin ise böyle bir faaliyeti olmamıştır. Çalışmalara başlamadan önce her iki grubun da genel benlik algılamaları ölçülmüştür. Başlangıçta iki grup arasında fark tespit edilmemiştir. Altı ay sonra testler tekrarlandığında; altı ay boyunca düzenli spor programını takip eden kişilerin, özellikle kendi bedenlerine yönelik algılamalarında diğerlerine göre önemli derecede artış tespit edilmiştir (110).

Aksaray ve İnanç (2003), beceri eğitiminin ve benlik saygısını geliştirmeye yönelik aktivitelerin benlik saygısı üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada iki farklı deney grubu, plasebo grubu ve bir kontrol grubu yer almıştır. Elde edilen bulgular beceri ve aktivite programlarına katılan öğrencilerin genel, sosyal, aile, okul ve toplam benlik saygısı puanlarının yükseldiğini göstermektedir (7).

Yegül (1999), liseli erkek sporcular ile sporcu olmayanlar arasında benlik saygısı ile benlik algısı puanları arasındaki ilişkileri araştırdığı çalışmasında;

sporcu olan bireyler ile sporcu olmayanlar arasında Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği'nin benlik saygısı alt ölçeği puanlamasına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulamamıştır. Fakat sporcuların atletik yeterlik ve global benlik saygısı puanlarında sporcular lehine anlamlı farklar bulunmuştur. Bunun nedeni olarak sporcu bireyin devamlı sporla iç içe olması, yaptığı spordan zevk alması ve kendini bir sporcu olarak yeterli algılaması atletik yeterlik puanlarını artırmıştır. Sportif başarılarla gelen tatmin duygusunun da olumlu düşünceler yaratarak sporcuların kendilerini yeterli algılamalarına sebep olabileceği belirtilmiştir (217).

Aşçı, Gökmen, Tiryaki ve Öner (1993), 174 erkek sporcu ve 174 sporcu olmayan liselinin benlik kavramlarını karşılaştırmış ve liseli erkek sporcularla sporcu olmayanlar arasında atletik yeterlilik, sosyal kabul ve fiziksel görünüm puanlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olduğunu göstermiştir (16).

Aşçı ve arkadaşlarının (1993) yaptığı çalışmada naklettiklerine göre; Schumaker, Smoll ve Wood (1986), spora katılımın benlik kavramına etkisini lise öğrencileri üzerinde araştırmışlar ve sporcuların fiziksel ben, ahlak-etik ben, kişisel ben, davranış alt ölçeklerinde sporcu olmayanlara göre daha yüksek skorlar aldıklarını bulmuşlardır (16).

Yegül (1999)'da, yaptığı çalışmada naklettiklerine göre; Mars ve arkadaşları (1986), yaptıkları araştırmada dağcılık programına katılan kişilerin benlik kavramlarının geliştiğini, Miller 1988'de, yüzme programına katılan 9- 14 yaşındaki çocukların benlik kavramlarının geliştiğini belirtmiştir. Blockman, Hunter, Hilyer ve Harrison (1988), dans etkinliğine katılan gençlerin benlik kavramlarının olumlu yönde geliştiğini bulmuşlardır. Schefer ve Pcoffer (1989) de, tekerlekli sandalye yarışmalarına katılan özürlü sporcuların benlik saygılarının

arttığını, özürlü sporcuların sporcu olmayanlara göre daha yüksek benlik saygısına sahip olduklarını belirlemişlerdir. Ebbeck (1995), çocuklarda benlik kavramının fiziksel aktivite ile arttırılabileceğini bulmuştur. Tiryaki ve Moralı (1992), yaptıkları bir araştırmada 222 sporcu ve 471 sporcu olmayan liselinin benlik saygılarını ve sosyo-demografik özelliklerini karşılaştırmışlardır. Sporcu olanlar ile sporcu olmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Kemal ve arkadaşlarının (1995), sporcular ile sporcu olmayanların benlik saygılarındaki nitel bileşenlerle ilgili yaptıkları çalışmada, genel benlik saygısı skorları karşılaştırılmış ve sporcuların sporcu olmayanlara göre belirgin derecede yüksek benlik saygısına sahip oldukları gözlenmiştir (217).

Kızların benlik saygısını ölçmek için yapılan birçok araştırmada kızların ilköğretimden liseye geçerken benlik saygıları düzeylerinin erkeklere göre düştüğü gözlemlenmiştir. İlköğretim öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada erkeklerin %69'u kızların %60'ı kendilerinden memnun oldukları sonucunu vermiştir. Lisede yapılan aynı çalışma erkeklerin %46 kızlarınsa sadece %29'unun kendilerinden memnun oldukları sonucunu vermiştir. Toplamda ilköğretimden liseye geçerken kızların benlik saygısı erkeklere oranla üç kat daha düşük bulunmuştur (167).

3.6.6. SALDIRGANLIK

3.6.6.1. Saldırganlık Tanımı

Cox (1985), saldırganlığı tanımını, başka bir kişiyi incitme amaçlı davranış olarak tanımlamaktadır, (55) , Kaufmann (1970), saldırganlığı hoş olmayan bir uyarıcının ortaya çıkma olasılığının sıfırdan daha büyük olduğu ama canlı bir hedefe yöneltilen davranış olarak görmekte (132); Konter (2006), öfke,

düşmanlık, rekabet, engellenme, korku gibi durumlardan kaynaklanan ve karşısındakine, zarar vermeyi, onu durdurmayı, ona engel olmayı ya da kendini korumayı hedefleyen fiziksel, sözel ve sembolik her türlü davranış olarak tanımlamıştır (129).

Kişinin bilinçli ve kasıtlı bir şekilde sosyal çevresine, psikolojik veya fiziki olarak zarar vermeye yönelik bir davranışta bulunmasına ‘saldırı’ denmektedir. ‘Saldırganlık’ ise, kişide saldırı davranışı göstermeye yönelik olan nispeten süreklilik özelliği gösteren bir eğilimi anlatır (1). Saldırganlıkta başkasını incitme niyetinin olması bu davranışın temel belirleyicisidir (94). Saldırganlığı, dört boyutta analiz etmek gerekir. Birinci boyut, saldırganlığın bir davranış olduğudur. Saldırganlık bir duygu, düşünce veya dürtü değildir. İkincisi, kasıt unsuru söz konusudur. Üçüncüsü saldırganlık, zarar verme veya incitmeyi gerektiren bir davranıştır. Son olarak, sadece canlı varlıklara karşı uygulanabilir (156).

Baron (1977), ise onu başka birisine zarar verme, onu incitme amacı güden bir davranış şekli olarak değerlendirmektedir (44). Perlman ve Cozby (1983) benzer bir biçimde saldırganlığı, başkalarına zarar verme isteği içeren davranış olarak nitelendirmektedir (162). Gergen ve Gergen (1986), saldırganlığı salt davranışsal olmadığını, davranışa öfke, düşmanlık, patlama gibi duygusal öğelerin de eşlik ettiğini belirtmektedir (91).

Berkowitz’in yaptığı saldırganlığı tanımının yalnızca sözel davranışı içerdiği açık değildir. Bu önemlidir çünkü, eğer bir insanın davranışı, yüksek ses ile sınırlıysa, o zaman bunun bir öfke örneği olduğuna veya sözel saldırganlık olarak adlandırılacağına karar vermeliyiz. Sözel davranışla sınırlı gösterilen tepkiler öfkenin en güzel örneği olarak görünür (105). Loeber ve Hay (1997),

saldırganlığı, diğerlerinde fiziksel zarara neden olan bir davranış kategorisi olarak tanımlarlar (143). Lorenz (1966), saldırganlığın hayvan ve insanda, aynı cinsin üyelerine karşı yöneltilen savaşma içgüdüğü olarak tanımlar (144). Spor dalına özgü kurallar çerçevesinde belirli bir engellenme söz konusudur ve bu sporcular tarafından karşılıklı olarak beklenir. Kuralların ihlal edildiği noktadan itibaren gerçek saldırgan davranışa geçiş gerçekleşir. Genel kabul gören kuralların dışına çıkarak rakibe zarar verme niyetiyle hareket edilmesi durumunda, saldırgan davranıştan söz edilebilir (33).

İşitme engelli insanların kültürel azınlık bir grup olarak düşünülüp düşünülmemesi hakkında çok fazla tartışma olmasına karşın, işitme engelinin sosyo-kültürel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi büyük ölçüde kabul görmektedir. Bu görüşe göre işitme engelli insanlar temelde 'sağır' kimliğini paylaşan bireylerden oluşan kendine özgü bir topluluk oluştururlar. Bu topluluk işitme engeli olmayan bir topluluğun baskın olduğu yerde işitme engelli kişilerin karşılaştıkları öfkelenendirici tutumlara verdikleri kısmi bir cevaptır. Diğer kültürel azınlık gruplarının tersine, işitme engelli insanlar birbirlerini bulma ve kaynaşma konusunda aktif bir şekilde çaba harcamak zorundadırlar. Lakin bu gruptaki bireyler, bu gruba özgü olan dili, organizasyon ağlarını, değerler ve normları paylaşırlar (140, 169).

Duyuma zorluğu çeken ya da sağır olan gençlerin sosyal ve adapte olma, yapıya ihtiyaç duyma, diğer insanlara ya da hayvanlara karşı asabiyet, mala zarar verme, hırsızlık, aldatma ve kurala itaatsizlik gibi konular da duyabilen insanlara nazaran daha fazla psikolojik açıdan riskli davranışlar sergiledikleri görülmüştür (49).

3.6.6.2. Saldırganlık Türleri

Saldırganlık üzerine yapılan çalışmalarda, araştırmacılar, saldırganlığı çeşitli türlere ayırarak incelemişlerdir. Gergen ve Gergen (1986) saldırganlığı pasif ve aktif saldırganlık olarak iki başlıkta ele almışlardır. Aktif saldırganlıkta somut bir eylem söz konusudur. Pasif saldırganlık, aktivite içermemesine karşın zarar verme niyeti taşıyan hareketsizliği içine alır (91). Cox (1985), saldırganlığın iki temel türü üzerinde durmaktadır. Bunlar araçsal ve düşmanlık içeren saldırganlıktır (55).

Gergen ve Gergen (1986), etken ve edilgen saldırganlıktan bahsetmektedir (91). Bilgin (1991), amaçlı saldırganlık türünü çeşitli başlıklar altında toplamıştır (41).

3.6.6.2.1. Amaç- Yönelimli Saldırganlık

Saldırganlar kurbanlarına saldırırken çoğu kez zihinlerinde bir başka amaç vardır.

Buz hokeyinde oyuncunun rakibine omuz ile vurması, basketbolda ribaunda çıkan oyuncunun rakibine dirsek atması ya da bir boksörün rakibine nakavt edici yumruk atması gibi davranışlar herhangi bir düşmanlık niyeti taşımadan, yalnızca bir amaca erişmek için gerçekleştirilen davranışlardır (99).

3.6.6.2.2. Araçsal Saldırganlık

Öğrenilmiş saldırgan eylemler, araçsal saldırı olarak tanımlanır. Bir hedefe ulaşmak için bu saldırı türü planlı olarak uygulanır. Araçlı saldırılar kurallara uygun olarak geliştirilebileceği gibi, kuralların dışına da çıkabilir (33). Araçsal saldırganlıklar, sportif bir amaç için belli bir düzeyi yakalama, karşısındakini yenme aracı veya kaybetmekten kaçınma davranışı biçiminde

ortaya çıkar. Bu tür saldırganlığa, özel duygusal uyanma belirtileri eşlik etmez ve bunlar öğrenilmiş davranışlardır (163). Sporda varılan ya da ulaşılmak istenen hedefler para, başarı, prestij, adını duyurma, şöhret olma olabilir. Saldırgan davranışta bulunan sporcu saldırganlığı bu amaçlarına erişmede bir araç olarak görebilir. Eğer bir şekilde bir kez saldırganlıkla amacına erişmişse, saldırgan davranış pekişir. Bu pekiştirme kişide, saldırganlıkla amaca ulaşılabilceği izlenimi yaratır (55).

3.6.5.2.3. Emir Altında Saldırganlık

Koç'un oyuncularına maçı mutlaka almaları gerektiğini, bunun için ellerinden geleni yapmalarını istemesi üzerine oyuncunun sertleşmesi ve rakip oyunculara saldırgan davranışlarda bulunmaları, bireylerin emir altında gerçekleştirebilecekleri saldırgan eylemlerin sınırsız olduğunu göstermektedir (196).

3.6.5.2.4. Düşmanlık İçeren Saldırganlık

Bu saldırganlık türü, düşmanlık duygusu içermektedir; asıl amaç, diğer bir kişiye zarar vermek, onu incitmektir. Bir başka deyişle düşmanlık içeren saldırganlık kendi içinde bir sonuçtur. Peter ve Beyer (1997)'e göre bu saldırganlık türü; hoşnutsuzluk, kin veya nefret içeren uyaranlara ait bir tepkidir. Acıya neden olan olaylar, önceden belirli bir amaca yöneltilmiş tepkilerin gerçekleşmesini engelleyen engellerin birdenbire ortaya çıkması sonucu başarı gereklilikleri, önceki deneyimler yüzünden beklenen güzel olayların gerçekleşmemesi, sona ermesi sonucu ortaya çıkabilir (163).

Sosyal psikologların birçoğu, birincil amacı birine zarar vermek olan bir saldırganlığın bulunduğunu tartışmaktadırlar. Böyle bir saldırganlığı genellikle düşmanlık içeren saldırganlık olarak isimlendirir ve bu saldırganlığı duygusal ya

da öfke saldırganlığı olarak düşünürler. Saldırıda bulunan kişi diğerlerine hoş olmayan uyarılar gönderir ve onlara zarar vermeye çalışır (144).

3.6.6.3. Saldırganlık Kuramları

3.6.6.3.1. İçgüdü Kuramı

Bir içgüdüye bağlı olarak ortaya çıkan ve saldırı davranışında bulunmaya yönelik doğuştan gelen bir eğilimdir (111). İçgüdü kuramı insan saldırganlığını inceleyen ve açıklayan en eski kuramlardandır. Öncüsü Freud saldırganlık, bir içgüdüye bağlı olarak ortaya çıkan ve saldırı davranışında bulunmaya yönelik doğuştan gelen bir eylemdir şeklinde tanımlamaktadır. Freud, saldırganlığı temel bir içgüdü olarak değerlendirmiştir. Freud'a göre ölüm içgüdülerinin enerjisi, boşatılıncaya dek ya açık saldırganlık biçiminde ya da kendini yok edici hareketler biçiminde içe yönelik olarak organizma içinde birikir (20). Freud'un görüşleri psikanalitik bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Saldırganlığın içgüdüsel olarak doğuştan insanda bulunduğunu savunan ünlü etnolog Lorenz'e (1968) göre saldırganlık, tüm diğer organizmalarda da bulunan kavga etme içgüdüsünden kaynaklanır. Bu içgüdüyle ilgili enerji, değişen oranlarda her insanda üretilmektedir. Saldırganlığın ortaya çıkması, biriken bu enerjiye ve saldırganlık doğurucu uyarının varlığına ve gücüne bağlıdır. Saldırganlık kaçınılmaz bir şeydir ve zaman zaman kendiliğinden boşalabilir (144).

Lorenz'e (1968) göre, sinir sisteminde sürekli olarak biriken enerji, bir bahane bularak dışarı çıkmak durumundadır. Dışarıdan bir uyarın gelmesi bile, bir kabın içinde birikmekte olan gazın zayıf bir nokta bularak dışarı çıkması gibi, bir süre sonra kendiliğinden patlayacaktır. İşte saldırganlık bu şekilde meydana gelmektedir ve saldırganlığın yöneldiği hedef, saldırganlığın gerçek nedeni değil,

sadece görünürdeki bahanesidir. İnsanlar, haksızlık, baskı, zulüm ve savaş olduğu için saldırganlaşmazlar; gerçekte saldırgan oldukları için bu mekanizmaları geliştirirler (144).

3.6.6.3.2. Sosyal Öğrenme Kuramı

Bandura ve Walters'in (1963) sosyal öğrenme teorisinde, saldırganlığı kendine özgü bir yolla açıklamak yerine diğer bütün sosyal davranışlar gibi onun da, öğrenme süreçlerine bağlı olduğu yaklaşımı saldırganlığın açıklanması konusunda büyük ilgi görmektedir (61).

Bu kurama göre saldırganlığın taklit ve pekiştirme yoluyla öğrenildiği görüşü birçok sosyal bilimci tarafından savunulmuştur. Çocuk ilk aylarından itibaren en basit davranış şekillerini bile taklit yoluyla geliştirir. Anne ve babayla başlayan bu taklit etmeler giderek sevdiği, beğendiği ve hayranlık duyduğu diğer büyüklerle devam eder. Sporcular, müzisyenler ve sinema oyuncularını gençlerin taklit etmeye en çok eğilim gösterdikleri kişilerdir. Bu yüzden sporcular örnek davranış ve alışkanlıklarıyla sosyalleşme sürecinde diğer kişilere iyi birer model olabilirler. Model alma şeklinde açıklanan bu öğrenmenin diğer bir şekilde özdeşleşmedir. Özdeşleşmede önemli olan 'taklit edilen kişi'dir. Çocuklar ve gençler, aile içindeki alışkanlıkları, problemlere bakış açısı ve problemleri çözüm biçimleri ve kuralları öğrendikleri gibi ana-babanın bazı mimiklerini, ses tonlarını, vurgulamalarını, eğilim ve nefretlerini de farkında olmadan kopya ederler (17).

Rakip forvete karşı sert oynayan bir savunma oyuncusunun amacı, kendisi için tehdit edici durumu kontrol altına almak olabilir. Ama bu amaçla yapılan davranışlar bir anlamda saldırganlığın taktik amaçlı kullanılmasıdır ki bu taktik sürüp gittiği sürece sporda saldırganlık hep pekişecek demektir. Russell ve

Russell'e göre (1984) sportif ortamda verilen cezalar (sarı kart, kırmızı kart, serbest vuruşların sayısı vb.) saldırganlığın ölçülmesinde kullanılabilir. Sporda kabul edilen bu davranışların günlük yaşamda kabul edilmesi imkansızdır (198). Sosyal öğrenme kuramında kişiyi saldırgan olmaya iten güçlerin içsel olmaktan çok dışsal olduğu görüşü hâkimdir. Çevre ile kişi arasında iki yönlü bir etkileşim vardır. Hem çevre faktörleri davranışı şekillendirip etkiler, hem de çevre bireyin davranışlarından etkilenir (188).

3.6.6.3.3. Biyolojik Kuram

Conner'a göre hayvan deneylerinde, seks hormonlarından testosteron verilmesi saldırganlığı arttırmaktadır. Fetus erkek olduğunda testosteron vücutta oluşmaya başlamakta, dolayısıyla beyin oluşumunda da görev almaktadır. Bu nedenle erkeklerin kadınlardan daha saldırgan olduğu söylenmektedir. Buna karşılık problemin biyolojik özelliklerle ilgili olmayıp iki cinsiyetin sosyal durumları ve hareketlerini idare eden sosyal geleneklerle ilgili bulunduğu da ileri sürülmüştür (121).

3.6.6.3.4. Engellenme Saldırganlık Kuramı

Saldırganlık içgüdüü 1939 da Dollard, Miller, Mowrer ve Sears saldırganlığı engellemenin bir sonucu olduğu tezini ortaya atarak engelleme-saldırganlık hipotezini gündeme getiren ilk araştırmacılarıdır (20).

1941 de Barker, Dembo ve Lewin'in çocuklar üzerinde yaptığı bir deneyde, çocukların çoğu kırık ve eksik parçalı oyuncaklarla baş başa kaldıkları bir odada saldırgan davranışlar sergilediği sonucuna ulaştı. Bu deneyde çocukların saldırgan davranış göstermelerinin cevabı engellenmelerinden kaynaklanıyordu (20).

Saldırganlığın nedenini açıklayan bir diğer kuram olan engellenme-saldırganlık kuramı ilk ortaya atıldığı zaman ‘Saldırganlık hali her zaman, bir engellenme, sonucu ortaya çıkar’ görüşü şiddetle eleştirilene uğrayınca her engellenmenin saldırganlığa yol açacağı görüşü değiştirilerek saldırganlık, ‘engellenme saldırganlığa yol açmaktadır’ şeklinde tanımlandı. Sporcu engellendiğinde, her zaman saldırganlığa başvurmayabilir, bu duygusunu erteleyebilir, uygun koşulları bekleyebilir, bastırabilir veya eyleminden vazgeçebilir (129).

Takımının başarısızlığının verdiği engelleme duygusunu ortadan kaldırmak üzere üstünlüğünü şiddet eylemleriyle kanıtlamaya çalışması (denkleştirme) söz konusu olabilmektedir. Örneğin, başarısız olunan bir maç sonrası, fanatik taraftar grubunun, rakip taraftarlara yönelik saldırganlık eylemine; ‘onlar bizi yendi, bizde onları dövdük’ duygusuyla övünmesi onun alışkanlık ayarlama mekanizmasına bağlı olacaktır (47).

Sportif ortamda amaca yönelik her hareket rakip tarafından bir engellenme ile karşılaşmaktadır. Dolayısıyla engelleme ile ortaya çıkan gerginlik, öfke ve bunun sonucu saldırganlık yarışmanın uygun bir anında kendisini göstermektedir (8).

3.6.6.3.4.1 Engellemeye Tepki Olarak Saldırganlık

Sportadaki saldırganlık genelde engellemeden kaynaklanmaktadır. Bu engellenme güdülerin bloke edilmesi veya önlenmesinin sonucudur. Bu güdüler sporda üstün olan başarı etrafında dönen, hükmetme, güç, tanınma, prestij ve mükemmellik gibi konular bloke edildiğinde veya engellendiğinde genellikle saldırganlığı meydana getirir (101).

3.6.6.3.5. İpucu-Uyarılmışlık Kuramı

Berkowit'e göre, engellenme, öfke olarak isimlendirilen duygusal uyarılmışlığın artmasına neden olabilir. Fakat öfkeli olmak, hemen saldırganlığa neden olmayabilir. Çünkü engellenen kişi, eğer hemen saldırgan davranışta bulunursa cezalandırılacağını düşünebilir ve çevresel şartlar uygun olana kadar saldırgan davranışta bulunmayarak ortamın uygun olduğu bir zamanda saldırgan davranışı gösterir (1). Saldırgan davranışların bir diğer kaynağı özgül olmayan (nonspecific) ya da genel, fakat 'kırgınlık' olarak etiketlenmiş heyecansal uyarılmadır. Bu görüşe göre, herhangi bir sayıda kaynağın neden olduğu uyarılma, kırgınlık olarak adlandırıldığı sürece, saldırgan davranışa yol açabilir (86). Berkovdtz'e göre engelleme, öfke olarak isimlendirilen duygusal uyarılmışlığın artmasına neden olur. Ama öfkeli olma hemen saldırganlığa neden olmaz. Çünkü engellenene kişi hemen saldırgan davranışta bulunacak olursa cezalandırılacağını düşünebilir ve çevresel koşullar uygun olana kadar saldırgan davranışta bulunmaz. Ortam uygun olduğunda saldırgan davranışı gösterir (2).

Futbolda oyuncu hakemlerin görüş alanı içinde rakip oyuncuya karşı yapacağı bir hareketin karşılığında ceza alacağını bildiği için, kural dışı davranışlarını (vurmalar, itmeler, küfürleşmeler gibi) topsuz alanda, hakemin görüş açısı dışında yapmaya çalışması buna örnek olarak gösterilebilir (47).

3.6.6.4. Sportif Anlama Göre Saldırganlık

Kişinin bilinçli ve kasıtlı bir şekilde sosyal çevresine psikolojik veya fiziki olarak zarar vermeye yönelik davranışta bulunmasına 'saldırı' (aggression) denmektedir. Saldırganlık ise, kişide saldırı davranışı göstermeye yönelik olan ve nispeten süreklilik özelliği taşıyan bir eğilimi anlatmaktadır. Yukarıda bahsedilen

ifadeler, sporda görülen saldırganlığın açıklanması için yetersiz kalmaktadır. Sporda üzerinde durulması gereken iki önemli nokta göze çarpmaktadır. Birincisi, saldırının hangi amaçla ve kasıtle yapıldığıyla ilgilidir. İkinci nokta ise, saldırının yöneldiği hedefdir. Spor müsabakaları ve rekabetin yaşandığı şartlar, saldırganlık gösterileri için uygun bir zemin oluşturur. Fakat, rakibe zarar veren her davranış da saldırganlık olarak nitelendirilmemelidir. Spor faaliyetlerindeki saldırganlığın sınırlarını, ilgili spor dalının kurallarıyla yapılan hareketin taşıdığı niyet ve kasıt belirlemektedir (111). Sporda saldırganlık bir boşalma vasıtasıdır. Kişi toplumun normal şartlarda men ettiği saldırgan davranışları spor ile yok edebilir. İnsanlarda otoriteye başkaldırma, baskıya boyun eğmeme gibi isyanların yerine spor faaliyetlerinde bu hırs ve agresif davranışlarda bulunmakta, ceza vermekten zevk duymaktadır. Bu kişiler spor sayesinde zihin ve beden bakımından rakiplerini yenerek tatmine kavuşmaktadırlar. Bazıları da saldırganlık arzularının spor ile boşalmadığını, aksine spor ile bu arzularının daha da arttığını savunmaktadırlar.

Spor dallarının hemen hepsinde sporcuların belirli bir fiziksel güç göstermeleri gerekir. Bu güç zaman zaman saldırganlık sınırları içerisinde yer alır. Bu yönüyle bazı spor dallarının daha fazla saldırganlık ögesi içerdiği söylenebilir. Örneğin: Amerikan futbolu, boks, güreş gibi spor dalları fiziksel güç kalıbı içerisinde saldırgan davranışların en yoğun olduğu spor dallarıdır. Bunu, futbol, basketbol, buz hokeyi, hentbol gibi sporlar izlemektedir (76).

Sportif performans, sportif bir eylemin başarılması için en iyi olanaklarla ortaya konulan motorsal ve psiko-motorik yetenekler olarak tanımlanmaktadır (106). Sportif saldırganlığın artması performansı daha çok arttırmaktadır. Buna çok fazla uyarılma neden olarak gösterilmektedir çünkü aşırı uyarılmışlık

düşmanlık içeren saldırganlığın bir aracıdır. Aynı durum araçsal saldırganlıkta da geçerlidir (55). Aşırı uyarılmışlık durumunda kişiler, sinirlilik, sertliğin yanında kayıtsızlık, konsantre olamama ve sakarlık gibi belirtiler de gösterebilirler (128).

Futbolun amacı hem oyuncuların hem de seyircilerin eğlenmelerine, zevk almalarına olanak sağlamasıdır. Bugün Türkiye’de ve dünyada futbol kadar kiteselleşebilmiş başka bir spor yoktur (128).

Bir futbol müsabakasından alınabilecek başarılı netice, bireyler üzerinde her türlü sosyo-ekonomik sorunun rahatlıkla unutulmasını sağlamaktadır. Oynanacak olan bir müsabaka, ülkedeki cumhurbaşkanlığı seçimini dahi gölgede bırakabilmektedir. Elbette bu genel tespitler profesyonel futbol için geçerlidir (192).

Bütün sporlar gibi futbol da saldırgan dürtülerin boşaltıldığı ve dönüştürüldüğü anlardan biridir. Golü atan futbolcunu yüzünde beliren ifade sevinçten çok öfkeye yakındır çoğu zaman (127).

3.6.6.5. Saldırganlığı Etkileyen Faktörler

Saldırganlık ve şiddet eğilimleri, insanla ilgili diğer birçok özellikte olduğu gibi, hemen hemen her şeyden etkilenmektedir. Bu bağlamda, doğanın değişen fiziksel ve kimyasal şartlarının insanı bedensel ve ruhsal açıdan etkilediği tespit edilmiştir. Şiddet eylemleri ve suç oranı ile rakım ve yıllık ısı ortalaması arasında anlamlı bir ilişki olduğu, Avrupa’nın dağlık ülkelerinde ve güneyinde adam öldürme; düzlük yerlerinde, ovalarda ve kuzeyinde ise hırsızlık, soygun, yağma ve yankesicilik suçlarının daha çok olduğu belirtilmiştir (24). Şahin (2003), saldırganlığı etkileyen faktörleri maddeler halinde açıklamıştır (188). Bunlar;

1. Yüksek düzeyde zarar verme niyeti,
2. Kurbanın varlığı,
3. Sık ve açık tehditlerde bulunma,
4. Somut plan yapma,
5. Şiddet araçlarına kolaylıkla ulaşabilme,
6. Kontrolü yitirmeye dair önceki yaşamından sağlanan bilgi,
7. Öfke,
8. Şiddeti seyretmekten hoşlanma,
9. Merhametsizlik,
10. Kendisini kurban olarak görme,
11. Otoriteye küsme,
12. Çocuklukta kötü muamele görme ve yoksunluk,
13. Evde sıcaklık, şefkat ve ilgi azlığı,
14. Erken anne-baba kaygısı,
15. Daha önceden şiddet eylemlerinde bulunmuş olma,
16. Devamlı düşmanlık duygusu,
17. İşe konsantre olmama,
18. Aşırı ve sürekli hastalık dönemleri,
19. Kendini kaybetme,
20. Beklentilerin gerçekleşmemesi,
21. Aşırı motivasyon,
22. Eğitim düzeyinin düşüklüğü,
23. Genetik yapı,
24. Arkadaş grubu,

25. Kitle iletişim araçları,
26. Tahrik,
27. Toplumsal sınıf ayrılıkları,
28. Gelir düzeyindeki farklılıklar,
29. Hedeflerin büyüklüğü,
30. Ödüllerin büyüklüğü,
31. Hayal kırıklığı,
32. Aşırı yüklenme,
33. Aşırı ilgisizlik,
34. Hırs,
35. İdeolojik ve siyasi görüş ayrılıkları,
36. Bayanların adet günleri,
37. Erkeklerin ve bayanların yetişkinlik çağına girmeleri, fiziksel ve ruhsal birtakım değişikliklere uğrama süreçleri,
38. Hakemin taraflı tutumu,
39. Seyirci faktörü,
40. Kültür düzeyi,
41. Kuralların dışına çıkma.
42. Duygusalılık.

3.6.6.6. İşitme Engellilerde Saldırganlık

Coll ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmalarda, duyma zorluğu çeken ya da duyamayan gençler ile duyabilen gençlerin bir tedavi merkezinde yapılan psikolojik olarak riskli davranışlarını karşılaştırmıştır. İstatiksel anlamda gruplar arasında önemli farklılıklar görülmüştür. Duyma zorluğu çeken ya da sağır olan

gençlerin sosyal ve adapte olma, yapıya ihtiyaç duyma, diğer insanlara ya da hayvanlara karşı asabiyet, mala zarar verme, hırsızlık, aldatma ve kurala itaatsizlik gibi konular da duyabilen insanlara nazaran daha fazla psikolojik açıdan riskli davranışlar sergiledikleri görülmüştür. Çıkarımlar ve profesyonel yardım önerileri de bu kapsama dâhil edilmiştir (49).

Meredith (2010), yaptığı çalışmada, spordaki bireysel yeterlilik kızların uyumu için birçok fayda öngörürken (aşırı öz saygı, aşırı beden memnuniyeti, az oranda bunalım ve heyecan), fakat erkekler için olumlu ve olumsuz sonuçlarını (aşırı kendini beğenme, aşırı saldırganlık ve az oranda bunalım ve heyecan) tespit etmiştir. Tüm bulgular sporda bireysel yeterliliğin erkek ve kızlar için bağlantısının az çok farklı olduğunu göstermektedir (152).

3.6.5.7. Benlik Saygısı ve Saldırganlık İlişkisi

Akran saldırganlığı uzun zamandır değişmez olarak bilinir ve çocuklar arasında kişiliğin bir özelliği gibi görülür. Örneğin; Huesmann, bireylerin saldırganlık düzeylerinin yıllar boyunca aynı kaldığını belirlemiştir (109). Gösterilen saldırganlık tipi, küçük çocuklar arasında öncelikle fiziksel saldırganlıktan, daha büyük çocuklar arasında öncelikle sözel saldırganlığa kadar çocukluk boyunca değişme eğilimi göstermektedir (59). Çocukluk saldırganlığı anlamlı bir sosyal sorun olarak da gösterilir ve akademik başarısızlık, okulu yarım bırakma ve dışa vurulan bozuklukları içeren olumsuz sonuçlarla ilgilidir. Ayrıca, saldırganlık eğilimli çocukların sosyal bilgiyi nasıl yönlendirdiğini inceleyen geniş bir literatür vardır. Bunların bazıları, saldırgan çocukların diğerleriyle ilişkilerine bakışlarının, onların benlik değerlendirmeleriyle ilişkili olduğunu söyler (82).

Onlara göre, bazı yüksek benlik saygısı olan bireyler, benlik saygılarına bir tehditle karşılaştıkları zaman saldırgan davranabilir. Ayrıca, benlik saygılarına bir tehditle karşılaştıklarında saldırgan olması muhtemel kişilerin kendilerini çok üstün düşünen bireyler olduğu görülür (82).

Saldırgan davranışın, bir tehdit karşısında benlik saygısı zayıf olan bireylerde meydana gelme olasılığının muhtemel olduğu görüşü, benlik saygısı değişkenliği araştırması aracılığıyla desteklenmiştir. Kernis, benlik saygısı düzeyinin saldırganlığın iyi bir belirleyicisi olmadığını bulmuştur. Ancak benlik saygısı düzeyi ve değişkenliğin birleşimi hostiliteyi belirlemektedir. Daha spesifik olarak, değişken olmayan, yüksek benlik saygısına sahip bireylerin öfke ve hostiliteyi yaşamaları daha olasıken, değişken ve yüksek benlik saygısına sahip bireylerin bunları yaşamaları daha az olasıdır. Kernis ve arkadaşlarına göre, benlik saygısı değişkenliği, daha fazla hassaslık ve geri bildirim değerlendirmelerine daha fazla tepkisellik ile ilgili olabilir. Ayrıca, yüksek, değişken benlik saygısına sahip bireyler, olumsuz geri bildirim algıladıklarında, benlik saygıları, bu olumsuz bilgiye tepki olarak, durağan benlik saygısı olan bireylerden daha fazla azalacaktır. Yüksek, değişken benlik saygısı olan birey, muhtemelen olumsuz geri bildirim ile daha fazla tehdit edilir ve öfke ve hostilite ile savunmacı bir şekilde tepki vermesi muhtemeldir (124).

4. GEREÇ VE YÖNTEM

4.1. Araştırmanın modeli

Araştırma, ilişkisel tarama modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir. İlişkisel tarama modeli, 'iki ya da daha fazla değişken arasında birlikte değişim varlığını ve / veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modeli' olarak tanımlanmaktadır. İlişkisel tarama modellerinde, değişkenler arası ilişkiler, korelasyon türü ve karşılaştırma türü olmak üzere iki şekilde incelenir. Korelasyon türü ilişkisel taramalarda, değişkenlerin birlikte değişip değişmediğini, birlikte değişim söz konusu ise bunun nasıl olduğunu saptamaya çalışır. Karşılaştırma türü ilişkisel tarama modelinde ise, en az iki değişken bulunur ve bunlardan birine (sınanmak istenen bağımsız değişkene) göre gruplar oluşturularak, öteki değişkene (bağımlı değişkene) göre aralarında bir farklılaşma olup olmadığı incelenir (122).

4.2. Verilerin Elde Edilmesi

Bu çalışmada evreni oluşturan Türkiye İşitme Engelliler futbol 1. liginde oynayan 586 işitme engelli futbolcudan 95 (%16.21) işitme engelli futbolcu örnekleme oluşturmuştur. Örneklem Türkiye'nin yedi bölgesinden birer takım ile sınırlıdır. Örnekleme alınan işitme engelli futbolcuların bulunduğu illerde işitme engelli olmayan ve 1. amatör futbol takımlarında futbol oynayan 2060 sporcunun 309 (%15) futbolcu örnekleme dahil edilmiştir. Örneklem olarak, her sporcuya ulaşılmaya çalışılmıştır. İşitme engelli sporcuların anketleri okumakta ve soruları yorumlamakta problem yaşamaları nedeniyle İşitme Engelliler Federasyonunun işaret dilini bilen resmi tercümanları ve sivil tercümanların yardımı ile sorular

işaret diliyle anlatılmıştır. Anketi dolduran işitme engelli futbolcuların tamamında en az her iki kulakta 55 dB işitme kaybı olma şartı aranmıştır (95).

4.2.1. Kişisel Bilgi Formu

İşitme engelli ve işiten futbolcularda benlik saygısı ve saldırganlık düzeylerini etkilediği düşünülen bazı değişkenlere ait verilerin elde edilmesi amacıyla araştırmacı ve danışmanı tarafından 'Kişisel Bilgi Formu' hazırlanmıştır. Bu formda, sporcuların yaşı, kaç yıldır futbol oynadığı, eğitim durumu, yaşadığı yer, gelir durumu, medeni durumu ve oynadığı mevkilerini içeren sorular sorulmuştur (EK-A).

4.2.2. Benlik Saygısı Ölçeği

Çalışmada ölçme araçları olarak çalışmaya katılacak sporculara sosyo demografik özelliklerin sorulduğu sorular (EK-A) ile birlikte sporcuların benlik saygılarını ölçmek amacıyla Coopersmith (1967) tarafından geliştirilen ve Özoğul (1988) tarafından Türkçeye uyarlanan Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri (EK-B) kullanılmıştır (54, 158).

CSEI (Coopersmith Self Esteem Inventory), bir kişinin sosyal, akademik, ailesel ve bireysel hayatında kendisi hakkındaki düşüncelerini ölçmek üzere geliştirilmiştir. Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri geliştirildiğinden (1967) bu yana birkaç kez revize edilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin yetişkin formu kullanılmıştır.

Yetişkin Formu: Yetişkin bireylerin benlik saygılarını ölçmek amacıyla hazırlanan envanter, 'Benim gibi' ya da 'Benim gibi değil' dikotomik yanıt sıklıklarını içeren toplam 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddeler kişinin hayata bakış açısını, aile ilişkilerini, sosyal ilişkilerini ve dayanma gücünü

içermektedir. Envanterden alınan toplam puanın yüksek olması olumlu ve yüksek benlik saygısını, düşük puan ise olumsuz ve düşük benlik saygısını ifade etmektedir.

4.2.1.1. Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri'nin Uygulanması ve Puanlanması

Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri, bireysel ya da grupla uygulanabilmektedir. Yüksek, orta ve düşük olmak üzere üç puan grubuna ulaşılmaktadır. Bu puan sınırlarının altında ve üstünde olanlar tespit edilmekte, sonuçlar buna göre değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Ölçeğin uygulandığı kişiler ifadelere 'Bana uygun' ya da 'Bana uygun değil' diye cevap verebilecekleri gibi, 'Evet' veya 'Hayır' şeklinde de cevap verebilmektedirler. İfadelerin formatı her ikisine de uygundur. Bu araştırmada Pişkin (1996) tarafından kullanılan soru formu kullanıldığı için sorulara 'Evet', 'Hayır' şeklinde cevap verilmiştir (164).

Ölçeğin okul kısa formunda da benzer şekilde olumsuz bir ifadeye 'Hayır', olumlu bir ifadeye de 'Evet' diyenler her bir sorudan bir puan almakta, alınan tüm puanlar toplandıktan sonra 100 üzerinden bir değerlendirme yapmak amacıyla elde edilen puan 4 ile çarpılmaktadır. Okul kısa formu, okul formunun ilk 25 sorusundan meydana gelmektedir. Okul kısa formunda olumlu ifade maddeleri; 1. , 4. , 5. , 8. ,9. , 14. , 19. , 20. maddelerdir. Olumsuz ifade maddeleri ise; 2. , 3. , 6. , 7. ,10. , 11. ,12. , 13. , 15. , 16. , 17. , 18. , 21. , 22. , 23. , 24. , 25. maddelerdir.

Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 100, en düşük puan ise 0'dır. Artan puan benlik saygısının arttığı lehinedir. Bireyin ölçekten almış olduğu puan 10-30

puan arasında ise ‘düşük’ , 30-70 puan arasında ise ‘orta’, 70-100 puan arasında ise ‘yüksek’ benlik saygısı grubunda yer aldığını göstermektedir.

4.2.1.2. Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri’nin Geçerliğine ve Güvenirliğine İlişkin Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Coopersmith aracın test-tekrar-test güvenirlilik katsayısını 0.88 (5 hafta arayla) ve 0.70 (3 yıl arayla) bulmuştur. Yine, Coopersmith (1967) aracın Kuder-Richardson güvenirlilik katsayısını kızlar için 0.91 ve erkekler için 0.80 olarak bulduğunu belirtmektedir. Kimball (1973), aracın iç tutarlık katsayısını bulmak için Kuder Richardson-20 formülünü kullandığı araştırmasında, 4. sınıf öğrencileri için 0.92, 7. sınıf öğrencileri için ise 0.89 düzeyinde güvenirlilik katsayıları bulmuştur (148).

Johnson ve ark. (1983) tarafından aracın yapı geçerliğini tespit etmek amacıyla yapılan bir çalışmada yazarlar; ‘Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri’, ‘Piers- Harris’in Çocuklar için Benlik Kavramı Ölçeği’ (Piers, 1969; Piers ve Haris, 1964) ve Crandall, Crandall ve Katkowsky (1965) tarafından geliştirilen Çocuklar için Sosyal İstenirlilik Ölçeğini 5. sınıfta okumakta olan 55 erkek ve 50 kız öğrenci üzerinde uygulamışlardır. Bu amaçla Coopersmith ve Gilbert (1982), tarafından geliştirilen Coopersmith Davranışsal Akademik Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Regresyon analizi sonuçları Coopersmith Benlik Saygısı Envanterinin birleştirici (convergent) ve ayırt edici (discriminant) geçerliğini ve ölçeğin farklı akademik başarı yönünden duyarlılığını (Alfa katsayısı=0.86) göstermiştir (164). Bu bulgular, Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri’nin güvenilir ve geçerli bir araç olduğunu göstermektedir.

4.2.1.3. Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri'nin Geçerlik ve Güvenirliğine İlişkin Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Ölçeği ilk kez Türkçeye çevirerek Türkiye'de uygulayan kişi Özoğul (1988)'dur. Araştırmacı 4. ve 5. sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı uygulamada ölçeğin güvenirlik katsayısını 0.77 olarak bulmuştur. Araştırmacı, bir maddenin Türk öğrenciler tarafından iyi anlaşılmadığı gerekçesiyle ölçeği 57 madde şeklinde kullanmıştır (158). Ondan sonra ölçeği kullanan araştırmacılar da aynı hataya düşmüşlerdir (164). Piskin (1996) kendi çalışmasında bu durumu eleştirmiş ve ölçeği en son revize edilmiş şekliyle ve 58 madde olarak kullanmıştır (164). Özoğul (1988)'dan sonra Güçray (1989)'ın 9, 10, 11 yaşlarındaki, ilkokul 3, 4 ve 5. sınıfa devam eden 23 erkek, 28 kız öğrenciye testin tekrarı yöntemiyle ve iki hafta arayla ölçeği uyguladığı ve testin güvenirlik katsayısını 0.70 olarak tespit ettiği görülmektedir. Güçray (1989), ayrıca ölçeğin güvenirliğini Kuder-Richardson KR-21 formülünü kullanarak hesaplamış ve araştırmacı bu uygulama sonunda 0.83 güvenirlik katsayısına ulaşmıştır (174). Ölçeğin lise öğrencileri üzerindeki güvenirlik çalışması da Pişkin (1996) tarafından yapılmıştır. Pişkin (1996), diğer araştırmacılardan farklı olarak ölçeğin alt ölçeklerinden, kısa formundan ve öğrencinin savunucu tutumunu ölçmeye yarayan yalan maddelerinden söz etmektedir. Pişkin (1996), aracın güvenirlik katsayısını saptamak için Kuder-Richardson-20 formülünü ve testi yarılama tekniğini kullanmıştır. Araştırmacı uygulama sonunda envanterin gerek uzun gerek kısa formunun hem KR-20 hem de iç tutarlık yönünden güvenirlik katsayılarını kabul edebilir düzeyde yüksek (0.81, 0.86) bulmuştur (164).

Bu çalışmada Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri'nin içtutarlılık açısından güvenilirlik katsayısı hem işitme engelli sporcular hem de işitme engelli olmayan sporcular için KR-20 formülü kullanılarak ayrı ayrı hesaplanmıştır. Buna göre envanterin güvenilirlik katsayısı işitme engelli sporcular için KR-20=.718 ve işitme engelli olmayan sporcular için KR-20=.680 olarak bulunmuştur.

4.2.2. Saldırganlık Ölçeği

Araştırma kapsamında örneklem grubu olarak seçilen işitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık düzeyleri 'Saldırganlık Ölçeği ' kullanılarak elde edilmiştir (EK-C).

Bu araştırmada İpek İlter (Kiper) tarafından geliştirilen saldırganlık envanteri kullanılmıştır. Envanter 30 maddeden oluşan üç alt testi içermektedir. Bunlar: yıkıcı saldırganlık, atılganlık ve edilgen saldırganlıktır. Envanterde her bir alt test 10 soru ile belirlenmiştir. Yıkıcı saldırganlıkla ilgili maddeler, 1, 2, 3, 13, 14, 15, 22, 23, 24, 29; atılganlıkla ilgili maddeler 4, 5, 6, 10, 11, 12, 19, 20, 21, 28; edilgen saldırganlıkla ilgili maddeler ise 7, 8, 9, 16, 17, 18, 25, 26, 27, 30 dur (126).

Envanterde kullanılan materyal soru formu ve yanıt kağıdıdır. Sorular 'bana hiç uymuyor' ve 'bana çok uyuyor' uçları arasında yanıtlamayı içeren 7'li Likert tipidir. Kuramsal olarak her bir alt testte, her soruya bana çok uyuyor şeklinde yanıt veren denek +30, bana hiç uymuyor şeklinde yanıt veren denek ise -30 puan almaktadır. Ancak istatistiksel olarak eksi puanlar kullanılmayacağından dolayı ve sıfır sayısının da istatistiksel analizde sorun yaratacağı düşüncesiyle her toplam puana 31 sayısı ilave edilmiştir. Bu sayede her bir alt testten alınan en düşük puan 1, en yüksek puan 61 olmaktadır. Envanterin kendisinde olmamakla

birlikte, her üç alt ölçeğin toplam puanlarından yola çıkılarak her denek için genel bir saldırganlık puanı da elde edilmiştir (126).

Bu çalışmada Saldırganlık Ölçeğinin içtutarlılık açısından güvenilirlik katsayısı hem işitme engelli sporcular hem de işitme engelli olmayan sporcular için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı kullanılarak ayrı ayrı hesaplanmıştır. İç tutarlılık katsayıları aşağıda verilmiştir.

Boyutlar	Engelli Sporcular	Normal Sporcular
Yıkıcı Saldırganlık.....:	.610	.645
Atılganlık.....:	.689	.720
Edilgen Saldırganlık...:	.735	.786

4.3. İstatistiki Değerlendirmeler

Araştırma verilerinin elde edilmesinden sonra, veriler SPSS istatistik paket programından yararlanılarak, frekanslar, yüzdeler, dağılımlar, aritmetik ortalama ve standart sapmaları belirlenmiştir. Benlik saygısı ve saldırganlık değerlendirilmesinde değişkenlerin ikili karşılaştırılmalarında ‘bağımsız t testi’, gruplar arasındaki farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda ve çoklu karşılaştırmalarda ‘ANOVA’ testi, araştırma verilerinin birbirleri ile olan ilişki-korelasyon düzeyleri ise ‘Korelasyon ve Linear-Regression’ analizi ile belirlenmiş ve yorumlanmıştır. Bazı tablolarda bütün boyutlar için varyansların homojenliği varsayımı karşılanamadığından Brown Forsythe testi sonuçları kullanılmıştır. Yorumlar tablolar ile desteklenmiştir.

5. BULGULAR

Araştırma grubundan elde edilen bulgular demografik değişkenlere bağlı olarak frekans, yüzdelik hesaplamalar ve istatistikî karşılaştırmalar yapılarak tablolar halinde sunulmuştur. Bu bölümde işiten ve işitme engelli futbolculara ait bulgular karşılaştırmada kolaylık olması açısından aynı tabloda sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma Gruplarının Engel Durumu Dağılımları

Engel Durumu	İşiten ve İşitme Engelli Futbolcular	
	N	%
İşitme engelli futbolcular	95	23.51
İşiten Futbolcular	309	76.49
Toplam	404	100.00

Tabloya göre araştırmaya katılan işitme engelli futbolcular % 23.51’ni oluşturken, % 76.49’nu ise işiten futbolcular oluşturmaktadır.

Tablo 2. Araştırma Gruplarının Yaş Dağılımları

Yaş Dağılımları	İşitme Engelli Futbolcular		İşiten Futbolcular	
	n	%	n	%
17-20 yaş	11	11.6	56	18.1
21-24 yaş	31	32.6	130	42.1
25-28 yaş	36	37.9	71	23.0
29 ve üzeri yaş	17	17.9	52	16.8
Toplam	95	100.0	309	100.0

Tabloya göre araştırmaya katılan işitme engelli futbolcuların % 11.6 oranında 17-20 yaş, % 32.6 oranında 21-24 yaş, % 37.9 oranında 25-28 yaş ve % 17.9 oranında 29 ve üzeri yaşta olduğu belirlenmiştir. İşiten futbolcuların % 18.1 17-20 yaş, % 42.1 oranında 21-24 yaş, % 23.0 oranında 25-28 yaş ve % 16.8 oranında 29 ve üzeri yaşta olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Araştırma Gruplarının Spor Yapma Yılı Dağılımları

Spor Yapma Yılı	İşitme Engelli Futbolcular		İşiten Futbolcular	
	n	%	n	%
1-3 yıl	10	10.5	74	23.9
4-6 yıl	29	30.5	56	18.1
7-9 yıl	32	33.7	84	27.2
10 ve üzeri yıl	24	25.3	95	30.7
Toplam	95	100.0	309	100.0

Tabloya göre araştırmaya işitme engelli futbolcuların spor yapma yılları dağılımları; % 10.5 oranında 1-3 yıl, % 30.5 oranında 4-6 yıl, % 33.7 oranında 7-9 yıl ve % 25.3 oranında 10 ve üzeri yıldır futbol oynadıkları belirlenmiştir. İşiten futbolcuların spor yapma yılı dağılımında ise % 23.9 oranında 1-3 yıl, % 18.1 oranında 4-6 yıl, % 27.2 oranında 7-9 yıl ve % 30.7 oranında 10 ve üzeri yıldır futbol oynadıkları belirlenmiştir.

Tablo 4. Araştırma Gruplarının Eğitim Durumu Dağılımları

Eğitim Durumu	İşitme Engelli Futbolcular		İşiten Futbolcular	
	n	%	n	%
Okur yazar değil	29	30.5	0	0
İlkokul	12	12.6	1	.3
Ortaokul	19	20.0	19	6.1
Lise	35	36.9	178	57.6
Üniversite	-	-	111	35.9
Toplam	95	100.0	309	100.0

Tabloya göre araştırmaya katılan işitme engelli futbolcuların % 30.5'i okur yazar değil, % 12.6'sı ilkokul, % 20'si ortaokul ve % 36.9'u lise mezunu oldukları belirlenmiştir. İşiten futbolcuların eğitim durumları ise % 0.3'ü ilkokul, % 6.1'i ortaokul, % 57.6'sı lise ve % 35.9'nun üniversite mezunu oldukları belirlenmiştir.

Tablo 5. Araştırma Gruplarının Yaşadığı Yer Dağılımları

Yaşadığı Yer	İşitme Engelli Futbolcular		İşiten Futbolcular	
	n	%	n	%
Köy/kasaba/ilçe	29	30.6	91	29.4
İl	53	55.8	159	51.5
Büyükşehir	13	13.7	59	19.1
Toplam	95	100.0	309	100.0

Tabloya göre araştırmaya katılan işitme engelli futbolcuların yaşadığı yer dağılımlarına bakıldığında % 30.6'sı oranında köy-kasaba-ilçe, % 55.8 oranında il ve % 13.7 oranında büyükşehirde yaşadıkları belirlenmiştir. İşiten futbolcuların yaşadığı yer dağılımlarına bakıldığında % 29.4 oranında köy-kasaba-ilçe , % 51.5 oranında il, % 19.1 oranında büyük şehirde yaşadıkları belirlenmiştir.

Tablo 6. Araştırma Gruplarının Gelir Durumu Dağılımları

Gelir Durumu	İşitme Engelli Futbolcular		İşiten Futbolcular	
	n	%	n	%
0-500 TL	19	20.0	49	15.9
501-1000 TL	45	47.4	96	31.1
1001-1500 TL	22	23.2	99	32.0
1501 TL ve üzeri	9	9.5	65	21.0
Toplam	95	100.0	309	100.0

Tabloya göre araştırmaya katılan işitme engelli futbolcuların gelir durumu dağılımlarına bakıldığında % 20 oranında 0-500 TL, % 47.4 oranında 501-1000 TL , % 23.2 oranında 1001-1500 TL ve % 9.5 oranında 1501 ve üzerinde gelir durumuna sahip oldukları belirlenmiştir. İşiten futbolcuların gelir durumu dağılımlarına bakıldığında % 15,9 oranında 0-500 TL, % 31.1 oranında 501-1000 TL , % 32 oranında 1001-1500 TL ve % 12.6 oranında 1501 ve üzerinde gelir durumuna sahip oldukları belirlenmiştir.

Tablo 7. Araştırma gruplarının benlik saygısı düzeylerinin engel durumuna göre puanlarının t testi analizi sonuçları

Engel durumu	N	$\bar{x}$	S	sd	t	P
Benlik saygısı						
İşitmeEngelli Futbolcular	95	65.14	12.37	402	2.625	.005*
İşiten Futbolcular	309	69.44	14.41			

*p<0.05

Tablo incelendiğinde sporcuların benlik saygısı puan ortalamalarının engel durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir [t(402) = 2.625, p<0.05]. Buna göre engelli futbolcuların benlik saygılarının ($\bar{x}$ =65.14) işiten futbolcuların benlik saygılarından ($\bar{x}$ =69.44) daha düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 8. Araştırma gruplarının yaşlarına göre benlik saygısı puanlarının n, $\bar{x}$, Ss değerleri

	Yaş	N	$\bar{x}$	S
Benlik saygısı (İşitme engelliler)	1) 17-20 yaş	11	65.45	10.77
	2) 21-24 yaş	31	64.90	13.29
	3) 25-28 yaş	36	65.56	11.45
	4)29 ve üzeri yaş	17	64.47	14.41
Benlik saygısı (İşiten futbolcular)	1) 17-20 yaş	56	61.93	15.35
	2) 21-24 yaş	130	71.11	14.62
	3) 25-28 yaş	71	70.76	11.37
	4)29 ve üzeri yaş	52	71.54	14.38

Tabloya göre yaş durumuna göre işitme engelli futbolcuların benlik saygısı değerleri incelendiğinde 17-20 yaş oranı ($\bar{x}$ =64.22), 21-24 yaş oranı ($\bar{x}$ 64.90), 25-28 yaş oranı ($\bar{x}$ =65.56) ve 29 yaş ve üzerinde olan futbolcuların benlik saygısı oranı ise ($\bar{x}$ =64.47) dir. İşiten futbolcuların benlik saygısı değerleri incelendiğinde 17-20 yaş oranı ($\bar{x}$ =61.93), 21-24 yaş oranı ($\bar{x}$ =71.11), 25-28 yaş oranı ($\bar{x}$ =70.76) ve 29 yaş ve üzerinde olan futbolcuların benlik saygısı oranı ise ($\bar{x}$ =71.54) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9. Normal ve işitme engelli futbolcuların benlik saygısı puanlarının yaş değişkenine göre F testi (ANOVA) sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler Top.	d	Kareler Ort.	F	P	Fark (Scheffe)
Benlik saygısı (İşitme engelliler)	Gruplar arası	16.66	3	5.55	.035	.991	
	Gruplar içi	14372.56	91	157.94			
	Toplam	14389.22	94				
Benlik saygısı (İşiten futbolcular)	Gruplar arası	3873.96	3	1291.32	6.552	.000*	1<2
	Gruplar içi	60112.06	305	197.09			1<3
	Toplam	63986.02	308				1<4

*p<0.05

Not: Her iki gurup ayrı ayrı analiz edilmiş olup karşılaştırmanın daha kolay olması için tek tabloda gösterilmiştir.

Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (3, 91) = .035, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle, farklı yaşlardaki işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir. Benlik saygısına ait aritmetik ortalamalar incelendiğinde bütün yaş gruplarının benlik saygılarının ‘orta’ puan aralığında (30-70) yer aldığı görülmektedir.

Diğer taraftan, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür [F (3, 305) = 6.552, p<0.05]. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda, 17-20 yaş arasındaki normal futbolcuların benlik saygısı puan ortalamalarının ($\bar{X}$ =61.93), 21-24 yaş grubundaki ($\bar{X}$ =71.11), 25-28 yaş grubundaki ($\bar{X}$ =70.76) ve 29 yaş ve üzeri grubundaki ($\bar{X}$ =71.54) işiten futbolculara göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu bulunmuştur.

Tablo 10. Araştırma gruplarının spor yapma yılına göre benlik saygısı puanlarının n, $\bar{X}$, Ss değerleri

	Spor yapma yılı	N	$\bar{X}$	S
Benlik saygısı (İşitme engelliler)	1) 1-3 yıl	10	62.80	14.49
	2) 4-6 yıl	29	66.07	12.45
	3) 7-9 yıl	32	63.50	8.67
	4) 10 yıl ve üzeri	24	67.17	15.56
Benlik saygısı (İşiten futbolcular)	1) 1-3 yıl	74	63.24	12.95
	2) 4-6 yıl	56	67.71	15.00
	3) 7-9 yıl	84	68.24	12.88
	4) 10 yıl ve üzeri	95	76.34	13.82

Tabloya göre spor yapma yılı durumuna göre işitme engelli futbolcuların benlik saygısı değerleri incelendiğinde 1-3 yıl arası spor yapanların benlik saygısı oranı ($\bar{X} = 62.80$) puan, 4-6 yıl arası spor yapanların benlik saygısı oranı ($\bar{X} = 66.07$) puan, 7-9 yıl arası spor yapanların benlik saygısı oranı ($\bar{X} = 63.50$) puan 10 yıl ve üzerinde spor yapanların benlik saygısı oranı ($\bar{X} = 67.17$) puan olduğu tespit edilmiştir. İşiten futbolcuların spor yapma yılı dağılımında ise 1-3 yıl arası spor yapanların benlik saygısı oranı $\bar{X} = 63.24$ puan, 4-6 yıl arası spor yapanların benlik saygısı oranı $\bar{X} = 67.71$ puan, 7-9 yıl arası spor yapanların benlik saygısı oranı $\bar{X} = 68.24$ puan 10 yıl ve üzerinde spor yapanların benlik saygısı oranı $\bar{X} = 76.34$ puan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 11. İşitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarının spor yapma yılı değişkenine göre F testi sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler Top.	d	Kareler Ort.	F	P	Fark (Scheffe)
Benlik saygısı (İşitme engelliler)	Gruplar arası	264.43	3	88.14	,568	,638	
	Gruplar içi	14124.80	91	155.22			
	Toplam	14389.22	94				
Benlik saygısı (İşiten futbolcular)	Gruplar arası	7648.51	3	2549.50	13.803	,000	4>1
	Gruplar içi	56337.51	305	184.71			4>2
	Toplam	63986.02	308				4>3

*p<0.05

Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak

anlamli bir farklılığa rastlanmamıştır [F (3, 91) = ,568, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle, farklı aralıklarda spor yapan işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür [F (3, 305) = 13.803, p<0.05]. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda 10 yıl ve üzeri spor yapan işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamalarının ($\bar{X}$ =76.34); 1-3 yıl spor yapan işiten futbolcuların ($\bar{X}$ =63.24), 4-6 yıl arası spor yapan işiten futbolcuların ($\bar{X}$ =67.71) ve 7-9 yıl arası spor yapan işiten futbolcuların ($\bar{X}$ =68.24) benlik saygısı puan ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 12. Araştırma gruplarının eğitim durumuna göre benlik saygısı puanlarının n, $\bar{X}$, Ss değerleri

	Eğitim durumu	N	$\bar{X}$	S
Benlik saygısı (İşitme engelliler)	1)Okur yazar değil	29	64.41	10.44
	2) İlkokul	12	65.00	14.98
	3) Ortaokul	19	64.42	7.76
	4) Lise	35	66.17	15.07
Benlik saygısı (İşiten futbolcular)	1) Ortaokul	20	55.80	11.71
	2) Lise	178	67.96	13.1
	3) Üniversite	111	74.27	14.56

Tablo 13'te eğitim durumuna göre işitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamalarının okur-yazar olmayanlar için ($\bar{X}$ =64.41), ilkokul mezunları için ($\bar{X}$ =65.00), ortaokul mezunları için benlik saygısı puanlarının ($\bar{X}$ =64.42) ve lise mezunlarının benlik saygısı puanlarının ($\bar{X}$ =66.17) olduğu tespit edilmiştir. İşiten futbolcuların eğitim durumu dağılımında ise ortaokul mezunlarının benlik saygısı puanı ($\bar{X}$ =55.80), lise mezunlarının benlik saygısı

puanı ($\bar{X} = 67.96$) ve üniversite mezunlarının benlik saygısı puanı ($\bar{X} = 74.27$) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 13. İşitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarının eğitim durumu değişkenine göre F testi sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	P	Fark (Scheffe)
Benlik saygısı (İşitme engelliler)	Gruplar arası	62.58	3	20.86	.133	.940	
	Gruplar içi	14326.64	91	157.44			
	Toplam	14389.22	94				
Benlik saygısı (İşiten futbolcular)	Gruplar arası	6703.287	2	3351.644	17.904	.000	3>1
	Gruplar içi	57282.732	306	187.198			3>2
	Toplam	63986.019	308				2>1

*p<0.05

Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında eğitim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (3, 91) = .133, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle, farklı eğitim düzeyindeki işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir. Benlik saygısına ait aritmetik ortalamalar incelendiğinde bütün eğitim gruplarının benlik saygılarının ‘orta’ puan aralığında (30-70) yer aldığı görülmektedir.

Diğer taraftan, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında eğitim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür [F (2, 306) = 17.904, p<0.05]. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda, ortaokul mezunu işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamalarının ($\bar{X} = 55.80$), lise mezunu grubundaki ($\bar{X} = 67.96$) ve üniversite mezunu grubundaki ($\bar{X} = 74.27$) işiten futbolculara göre anlamlı düzeyde daha düşük oldu bulunmuştur. Yine üniversite mezunu grubundaki işiten futbolcuların benlik saygısı puan

ortalamaları ($\bar{X}=74.27$) lise mezunu grubundaki ($\bar{X}=67.96$) işiten futbolculara göre anlamlı düzeyde daha büyük olduğu bulunmuştur.

Tablo 14. Araştırma gruplarının yaşadığı yer göre benlik saygısı puanlarının n, $\bar{X}$, Ss değerleri

	Yaşadığı yer	N	$\bar{X}$	S
Benlik saygısı (İşitme engelliler)	1) Köy/kasaba/ilçe	29	64.14	11.93
	2) İl	53	65.66	13.00
	3) Büyükşehir	13	65.23	11.48
Benlik saygısı (İşiten futbolcular)	1) Köy/kasaba/ilçe	91	70.20	13.67
	2) İl	159	68.83	14.10
	3) Büyükşehir	59	69.90	16.41

Tablo incelendiğinde yaşadığı yere göre işitme engelli futbolcuların benlik saygısı değerleri incelendiğinde köy-kasaba-ilçede yaşayanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}=64.14$) puan, ilde yaşayanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}=65.66$) puan ve büyükşehirde yaşayanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}=65.23$) puan olduğu tespit edilmiştir. İşiten futbolcuların yaşadığı yere göre benlik saygısı değerleri incelendiğinde köy-kasaba-ilçede yaşayanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}=70.20$) puan, ilde yaşayanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}=68.83$) puan ve büyükşehirde yaşayanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}=69.90$) puan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 15. İşitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarının yaşadığı yer değişkenine göre F testi sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	P
Benlik saygısı (İşitme engelliler)	Gruplar arası	43.58	2	21.79	.140	.870
	Gruplar içi	14345.64	92	155.93		
	Toplam	14389.22	94.00			
Benlik saygısı (İşiten futbolcular)	Gruplar arası	123.77	2	61.89	.297	.744
	Gruplar içi	63862.24	306	208.70		
	Toplam	63986.02	308			

*p<0.05

Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (2, 91) = .140, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle farklı yerlerde yaşayan işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür [F (2, 306) = .297, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle farklı yerlerde yaşayan işiten futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 16. Araştırma gruplarının gelir durumuna göre benlik saygısı puanlarının n, $\bar{x}$, Ss değerleri

	Gelir durumu	N	$\bar{x}$	S
Benlik saygısı (İşitme engelliler)	1) 0-500 TL	19	68.00	14.61
	2) 501-1000 TL	45	64.98	12.21
	3) 1001-1500 TL	22	63.82	12.50
	4) 1501 TL ve üzeri	9	63.11	7.69
Benlik saygısı (İşiten futbolcular)	1) 0-500 TL	49	68.98	10.97
	2) 501-1000 TL	96	71.21	14.98
	3) 1001-1500 TL	99	68.12	15.15
	4) 1501 TL ve üzeri	65	69.17	14.74

Tabloya göre gelir durumuna göre işitme engelli futbolcuların benlik saygısı değerleri incelendiğinde 0-500 TL arası geliri olanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}$ =68.00) puan, 501-1000 TL arası geliri olanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}$ =64.98) puan, 1001-1500 TL arası geliri olanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}$ =63.82) puan ve 1501 TL ve üzerinde geliri olanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}$ =63.11) puan olduğu tespit edilmiştir. İşiten futbolcuların gelir dağılımında ise 0-500 TL arası geliri olanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}$ =68.98) puan, 501-1000 TL arası geliri olanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}$ =71.21) puan, 1001-1500 TL

arası geliri olanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}$ =68.12) puan ve 1501 TL ve üzerinde geliri olanların benlik saygısı oranı ($\bar{X}$ =69.17) puan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 17. İşitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarının gelir durumu değişkenine göre F testi sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	P
Benlik saygısı (İşitme engelliler)	Gruplar arası	435.26	4	108.81	.702	.593
	Gruplar içi	13953.96	90	155.04		
	Toplam	14389.22	94			
Benlik saygısı (İşiten futbolcular)	Gruplar arası	914.35	4	228.59	1.102	.356
	Gruplar içi	63071.67	304	207.47		
	Toplam	63986.02	308			

*p<0.05

Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında gelir durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (4, 90) = .702, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle gelir durumu işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında gelir durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür [F (4, 304) = 1.102, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle farklı gelir durumuna sahip işiten futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 18. Araştırma Gruplarının medeni durum değişkenine göre benlik saygısı puanlarının t testi analizi sonuçları

	Medeni durum	N	$\bar{x}$	S	sd	t	P
Benlik saygısı (İşitme engelliler)	Bekar	67	67.04	12.32	93	2.382	.019*
	Evli	28	60.57	11.45			
Benlik saygısı (İşiten futbolcular)	Bekar	283	69.36	14.27	307	.321	.748
	Evli	26	70.31	16.17			

*p<0.05

Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlenmiştir ($t_{(93)}= 2.382$, $p < 0.05$). Buna göre bekar işitme engelli futbolcuların benlik saygıslarının ($\bar{x}=67.04$), evli olanlarınkine göre ($\bar{x}=60.57$) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu söylenebilir. İşiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında ise medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($t_{(307)}=.321$, $p > 0.05$).

Tablo 19. Araştırma gruplarının oynadıkları mevkiye göre benlik saygısı puanlarının n, $\bar{x}$, Ss değerleri

	Oynadığı mevki	N	$\bar{x}$	S
Benlik saygısı (İşitme engelliler)	Kaleci	6	58.00	11.24
	Defans	34	65.53	12.88
	Orta saha	40	65.50	12.54
	Forvet	15	66.13	11.40
Benlik saygısı (İşiten futbolcular)	Kaleci	35	63.54	15.39
	Defans	119	70.55	13.79
	Orta saha	97	69.69	13.59
	Forvet	58	70.28	15.86

Tablo incelendiğinde oynadıkları mevkiye göre işitme engelli futbolcuların benlik saygısı değerleri incelendiğinde kalecilerin benlik saygısı

puanı ($\bar{x}=58.00$), defans oyuncularının benlik saygısı puanı ($\bar{x}=65.53$), orta saha oyuncuların benlik saygısı oranı ($\bar{x}=65.50$) puan ve forvet oyuncularının benlik saygısı puanı ($\bar{x}=66.13$) olduğu tespit edilmiştir. İşiten futbolcuların oynadıkları mevkiye göre kalecilerin benlik saygısı puanı ($\bar{x}=63.54$), defans oyuncularının benlik saygısı puanı ($\bar{x}=70.55$), orta saha oyuncuların benlik saygısı puanı ($\bar{x}=69,69$) ve forvet oyuncularının benlik saygısı puanı ($\bar{x}=70.28$) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 20. İşitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarının oynadığı mevki değişkenine göre F testi sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	P
Benlik saygısı (İşitme engelliler)	Gruplar arası	331.017	3	110.339	.714	.546
	Gruplar içi	14058.204	91	154.486		
	Toplam	14389.221	94			
Benlik saygısı (İşiten futbolcular)	Gruplar arası	1411.631	3	470.544	2.294	.078
	Gruplar içi	62574.389	305	205.162		
	Toplam	63986.019	308			

*p<0.05

Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında oynadığı mevki değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (3, 91) = .714, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle oynadığı mevki değişkenine göre işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında oynadığı mevki değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür [F (3, 305) = 2.294, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle

oynadığı mevki değişkenine göre işiten futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 21. Araştırma gruplarının saldırganlık düzeylerinin engel durumuna göre t testi sonuçları

	Engel durumu	N	$\bar{X}$	S	sd	t	P
Yıkıcı Saldırganlık	Engelli	95	50,74	3,13	14,653	402	,000*
	Normal	309	36,34	9,41			
Atılganlık	Engelli	95	52,76	3,12	7,294	402	,000*
	Normal	309	46,28	8,48			
Edilgen Saldırganlık	Engelli	95	50,03	3,74	18,919	402	,000*
	Normal	309	31,39	9,37			
Genel saldırganlık	Engelli	95	153,53	6,30	20,964	402	,000*
	Normal	309	114,00	18,03			

*p<0.05

Tablo incelendiğinde, sporcuların yıkıcı saldırganlık [t (402) = 14.653, p<0.05], atılganlık [t (402) = 7.294, p<0.05], edilgen saldırganlık [t (402) = 18.919, p<0.05] ve genel saldırganlık [t (402) = 20.964, p<0.05] puan ortalamalarının engel durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Buna göre işitme engelli futbolcuların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{X}$ =50.74) işiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık değerlerinden ($\bar{X}$ =36.34) daha yüksektir. İşitme engelli futbolcuların atılganlık değerleri ($\bar{X}$ =52.76) işiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık değerlerinden ($\bar{X}$ =46.28) daha yüksektir. Ayrıca işitme engelli futbolcuların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{X}$ =50.03) işiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık değerlerinden ($\bar{X}$ =31.39) daha yüksektir. Son olarak işitme engelli futbolcuların genel

saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=153,53$) işiten futbolcuların yıkıcı saldırıcılık değerlerinden ($\bar{x}=114,00$) daha yüksektir.

Tablo 22. Araştırma gruplarının yaşlarına göre saldırıcılık puanlarının n, $\bar{x}$, Ss değerleri

	Yaş	İşitme engelli futbolcular		İşiten futbolcular			
		N	$\bar{x}$	Ss	N	$\bar{x}$	Ss
Yıkıcı Saldırıcılık	1) 17-20	11	52.27	4.13	56	37.70	9.30
	2) 21-24	31	50.13	3.26	130	36.66	10.31
	3) 25-28	36	50.69	2.54	71	34.58	8.21
	4)29 ve üzeri	17	50.94	3.23	52	36.46	8.61
Atılıcılık	1) 17-20	11	52.64	2.94	56	45.43	9.12
	2) 21-24	31	52.94	3.71	130	46.16	7.56
	3) 25-28	36	52.42	2.88	71	47.86	8.98
	4)29 ve üzeri	17	53.24	2.66	52	45.33	9.18
Edilgen saldırıcılık	1) 17-20	11	52.36	4.01	56	30.71	9.37
	2) 21-24	31	49.29	3.89	130	32.08	10.33
	3) 25-28	36	49.81	3.70	71	30.34	7.75
	4)29 ve üzeri	17	50.35	2.94	52	31.81	8.96
Genel saldırıcılık	1) 17-20	11	157.27	8.33	56	113.84	19.17
	2) 21-24	31	152.35	6.61	130	114.90	19.61
	3) 25-28	36	152.92	5.31	71	112.77	16.01
	4)29 ve üzeri	17	154.53	5.67	52	113.60	15.41

*p<0.05

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların yaş durumuna göre yıkıcı saldırıcılık değerleri incelendiğinde 17-20 yaş aralığı yıkıcı saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=52,27$), 21-24 yaş aralığı yıkıcı saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=50,13$), 25-28 yaş aralığı yıkıcı saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=50,69$) ve 29 yaş ve üzeri yıkıcı saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=50,94$)'dür.

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların yaş durumuna göre atılıcılık değerleri incelendiğinde 17-20 yaş aralığı yıkıcı saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=52,64$),

21-24 yaş aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=52.94$), 25-28 yaş aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=52.42$) ve 29 yaş ve üzeri yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=53.24$)'dür.

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların yaş durumuna göre edilgen saldırganlık değerleri incelendiğinde 17-20 yaş aralığı edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=52.36$), 21-24 yaş aralığı edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=49.29$), 25-28 yaş aralığı edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=49.81$) ve 29 yaş ve üzeri yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=50.35$)'dir.

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların yaş durumuna göre genel saldırganlık değerleri incelendiğinde 17-20 yaş aralığı genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=157.27$), 21-24 yaş aralığı genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=152.35$), 25-28 yaş aralığı genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=152.92$) ve 29 yaş ve üzeri genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=154.53$)'dür.

Tabloya göre işiten futbolcuların yaş durumuna göre yıkıcı saldırganlık değerleri incelendiğinde 17-20 yaş aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=37.70$), 21-24 yaş aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=36.66$), 25-28 yaş aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=34.58$) ve 29 yaş ve üzeri yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=36.46$)'dür.

Tabloya göre işiten futbolcuların yaş durumuna göre atılmanlık değerleri incelendiğinde 17-20 yaş aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=45.43$), 21-24 yaş aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=46.16$), 25-28 yaş aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=47.86$) ve 29 yaş ve üzeri yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=45.33$)'dür.

Tabloya göre işiten futbolcuların yaş durumuna göre edilgen saldırganlık değerleri incelendiğinde 17-20 yaş aralığı edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=30.71$), 21-24 yaş aralığı edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=32.08$), 25-28 yaş aralığı edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=30.34$) ve 29 yaş ve üzeri yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=31.81$)'dir.

Tabloya göre işiten futbolcuların yaş durumuna göre genel saldırganlık değerleri incelendiğinde 17-20 yaş aralığı genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=113.84$), 21-24 yaş aralığı genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=114.90$), 25-28 yaş aralığı genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=112.77$) ve 29 yaş ve üzeri genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=113.60$)'dır.

Tablo 23. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık puanlarının yaş değişkenine göre F testi sonuçları

		Varyansın kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	P
İŞİTME ENGELLİL FUTBOLCULAR	Yıkıcı Saldırganlık	Gruplararası	38.18	3	12.73	1.313	.275
		Gruplariçi	882.25	91	9.70		
		Toplam	920.42	94			
	Atılgnlık	Gruplararası	9.21	3	3.07	.309	.819
		Gruplariçi	904.23	91	9.94		
		Toplam	913.43	94			
	Edilgen saldırganlık	Gruplararası	80.45	3	26.82	1.980	.123
		Gruplariçi	1232.45	91	13.54		
		Toplam	1312.91	94			
	Genel saldırganlık	Gruplararası	227.42	3	75.81	1.967	.124
		Gruplariçi	3506.26	91	38.53		
		Toplam	3733.68	94			
İŞİTEN FUTBOLCULAR	Yıkıcı Saldırganlık	Gruplararası	337.80	3	112.60	1.274	.283
		Gruplariçi	26953.19	305	88.37		
		Toplam	27291.00	308			
	Atılgnlık	Gruplararası	266.71	3	88.90	1.240	.295
		Gruplariçi	21873.36	305	71.72		
		Toplam	22140.06	308			
	Edilgen saldırganlık	Gruplararası	174.55	3	58.18	.660	.577
		Gruplariçi	26886.62	305	88.15		
		Toplam	27061.17	308			
	Genel saldırganlık	Gruplararası	221.83	3	7.94	.226	.878
		Gruplariçi	99884.17	305	327.49		
		Toplam	100106.00	308			

*p<0.05

Tablodaki veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir

farklılığa rastlanmamıştır [F (3, 91) = .035, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle, farklı yaşlardaki işitme engelli futbolcuların yaş değişkenine göre saldırganlık düzeyleri benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, işiten futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (3, 305) = 6.552, p>0.05].

Tablo 24. Araştırma gruplarının spor yapma yaşına göre saldırganlık puanlarının n, $\bar{x}$, Ss değerleri

		İşitme engelli futbolcular			İşiten futbolcular		
Spor yapma yılı		N	$\bar{x}$	Ss	N	$\bar{x}$	Ss
Yıkıcı Saldırganlık	1) 1-3 yıl	10	50.30	5.83	74	38.05	7.93
	2) 4-6 yıl	29	51.00	2.89	56	36.68	10.15
	3) 7-9 yıl	32	50.72	2.50	84	37.67	8.45
	4)10 yıl ve üzeri	24	50.63	2.81	95	33.62	10.33
Atılgnlık	1) 1-3 yıl	10	51.50	4.28	74	44.50	7.68
	2) 4-6 yıl	29	53.62	3.31	56	44.05	9.14
	3) 7-9 yıl	32	52.53	2.45	84	46.65	7.80
	4)10 yıl ve üzeri	24	52.54	3.06	95	48.64	8.71
Edilgen saldırganlık	1) 1-3 yıl	10	50.00	6.39	74	35.03	7.78
	2) 4-6 yıl	29	49.55	3.29	56	32.93	9.51
	3) 7-9 yıl	32	50.66	3.22	84	31.51	10.36
	4)10 yıl ve üzeri	24	49.79	3.61	95	27.53	8.14
Genel saldırganlık	1) 1-3 yıl	10	151.80	13.25	74	117.58	16.27
	2) 4-6 yıl	29	154.17	4.24	56	113.66	20.39
	3) 7-9 yıl	32	153.91	4.84	84	115.83	17.16
	4)10 yıl ve üzeri	24	152.96	6.15	95	109.79	18.03

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların spor yapma yılı durumuna göre yıkıcı saldırganlık değerleri incelendiğinde 1-3 yıl spor yapma aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =50.30), 4-6 yıl spor yapma aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =51.00), 7-9 yıl spor yapma aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri

($\bar{x}$ =50.72) ve 10 yıl ve üzeri spor yapanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =50.63)'dür.

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların spor yapma yılı durumuna göre atılmanlık değerleri incelendiğinde 1-3 yıl spor yapma aralığı atılmanlık değerleri ($\bar{x}$ =51.50), 4-6 yıl spor yapma aralığı atılmanlık değerleri ($\bar{x}$ =53.62), 7-9 yıl spor yapma aralığı atılmanlık değerleri ($\bar{x}$ =52.53) ve 10 yıl ve üzeri spor yapanların atılmanlık değerleri ($\bar{x}$ =52.54)'dür.

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların spor yapma yılı durumuna göre edilgen saldırganlık değerleri incelendiğinde 1-3 yıl spor yapma aralığı edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =50.00), 4-6 yıl spor yapma aralığı edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =49.55), 7-9 yıl spor yapma aralığı edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =50.66) ve 10 yıl ve üzeri spor yapanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =49.79)'dür.

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların spor yapma yılı durumuna göre genel saldırganlık değerleri incelendiğinde 1-3 yıl spor yapma aralığı genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =151.80), 4-6 yıl spor yapma aralığı genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =154.17), 7-9 yıl spor yapma aralığı genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =153.91) ve 10 yıl ve üzeri spor yapanların genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =152.96)'dür.

Tabloya göre işiten futbolcuların spor yapma yılı durumuna göre yıkıcı saldırganlık değerleri incelendiğinde 1-3 yıl spor yapma aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =38.05), 4-6 yıl spor yapma aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri

($\bar{x}=36.68$), 7-9 yıl spor yapma aralığı yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=37.67$) ve 10 yıl ve üzeri spor yapanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=33.62$)'dür.

Tabloya göre işiten futbolcuların spor yapma yılı durumuna göre atılmanlık değerleri incelendiğinde 1-3 yıl spor yapma aralığı atılmanlık değerleri ($\bar{x}=44.50$), 4-6 yıl spor yapma aralığı atılmanlık değerleri ($\bar{x}=44.05$), 7-9 yıl spor yapma aralığı atılmanlık değerleri ($\bar{x}=46.65$) ve 10 yıl ve üzeri spor yapanların atılmanlık değerleri ($\bar{x}=48.64$)'dür.

Tabloya göre işiten futbolcuların spor yapma yılı durumuna göre edilgen saldırganlık değerleri incelendiğinde 1-3 yıl spor yapma aralığı edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=35.03$), 4-6 yıl spor yapma aralığı edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=32.93$), 7-9 yıl spor yapma aralığı edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=31.51$) ve 10 yıl ve üzeri spor yapanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=27.53$)'dür.

Tabloya göre işiten futbolcuların spor yapma yılı durumuna göre genel saldırganlık değerleri incelendiğinde 1-3 yıl spor yapma aralığı genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=117.58$), 4-6 yıl spor yapma aralığı genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=113.66$), 7-9 yıl spor yapma aralığı genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=115.83$) ve 10 yıl ve üzeri spor yapanların genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=109.79$)'dür.

Tablo 25. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık puanlarının spor yapma yılı değişkenine göre F testi sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	P	Anlamlı fark (Scheffe)	
İŞİTME ENGELLİLER	Yıkıcı Saldırganlık	Gruplar arası	4.23	3	1.41	.140	.936	
		Gruplariçi	916.19	91	10.07			
		Toplam	920.42	94				
	Atılganlık	Gruplararası	40.18	3	13.39	1.396	.249	
		Gruplariçi	873.25	91	9.60			
		Toplam	913.43	94				
	Edilgen saldırganlık	Gruplararası	20.56	3	6.85	.482	.695	
		Gruplariçi	1292.35	91	14.20			
		Toplam	1312.91	94				
	Genel saldırganlık	Gruplararası	54.27	3	18.09	.447	.720	
		Gruplariçi	3679.42	91	40.43			
		Toplam	3733.68	94				
İŞİTEN FUTBOLCULAR	Yıkıcı Saldırganlık	Gruplararası	1073.97	3	357.99	4.165	.007*	1>4
		Gruplariçi	26217.02	305	85.96			3>4
		Toplam	27291.00	308				
	Atılganlık	Gruplararası	1053.91	3	351.30	5.081	.002*	4>1
		Gruplariçi	21086.16	305	69.13			4>2
		Toplam	22140.06	308				
	Edilgen saldırganlık	Gruplararası	2530.84	3	843.61	10.489	.000*	1>4
		Gruplariçi	24530.33	305	80.43			2>4
		Toplam	27061.17	308				3>4
	Genel saldırganlık	Gruplararası	2921.98	3	973.99	3.057	.029*	1>4
		Gruplariçi	97184.02	305	318.64			
		Toplam	100106.00	308				

*p<0.05

Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak

anlamli bir farklılığa rastlanmamıştır [F (3, 91) = .140, $p>0.05$]. Bu bulgudan hareketle, farklı spor yapma yaşları işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir. Saldırganlıklarına ait aritmetik ortalamalar incelendiğinde bütün yaş gruplarının benlik saygılarının ‘orta’ puan aralığında (30-70) yer aldığı görülmektedir.

Diğer taraftan, işiten futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür [F (3, 305) = 4.165, $p<0.05$]. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda, 1-3 yıl arasında spor yapan işiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık puan ortalamaları ($\bar{x}=38.05$), 4-6 yıl spor yapan grubundaki ($\bar{x}=36.68$), 7-9 yıl spor yapan grubundaki ($\bar{x}=37.67$) ve 10 yıl ve üzeri spor yapan grubundaki ($\bar{x}=33.62$) işiten futbolculara göre anlamlı düzeyde daha büyük oldu bulunmuştur.

10 yıl ve üzeri spor yapan işiten futbolcuların atılganlık puan ortalamaları ($\bar{x}=48.64$), 1-3 yıl arasında spor yapan ($\bar{x}=44.50$) ve 4-6 yıl spor yapan grubundaki ($\bar{x}=44.05$), işiten futbolculara göre anlamlı düzeyde daha büyük olduğu bulunmuştur.

10 yıl ve üzeri spor yapan işiten futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları ($\bar{x}=27.53$), 1-3 yıl arasında spor yapan ($\bar{x}=35.03$) ve 4-6 yıl spor yapan grubundaki ($\bar{x}=32.93$) ve 7-9 yıl spor yapan grubundaki ($\bar{x}=31.51$) işiten futbolculara göre anlamlı düzeyde daha küçük olduğu bulunmuştur.

Tablo 26. Araştırma gruplarının eğitim durumuna göre saldırganlık puanlarının n, $\bar{x}$, Ss değerleri

	Eğitim durumu	İşitme engelli futbolcular			İşiten futbolcular		
		N	$\bar{x}$	Ss	N	$\bar{x}$	Ss
Yıkıcı Saldırganlık	1)Okuryazar değil	29	50.79	2.86			
	2) İlkokul	12	50.92	3.03			
	3) Ortaokul	19	51.00	3.06	20	36.45	8.06
	4) Lise	35	50.49	3.51	178	36.11	9.43
	5) Üniversite				111	36.68	9.67
Atılganlık	1)Okuryazar değil	29	52.69	2.85			
	2) İlkokul	12	53.83	2.59			
	3) Ortaokul	19	52.89	3.30	20	45.40	8.01
	4) Lise	35	52.37	3.41	178	46.48	9.02
	5) Üniversite				111	46.12	7.69
Edilgen saldırganlık	1)Okuryazar değil	29	49.97	3.79			
	2) İlkokul	12	49.25	3.28			
	3) Ortaokul	19	49.68	2.47	20	34.35	7.34
	4) Lise	35	50.54	4.41	178	31.75	9.60
	5) Üniversite				111	30.27	9.24
Genel saldırganlık	1)Okuryazar değil	29	153.45	5.37			
	2) İlkokul	12	154.00	5.12			
	3) Ortaokul	19	153.58	6.10	20	116.20	11.44
	4) Lise	35	153.40	7.60	178	114.33	18.86
	5) Üniversite				111	113.07	17.70

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların eğitim durumuna göre yıkıcı saldırganlık değerleri incelendiğinde okur yazar olmayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =50.79), ilkokul mezunlarının yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =50.92), ortaokul mezunlarının yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =51.00) ve ortaokul mezunlarının yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ =50.49)'dur.

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların eğitim durumuna göre atılganlık değerleri incelendiğinde okur yazar olmayanların atılganlık değerleri ($\bar{x}=52.69$), ilkokul mezunlarının atılganlık değerleri ($\bar{x}=53.83$), ortaokul mezunlarının atılganlık değerleri ($\bar{x}=52.89$) ve lise mezunlarının atılganlık değerleri ($\bar{x}=52.37$)'dür.

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların eğitim durumuna göre edilgen saldırganlık değerleri incelendiğinde okur yazar olmayanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=49.97$), ilkokul mezunlarının edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=49.25$), ortaokul mezunlarının edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=49.68$) ve lise mezunlarının edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=50.54$)'dür.

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların eğitim durumuna göre genel saldırganlık değerleri incelendiğinde, okur yazar olmayanların genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=153.45$), ilkokul mezunlarının genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=154.00$), ortaokul mezunlarının genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=153.58$) ve lise mezunlarının genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=153.40$)'dır.

Tabloya göre işiten futbolcuların eğitim durumuna göre yıkıcı saldırganlık değerleri incelendiğinde ortaokul mezunlarının yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=36.45$), lise mezunlarının yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=36.11$) ve üniversite mezunlarının yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=36.68$)'dir.

Tabloya göre işiten futbolcuların eğitim durumuna göre atılganlık değerleri incelendiğinde ortaokul mezunlarının atılganlık değerleri ($\bar{x}=36.45$), lise mezunlarının atılganlık değerleri ($\bar{x}=36.11$) ve üniversite mezunlarının atılganlık değerleri ($\bar{x}=36.68$)'dir.

Tabloya göre işiten futbolcuların eğitim durumuna göre edilgen saldırganlık değerleri incelendiğinde ortaokul mezunlarının edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=34.35$), lise mezunlarının edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=31.75$) ve niversite mezunlarının edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=30.27$)'dir.

Tabloya göre işiten futbolcuların eğitim durumuna göre genel saldırganlık değerleri incelendiğinde, ortaokul mezunlarının genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=116.20$), lise mezunlarının genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=114.33$) ve niversite mezunlarının genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=113.07$)'dir.

Tablo 27. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık puanlarının eğitim durumu değişkenine göre F testi sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	P	
İŞITME ENGELLİLER	Yıkıcı Saldırganlık	Gruplararası	4.00	3	1.33	.132	.940
		Gruplariçi	916.42	91	10.07		
		Toplam	920.42	94			
	Atılğanlık	Gruplararası	19.60	3	6.53	.665	.576
		Gruplariçi	893.83	91	9.82		
		Toplam	913.43	94			
	Edilgen saldırganlık	Gruplararası	18.90	3	6.30	.443	.723
		Gruplariçi	1294.01	91	14.22		
		Toplam	1312.91	94			
	Genel saldırganlık	Gruplararası	3.48	3	1.16	.028	.994
		Gruplariçi	3730.20	91	40.99		
		Toplam	3733.68	94			
İŞİTEN FUTBOLCULAR	Yıkıcı Saldırganlık	Gruplararası	23.11	2	11.56	.130	.878
		Gruplariçi	27267.89	306	89.11		
		Toplam	27291.00	308			
	Atılğanlık	Gruplararası	25.38	2	12.69	.176	.839
		Gruplariçi	22114.69	306	72.27		
		Toplam	22140.06	308			
	Edilgen saldırganlık	Gruplararası	337.11	2	168.55	1.930	.147
		Gruplariçi	26724.07	306	87.33		
		Toplam	27061.17	308			
	Genel saldırganlık	Gruplararası	211.93	2	105.97	.325	.723
		Gruplariçi	99894.07	306	326.45		
		Toplam	100106.00	308			

*p<0.05

Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak

anlamli bir farklılığa rastlanmamıştır [F (3, 91) = .132, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle, farklı eğitim durumu işitme engelli futbolcuların saldırganlık düzeyleri benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, işiten futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamli bir farklılığa rastlanmamıştır [F (2, 306) = 4.165, p>0.05].

Tablo 28. Araştırma gruplarının yaşadığı yere göre saldırganlık puanlarının n, $\bar{x}$, Ss değerleri

	Yaşadığı yer	İşitme engelli			İşiten futbolcu		
		N	$\bar{x}$	Ss	N	$\bar{x}$	Ss
Yıkıcı Saldırganlık	1) Köy/kasaba/ilçe	29	51.31	2.98	91	36.12	10.16
	2) İl	53	50.79	3.25	159	36.81	8.59
	3) Büyükşehir	13	49.23	2.62	59	35.39	10.37
Atılganlık	1) Köy/kasaba/ilçe	29	53.62	2.51	91	47.88	8.96
	2) İl	53	52.87	3.15	159	45.30	7.67
	3) Büyükşehir	13	50.38	3.23	59	46.46	9.49
Edilgen saldırganlık	1) Köy/kasaba/ilçe	29	49.55	3.79	91	29.41	8.87
	2) İl	53	50.04	3.58	159	33.53	9.28
	3) Büyükşehir	13	51.08	4.29	59	28.66	9.16
Genel saldırganlık	1) Köy/kasaba/ilçe	29	154.48	5.42	91	113.41	19.38
	2) İl	53	153.70	6.55	159	115.64	17.01
	3) Büyükşehir	13	150.69	6.76	59	110.51	18.30

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların yaşadığı yere göre yıkıcı saldırganlık değerleri incelendiğinde köy/kasaba/ilçede yaşayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ = 51.31), ilde yaşayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ = 50.79) ve büyükşehirde yaşayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}$ = 49.23)'dür.

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların yaşadığı yere göre atılgnlık değerleri incelendiğinde köy/kasaba/ilçede yaşayanların atılgnlık değerleri ($\bar{x}=53.62$), ilde yaşayanların atılgnlık değerleri ($\bar{x}=52.87$) ve büyükşehirde yaşayanların atılgnlık değerleri ($\bar{x}=50.38$)'dir

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların yaşadığı yere göre edilgen saldırganlık değerleri incelendiğinde köy/kasaba/ilçede yaşayanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=49.55$), ilde yaşayanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=50.04$) ve büyükşehirde yaşayanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=51.08$)'dir.

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların yaşadığı yere göre genel saldırganlık değerleri incelendiğinde, köy/kasaba/ilçede yaşayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=51.31$), ilde yaşayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=50.79$) ve büyükşehirde yaşayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=49.23$)'dür.

Tablo 29. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık puanlarının yaşadığı yer değişkenine göre F testi sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	P	Anlamlı fark (Scheffe)	
İŞİTME ENGELLİLER	Yıkıcı Saldırganlık	Gruplararası	39.19	2	19.59	2.046	.135	
		Gruplariçi	881.23	92	9.58			
		Toplam	920.42	94				
	Atılgnlık	Gruplararası	95.45	2	47.73	5.368	.006*	1>3
		Gruplariçi	817.98	92	8.89			2>3
		Toplam	913.43	94				
	Edilgen saldırganlık	Gruplararası	20.89	2	10.44	.744	.478	
		Gruplariçi	1292.02	92	14.04			
		Toplam	1312.91	94				
	Genel saldırganlık	Gruplararası	132.50	2	66.25	1.693	.190	
		Gruplariçi	3601.18	92	39.14			
		Toplam	3733.68	94				
İŞİTEN FUTBOLCULAR	Yıkıcı Saldırganlık	Gruplararası	92.95	2	46.48	.523	.593	
		Gruplariçi	27198.04	306	88.88			
		Toplam	27291.00	308				
	Atılgnlık	Gruplararası	388.64	2	194.32	2.734	.067	
		Gruplariçi	21751.42	306	71.08			
		Toplam	2214.06	308				
	Edilgen saldırganlık	Gruplararası	1524.37	2	762.19	9.133	.000*	2>1
		Gruplariçi	25536.80	306	83.45			2>3
		Toplam	27061.17	308				
	Genel saldırganlık	Gruplararası	1176.46	2	588.23	1.819	.164	
		Gruplariçi	98929.54	306	323.30			
		Toplam	100106.00	308				

*p<0.05

Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların yıkıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel

olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (2, 92) = 2.046, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle, farklı yerlerde yaşayan işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir. İşitme engelli futbolcuların atılganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir [F (2, 92) = 2.046, p<0.05]. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda, büyükşehirde yaşayan işitme engelli futbolcuların atılganlık puan ortalamaları ($\bar{x}$ =50.38), köy/kasaba/ilçede yaşayanların grubundaki ($\bar{x}$ =53.62) ve ilde yaşayanların grubundaki ($\bar{x}$ =52.87) işitme engelli futbolculara göre anlamlı düzeyde daha küçük olduğu bulunmuştur. Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (2, 92) = .744, p>0.05].

Tablo veriler incelendiğinde, işiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (2, 306) = .532, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle, farklı yerlerde yaşayan işiten futbolcuların benlik saygılarının yıkıcı saldırganlık düzeyleri benzer düzeyde olduğu söylenebilir. İşiten futbolcuların atılganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (2, 306) = 2.734, p>0.05]. Tablo veriler incelendiğinde, işiten futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir [F (2, 306) = 9.133, p<0.05]. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda, ilde yaşayan işiten

futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları ($\bar{X}=33.53$), köy/kasaba/ilçede yaşayanların grubundaki ($\bar{X}=29.41$) ve büyükşehirde yaşayanların grubundaki ($\bar{X}=28.66$) işiten futbolculara göre anlamlı düzeyde daha büyük olduğu bulunmuştur.

Tablo 30. Araştırma gruplarının gelir durumuna göre saldırganlık puanlarının n, $\bar{X}$, Ss değerleri

	Gelir durumu	İşitme engelli futbolcular			İşiten futbolcular		
		N	$\bar{X}$	Ss	N	$\bar{X}$	Ss
Yıkıcı Saldırganlık	1) 0-500 TL	19	50.68	2.43	49	38.43	7.63
	2) 501-1000 TL	45	50.89	3.47	96	34.46	10.44
	3)1001-1500 TL	22	51.45	3.02	99	36.54	9.04
	4)1501 TL ve üzeri	9	48.33	1.87	65	37.23	9.28
Atılğanlık	1) 0-500 TL	19	52.68	2.85	49	47.82	7.67
	2) 501-1000 TL	45	52.78	3.20	96	46.78	8.03
	3) 1001-1500 TL	22	53.73	2.69	99	46.56	7.92
	4)1501 TL ve üzeri	9	50.44	3.43	65	43.95	10.12
Edilgen saldırganlık	1) 0-500 TL	19	50.16	4.41	49	30.27	5.64
	2) 501-1000 TL	45	50.24	3.49	96	31.92	11.03
	3) 1001-1500 TL	22	49.09	3.73	99	31.60	9.00
	4)1501 TL ve üzeri	9	51.00	3.61	65	31.12	9.64
Genel saldırganlık	1) 0-500 TL	19	153.53	5.18	49	116.51	13.71
	2) 501-1000 TL	45	153.91	6.68	96	113.16	20.81
	3) 1001-1500 TL	22	154.27	5.89	99	114.69	16.58
	4)1501 TL ve üzeri	9	149.78	7.19	65	112.31	18.70

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların gelir durumuna göre yıkıcı saldırganlık değerleri incelendiğinde gelir düzeyi 0-500 TL olanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{X}=50.68$), gelirleri 501-1000 TL olanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{X}=50.89$), gelirleri 1001-1500 TL olanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{X}=51.45$) ve 1501 TL ve üzerinde gelirleri olanların yıkıcı

saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=48.33$)'dür. Tabloya göre işitme engelli futbolcuların gelir durumuna göre atılganlık değerleri incelendiğinde gelir düzeyi 0-500 TL olanların atılganlık değerleri ($\bar{x}=52.68$), gelirleri 501-1000 TL olanların atılganlık değerleri ($\bar{x}=52.78$), gelirleri 1001-1500 TL olanların atılganlık değerleri ($\bar{x}=53.73$) ve 1501 TL ve üzerinde gelirleri olanların atılganlık değerleri ($\bar{x}=50.44$)'dür. Tabloya göre işitme engelli futbolcuların gelir durumuna göre edilgen saldırıcılık değerleri incelendiğinde gelir düzeyi 0-500 TL olanların edilgen saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=50.16$), gelirleri 501-1000 TL olanların edilgen saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=50.24$), gelirleri 1001-1500 TL olanların edilgen saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=49.09$) ve 1501 TL ve üzerinde gelirleri olanların edilgen saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=51.00$)'dir. Tabloya göre işitme engelli futbolcuların gelir durumuna göre genel saldırıcılık değerleri incelendiğinde gelir düzeyi 0-500 TL olanların edilgen saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=153.53$), gelirleri 501-1000 TL olanların edilgen saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=153.91$), gelirleri 1001-1500 TL olanların edilgen saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=154.27$) ve 1501 TL ve üzerinde gelirleri olanların edilgen saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=149.78$)'dir.

Tabloya göre işiten futbolcuların gelir durumuna göre yıkıcı saldırıcılık değerleri incelendiğinde gelir düzeyi 0-500 TL olanların yıkıcı saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=38.43$), gelirleri 501-1000 TL olanların yıkıcı saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=34.46$), gelirleri 1001-1500 TL olanların yıkıcı saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=36.54$) ve 1501 TL ve üzerinde gelirleri olanların yıkıcı saldırıcılık değerleri ($\bar{x}=37.23$)'dür. Tabloya göre işiten futbolcuların gelir durumuna göre atılganlık değerleri incelendiğinde gelir düzeyi 0-500 TL olanların atılganlık değerleri

($\bar{x}=47.82$), gelirleri 501-1000 TL olanların atılgnlık değerleri ($\bar{x}=46.78$), gelirleri 1001-1500 TL olanların atılgnlık değerleri ($\bar{x}=46.56$) ve 1501 TL ve üzerinde gelirleri olanların atılgnlık değerleri ($\bar{x}=43.95$)'dür. Tabloya göre işiten futbolcuların gelir durumuna göre edilgen saldırganlık değerleri incelendiğinde gelir düzeyi 0-500 TL olanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=30.27$), gelirleri 501-1000 TL olanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=31.92$), gelirleri 1001-1500 TL olanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=31,60$) ve 1501 TL ve üzerinde gelirleri olanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=31.12$)'dir. Tabloya göre işiten futbolcuların gelir durumuna göre genel saldırganlık değerleri incelendiğinde gelir düzeyi 0-500 TL olanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=116.51$), gelirleri 501-1000 TL olanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=113.16$), gelirleri 1001-1500 TL olanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=114.69$) ve 1501 TL ve üzerinde gelirleri olanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=112.31$)'dir.

Tablo 31. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık puanlarının gelir durumu değişkenine göre F testi sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	P	
İŞİTME ENGELLİLER	Yıkıcı Saldırganlık	Gruplar arası	64.42	3	21.47	2.283	.084
		Gruplar içi	856.00	91	9.41		
		Toplam	920.42	94			
	Atılganlık	Gruplar arası	68.96	3	22.99	2.477	.066
		Gruplar içi	844.47	91	9.28		
		Toplam	913.43	94			
	Edilgen saldırganlık	Gruplar arası	30.25	3	10.08	.715	.545
		Gruplar içi	1282.66	91	14.10		
		Toplam	1312.91	94			
	Genel saldırganlık	Gruplar arası	145.38	3	48.46	1.229	.304
		Gruplar içi	3588.30	91	39.43		
		Toplam	3733.68	94			
İŞİTEN FUTBOLCULAR	Yıkıcı Saldırganlık	Gruplar arası	609.00	3	203.00	2.320	.075
		Gruplar içi	26682.00	305	87.48		
		Toplam	27291.00	308			
	Atılganlık	Gruplar arası	499.01	3	166.34	2.344	.073
		Gruplar içi	21641.06	305	70.95		
		Toplam	22140.06	308			
	Edilgen saldırganlık	Gruplar arası	97.43	3	32.48	.367	.777
		Gruplar içi	26963.74	305	88.41		
		Toplam	27061.17	308			
	Genel saldırganlık	Gruplar arası	609.96	3	203.32	.623	.600
		Gruplar içi	99496.04	305	326.22		
		Toplam	100106.00	308			

*p<0.05

Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların yıkıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında gelir durumuna göre istatistiksel olarak

anlamli bir farklıliğa rastlanmamıştır [F (3, 91) = 2.283, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle, farklı gelirleri olan işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir. İşitme engelli futbolcuların atılganlık puan ortalamaları arasında gelir durumuna istatistiksel olarak anlamli bir farklıliğa rastlanmamıştır [F (3, 91) = 22.99, p>0.05]. Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların atılganlık puan ortalamaları arasında gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamli bir farklıliğa rastlanmamıştır [F (3, 91) = 2.477, p>0.05]. Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamli bir farklıliğa rastlanmamıştır [F (3, 91) = .715, p>0.05].

Tablo veriler incelendiğinde, işiten futbolcuların yılıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamli bir farklıliğa rastlanmamıştır [F (3, 305) = 2.320, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle, farklı gelirleri olan işiten futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir. İşiten futbolcuların atılganlık puan ortalamaları arasında gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamli bir farklıliğa rastlanmamıştır [F (3, 305) = 2.344, p>0.05]. Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamli bir farklıliğa rastlanmamıştır [F (3, 305) = .367, p>0.05]. Tablo veriler incelendiğinde, işiten futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamli bir farklıliğa rastlanmamıştır [F (3, 305) = .367, p>0.05].

Tablo 32. Araştırma gruplarının medeni durum değişkenine göre saldırganlık puanlarının t testi analizi sonuçları

Boyut	Medeni durum	N	$\bar{X}$	S	sd	t	P		
İŞİTME ENGELLİLER	Yıkıcı Saldırganlık	Bekar	67	50.63	3.27	93	.528	.599	
		Evli	28	51.00	2.79				
	Atılgnlık	Bekar	67	52.63	3.33	93	.632	.529	
		Evli	28	53.07	2.55				
	Edilgen saldırganlık	Bekar	67	50.30	4.01	93	1.078	.284	
		Evli	28	49.39	2.96				
	Genel saldırganlık	Bekar	67	153.55	6.83	93	.062	.951	
		Evli	28	153.46	4.94				
	İŞİTEN FUTBOLCULAR	Yıkıcı Saldırganlık	Bekar	283	36.66	9.44	307	2.007	.046*
			Evli	26	32.81	8.47			
Atılgnlık		Bekar	283	46.42	8.43	307	.997	.320	
		Evli	26	44.69	9.06				
Edilgen saldırganlık		Bekar	283	31.69	9.29	307	1.910	.057	
		Evli	26	28.04	9.78				
Genel saldırganlık		Bekar	283	114.78	18.12	307	2.522	.012*	
		Evli	26	105.54	14.80				

*p<0.05

Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların yıkıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [t = .528, p>0.05]. Bu bulgudan hareketle, medeni durumu farklı olan işitme engelli futbolcuların yıkıcı saldırganlık benzer düzeyde olduğu söylenebilir. İşitme engelli futbolcuların atılgnlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [t= .632, p>0.05]. Tablo veriler incelendiğinde, işitme

engelli futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [$t = 1.078$, $p > 0.05$].

Tablo veriler incelendiğinde, işiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır [$t = 2.007$, $p < 0.05$]. Bu bulgudan hareketle, medeni durumu farklı olan işiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık düzeyleri arasında bekar olanların aleyhine istatistiksel olarak fark vardır. İşiten futbolcuların atılganlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [$t = .997$, $p > 0.05$]. Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [$t = 1.910$, $p > 0.05$]. Tablo veriler incelendiğinde, işiten futbolcuların genel saldırganlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır [$t = 2.522$, $p < 0.05$]. Bu bulgudan hareketle, medeni durumu farklı olan işiten futbolcuların genel saldırganlık düzeyleri arasında bekar olanların aleyhine istatistiksel olarak fark vardır.

Tablo 33. Araştırma gruplarının oynadıkları mevkiye göre saldırganlık puanlarının n, $\bar{x}$, Ss değerleri

	Oynadığı Mevki	İşitme engelli futbolcular			İşiten futbolcular		
		N	$\bar{x}$	Ss	N	$\bar{x}$	Ss
Yıkıcı Saldırganlık	1) Kaleci	6	49.83	3.13	35	36.34	7.56
	2) Defans	34	51.06	2.57	119	34.27	8.66
	3) Orta saha	40	50.90	3.11	97	37.19	10.04
	4) Forvet	15	49.93	4.28	58	39.16	10.06
Atılğanlık	1) Kaleci	6	52.50	1.97	35	40.60	8.96
	2) Defans	34	52.97	3.31	119	47.69	7.15
	3) Orta saha	40	52.73	3.05	97	45.38	8.47
	4) Forvet	15	52.47	3.44	58	48.31	9.18
Edilgen saldırganlık	1) Kaleci	6	51.00	5.51	35	33.29	8.97
	2) Defans	34	48.76	3.24	119	30.64	8.73
	3) Orta saha	40	50.68	3.77	97	29.87	9.31
	4) Forvet	15	50.80	3.53	58	34.31	10.35
Genel saldırganlık	1) Kaleci	6	153.33	7.20	35	110.23	13.46
	2) Defans	34	152.79	5.68	119	112.60	17.37
	3) Orta saha	40	154.30	5.85	97	112.43	18.86
	4) Forvet	15	153.20	8.58	58	121.78	18.61

Tabloya göre işitme engelli futbolcuların oynadıkları mevkilerine göre yıkıcı saldırganlık değerleri incelendiğinde kaleci olanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=49.83$), defans mevkiide oynayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=51.06$), orta sahada oynayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=50.90$) ve forvet oynayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=49.93$)'dür. Tabloya göre işitme engelli futbolcuların oynadıkları mevkilerine göre atılğanlık değerleri incelendiğinde kaleci olanların atılğanlık değerleri ($\bar{x}=52.50$), defans mevkiide oynayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=52.97$), orta sahada oynayanların atılğanlık değerleri ($\bar{x}=52.73$) ve forvet oynayanların atılğanlık değerleri

($\bar{x}=52.47$)'dir. Tabloya göre işitme engelli futbolcuların oynadıkları mevkilerine göre edilgen saldırganlık değerleri incelendiğinde kaleci olanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=51.00$), defans mevkide oynayanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=48.76$), orta sahada oynayanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=50.68$) ve forvet oynayanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=50.80$)'dir. Tabloya göre işitme engelli futbolcuların oynadıkları mevkilerine göre genel saldırganlık değerleri incelendiğinde kaleci olanların genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=153.33$), defans mevkide oynayanların genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=152.79$), orta sahada oynayanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=153.20$) ve forvet oynayanların genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=153.20$)'dir.

Tabloya göre işiten futbolcuların oynadıkları mevkilerine göre yıkıcı saldırganlık değerleri incelendiğinde kaleci olanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=36.34$), defans mevkide oynayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=34.27$), orta sahada oynayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=37.19$) ve forvet oynayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=39.16$)'dir. Tabloya göre işiten futbolcuların oynadıkları mevkilerine göre atılgnlık değerleri incelendiğinde kaleci olanların atılgnlık değerleri ($\bar{x}=40.60$), defans mevkide oynayanların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{x}=47.69$), orta sahada oynayanların atılgnlık değerleri ($\bar{x}=45.38$) ve forvet oynayanların atılgnlık değerleri ($\bar{x}=48.31$)'dir. Tabloya göre işiten futbolcuların oynadıkları mevkilerine göre edilgen saldırganlık değerleri incelendiğinde kaleci olanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=33.29$), defans mevkide oynayanların edilgen saldırganlık değerleri

($\bar{x}=30.64$), orta sahada oynayanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=29.87$) ve forvet oynayanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=34.31$)'dir. Tabloya göre işiten futbolcuların oynadıkları mevkilerine göre genel saldırganlık değerleri incelendiğinde kaleci olanların genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=110.23$), defans mevkide oynayanların genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=112.60$), orta sahada oynayanların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{x}=112.43$) ve forvet oynayanların genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=121.78$)'dir.

Tablo 34. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık puanlarının oynadıkları mevki değişkenine göre F testi sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	P	Anlamlı fark	
İŞİTME ENGELLİLER	Yıkıcı Saldırganlık	Gruplararası	19.17	3	6.39	.645	.588	
		Gruplariçi	901.25	91	9.90			
		Toplam	920.42	94				
	Atılgnlık	Gruplararası	3.25	3	1.08	.108	.955	
		Gruplariçi	910.18	91	10.00			
		Toplam	913.43	94				
	Edilgen Saldırganlık	Gruplararası	85.61	3	28.54	2.116	.104	
		Gruplariçi	1227.29	91	13.49			
		Toplam	1312.91	94				
	Genel Saldırganlık	Gruplararası	43.99	3	14.66	.362	.781	
		Gruplariçi	3689.69	91	40.55			
		Toplam	3733.68	94				
İŞİTEN FUTBOLCULAR	Yıkıcı Saldırganlık	Gruplararası	1039.45	3	346.48	4.026	.008*	4>2
		Gruplariçi	26251.54	305	86.07			
		Toplam	27291.00	308				
	Atılgnlık	Gruplararası	1682.87	3	560.96	8.363	.000*	2>1
		Gruplariçi	20457.20	305	67.07			3>1
		Toplam	22140.06	308				4>1
	Edilgen saldırganlık	Gruplararası	912.89	3	304.30	3.549	.015*	4>3
		Gruplariçi	26148.28	305	85.73			
		Toplam	27061.17	308				
	Genel saldırganlık	Gruplararası	4477.29	3	1492.43	4.760	.003*	4>1
		Gruplariçi	95628.71	305	313.54			4>2
		Toplam	100106.00	308				4>3

*p<0.05

Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların yıkıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel

olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (3, 91) = .645, $p>0.05$]. Bu bulgudan hareketle, oynadıkları mevkiye göre farklı olan işitme engelli futbolcuların yılıcı saldırganlık benzer düzeyde olduğu söylenebilir. İşitme engelli futbolcuların atılgnlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (3, 91) = .108, $p>0.05$].Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (3, 91)= 2.116, $p>0.05$].

Tablo veriler incelendiğinde, işiten futbolcuların yılıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır [F (3, 305) = 4.026, $p<0.05$]. Bu bulgudan hareketle, oynadıkları mevkiye göre farklı olan işiten futbolculardan forvet oyuncularının ($\bar{x} = 39.16$) yılıcı saldırganlık düzeyi defans oyuncularınkinden ($\bar{x} = 34.27$) büyük olduğu tespit edilmiştir. İşiten futbolcuların atılgnlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır [F (3, 305) = , 8.363, $p<.05$]. Bu bulgudan hareketle, oynadıkları mevkiye göre farklı olan işiten futbolculardan kalecilerin ($\bar{x} = 40.60$) değerleri, defans oyuncularından ($\bar{x} = 47.69$), orta saha oyuncularından ($\bar{x} = 45.38$) ve forvet oyuncularından ($\bar{x} = 48.31$) daha düşük olduğu bulunmuştur. Tablo veriler incelendiğinde, işiten futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır [F (3, 305) = 8.363, $p<0.05$]. Bu bulgudan hareketle, oynadıkları mevkiye göre farklı olan işiten futbolculardan forvet oyuncularının ($\bar{x} = 34.31$) edilgen saldırganlık düzeyi orta saha oyuncularınkinden ($\bar{x} = 29.87$) büyük olduğu tespit edilmiştir. Tablo veriler

incelendiğinde, işiten futbolcuların genel saldırganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır [F (3, 305) = 4.760, p<0.05]. Bu bulgudan hareketle, oynadıkları mevkiye göre farklı olan işiten futbolculardan forvet oyuncularının ($\bar{x}$ = 121.78) genel saldırganlık düzeyi orta saha oyuncularinkinden ($\bar{x}$ = 112.43), defans oyuncularından ($\bar{x}$ = 112.60) ve kalecilerden ($\bar{x}$ = 110.23) büyük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 35. İşitme engelli ve işiten futbolcuların saldırganlık ve benlik saygısı puanları arasındaki ilişki

		Benlik saygısı	
		İşitme engelliler	İşiten futbolcu
Yıkıcı Toplam	r	.107	-.237**
	p	.303	.000
	N	95	309
Atılğan Toplam	r	.217*	.258**
	p	.035	.000
	N	95	309
Edlilgen Toplam	r	.127	-.274**
	p	.220	.000
	N	95	309
Saldırganlık Toplam	r	.236*	-.145*
	p	.022	.011
	N	95	309

* p < 0.05

** p < 0.001

Tablo incelendiğinde işitme engelli sporcuların benlik saygısı puanlarıyla yıkıcı saldırganlık alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır, ancak işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarıyla yıkıcı saldırganlık puanları arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki (r= -.237, p < 0.001) olduğu görülmüştür. Bu bulgudan hareketle işiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça yıkıcı saldırganlık düzeylerinin azaldığı söylenebilir.

İşitme engelli sporcuların benlik saygısı puanlarıyla atılganlık alt ölçeğinden aldıkları puanlar incelendiğinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r = .217, p < 0.05$) olduğu görülmüştür. Benzer şekilde işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarıyla atılganlık puanları arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r = .258, p < 0.05$) olduğu görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle işitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça atılganlık düzeylerinin de arttığı söylenebilir.

İşitme engelli sporcuların benlik saygısı puanlarıyla edilgen saldırganlık alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Ancak işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarıyla edilgen saldırganlık puanları arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r = -.274, p < 0.001$) olduğu görülmüştür. Bu bulgudan hareketle işiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça edilgen saldırganlık düzeylerinin azaldığı söylenebilir.

Son olarak işitme engelli sporcuların benlik saygısı puanlarıyla saldırganlık ölçeğinden aldıkları toplam puanlar incelendiğinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r = .236, p < 0.05$) olduğu görülmüştür. Bu bulgudan hareketle işitme engelli futbolcuların benlik saygıları arttıkça genel saldırganlık düzeylerinin de arttığı söylenebilir.

Diğer taraftan işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarıyla saldırganlık ölçeğinden aldıkları toplam puanlar arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r = -.145, p < 0.05$) olduğu görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle işiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça genel saldırganlık düzeylerinin azalığı söylenebilir.

6. TARTIŞMA

İşitme engelli ve işitme engelli olmayan futbolcuların benlik saygıları ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi amacıyla yapılan araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Öncelikle demografik değişkenlere ait frekans ve yüzdeler daha sonra işitme engelli ve işiten futbolculara ait verilerin puan ortalamaları uygun analiz yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Futbolcuların benlik saygıları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki düzeyi ve benlik saygısının saldırganlık düzeyini açıklayıcı gücü korelasyon ve regresyon analizleri ile değerlendirilmiştir.

Çalışmaya katılan futbolcuların % 23.51'ni işitme engelli futbolcular oluştururken %75.49'nu işiten futbolcular oluşturmuştur.

Benlik saygısı puan ortalamalarının engel durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir [$t(402) = 2.625, p < 0.05$]. Buna göre engelli futbolcuların benlik saygılarının ($\bar{x} = 65.14$) işiten futbolcuların benlik saygılarından ($\bar{x} = 69.44$) daha düşük olduğu söylenebilir. Benlik saygısına ait aritmetik ortalamalar incelendiğinde engel durumuna göre benlik saygılarının 'orta' puan aralığında (30-70) yer aldığı görülmektedir.

Lane'ya (1992) göre, işitme engelli insanlar azınlık grubu içinde yer alırlar düşük benlik saygısına sahiptirler (139).

Bazı çalışmalar işitme engelli kişilerin, duyan kişilerden daha az kendine güven duyduğunu söylerken (30, 175), bazı çalışmalar önyargının öz güveni azaltmaya neden olmadığını göstermektedir (72, 57). Duyma kaybının şiddeti, benlik saygısını olumlu yönde etkilemektedir; ağır şekilde sağır olanların daha yüksek özgüvene sahip olduklarını söylemektedir (112).

Toplumda işitme engelliler alt statülerde bulunmaları nedeniyle azınlık grup üyelerinin diğerlerine nispeten daha az benlik saygısının olduğu sıkça ileri sürülür. Fakat bu yargı sistematik olarak tersine dönmüştür (112).

Erişkinlikte başlayan sağırılık, doğuştan ya da bebeklik çağından beri sağır olanlarla kıyaslanamasa da, kişinin benlik saygısını ve öz güvenini yitirmesine dolayısıyla da işitme kaybı gelişmeden önceki dönemine göre, çevresine karşı daha duyarlı ve alıngan olmasına ve hatta paranoid psikotik bozuklukların ortaya çıkmasına yol açabilir. Nitekim ileri yaşlarda işitme kaybına uğrayanlarda paranoid psikoz tabloları normal popülasyona göre daha fazla bildirilmiştir (37, 50).

Doğuştan ya da konuşmayı öğrenmeden önce, çok erken yaşlarda sağır olanlar, kendilerince dudak okuma veya işaret dili ile konuşma gibi yöntemleri öğrenip kullanarak daha kolay ve kalıcı uyum sağlamayı başarırlar (183, 194)

Araştırmadaki veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu bulgudan hareketle, farklı yaşlardaki işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir. Benlik saygısına ait aritmetik ortalamalar incelendiğinde bütün yaş gruplarının benlik saygılarının 'orta' puan aralığında (30-70) yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p < .05$). Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda, 17-20 yaş arasındaki normal futbolcuların benlik saygısı puan ortalamalarının ($\bar{X} = 61.93$), 21-24 yaş grubundaki ($\bar{X} = 71.11$), 25-28 yaş

grubundaki ($\bar{X}=70.76$) ve 29 yaş ve üzeri grubundaki ($\bar{X}=71.54$) normal futbolculara göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu bulunmuştur. İşiten futbolcuların yaş ile ilgili bulguları ilgili çalışmalar ile paralellik gösterirken işitme engelliler yaş ile ilgili çalışmalara paralellik göstermemektedir.

Yaş ve benlik algısı kişinin benlik algısı yaşlanma sürecini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir (147, 199).

İşitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$). Bu bulgudan hareketle, farklı aralıklarda spor yapan işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<.05$). Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda 10 yıl ve üzeri spor yapan gruplar arasındaki işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları ($\bar{X}=76.34$), 1-3 yıl spor yapanlar arasındaki işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamalarından ($\bar{X}=63.24$), 4-6 yıl arası spor yapanların grubundan ($\bar{X}=67.71$) ve 7-9 yıl arası spor yapanların grubundan ($\bar{X}=68.24$) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Spor yapma ile benlik saygısı düzeyi arasında olumlu bir ilişki vardır. Buna göre, spor etkinliklerinde bulunma benlik saygısını artırmakta, yüksek benlik saygısına sahip olmak da spor etkinliklerindeki başarıyı artırmaktadır (78, 98, 212).

Spor yapma ile yaşam doyumu düzeyi arasında olumlu bir ilişki vardır. Buna göre, spor etkinliklerinde bulunma benlik saygısını artırmakta, yüksek benlik saygısına sahip olmak da spor etkinliklerindeki başarıyı artırmaktadır (212).

Egzersiz programları, benlik saygısındaki anlamlı artışlara liderlik yapıyor görünmektedir. Egzersiz ve sağlığın artan düzeyleri, benlik saygısındaki artışla paralellik göstermektedir (212).

Korkmaz (2007), yaz spor okullarına katılan çocukların benlik saygısını geliştiren önemli faktörlerden biride sportif aktivitelere katılım olduğu ve araştırma bulgularını da destekleyen çalışmaların ışığında çocuğun spor yapma alışkanlığını kazanması, psikomotor gelişimine katkıda bulunması, benlik saygısını kazanması amacı ile sportif etkinliklere uzun süreli olarak katılımları sağlanması gerektiğini tespit etmiştir (131).

İşitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında eğitim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$). Bu bulgudan hareketle, farklı eğitim düzeyindeki işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında eğitim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<.05$). Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda, ortaokul mezunu işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamalarının ($\bar{X}=55.80$), lise mezunu grubundaki ($\bar{X}=67.96$) ve üniversite mezunu grubundaki ($\bar{X}=74.27$) işiten futbolculara göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu bulunmuştur. Yine üniversite mezunu grubundaki işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları ($\bar{X}=74.27$) lise mezunu

grubundaki ($\bar{X}=67.96$) işiten futbolculara göre anlamlı düzeyde daha büyük olduğu bulunmuştur.

Erşan ve arkadaşları (2009), Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada; benlik saygısı düzeyi en yüksek olanlar ikinci ve dördüncü sınıf öğrencileridir. Erşan ve Doğan öğrencilerin benlik saygısının orta-yüksek düzeyde olduğunu, yaşla arttığını, takım sporu yapanlarda ve gelir düzeyi yüksek olanlarda daha yüksek olduğunu bulmuşlardır (80).

Akademik başarının benlik saygısını etkilemede bazı çalışmalar olumlu olduğunu belirtirken bazı çalışmalar bu fikrin aksini belirtmektedir. Liu, Kaplan & Risser (1992)'e göre, bazı çalışmalar benlik saygısı ile akademik başarı arasında olumlu bir ilişki olduğunu gösterirken, Hewitt (1998), bu birliğin çok zayıf olduğunu ve gelişigüzel yorumlandığını savunur (107, 142).

Etnik azınlık grupları üzerinde yapılan bazı çalışmalara göre aile desteği ve okul deneyimi gibi faktörler azınlık üyelerinin benlik saygısını önemli ölçüde etkiler (209). Bu çalışmalar güçlü aile bağlarına sahip olan azınlık öğrencilerinin benlik saygısı daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca daha olumlu okul deneyimine sahip olan ve arkadaşları tarafından daha az ayırmıcılıkla karşılaşan öğrencilerin olumlu benlik saygısı geliştirme olasılıkları yüksektir. Bat-Chava (1993), bu faktörlerin işitme engelli bireyler için de önemli olduğunu kanıtlayan deliller bulmuştur (30).

Yılmaz ve Arıkan (2008), çok programlı lisede 1, 2 ve 3. sınıflardaki 100 işitme engelli adölesan öğrencilerle yaptıkları çalışmada, işitme engelli adölesanların benlik düzeylerinin orta olduğu tespit edilmiştir (219).

Erişkinlikte başlayan sağırılık, doğuştan ya da bebeklik çağından beri sağır olanlarla kıyaslanamasa da, kişinin benlik saygısını ve öz güvenini yitirmesine dolayısıyla da işitme kaybı gelişmeden önceki dönemine göre, çevresine karşı daha duyarlı ve alıngan olmasına ve hatta paranoid psikotik bozuklukların ortaya çıkmasına yol açabilir. Nitekim ileri yaşlarda işitme kaybına uğrayanlarda paranoid psikoz tabloları normal popülasyona göre daha fazla bildirilmiştir (37, 50).

Son yıllarda yaygınlaşan epidemiyolojik araştırmaların çoğu, özellikle görsel ve işitsel algı bozuklukları ile psikiyatrik bozukluklar arasındaki ilişkiyi desteklemektedir (19, 42, 53, 153, 181).

İşitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$). Bu bulgudan hareketle farklı yerlerde yaşayan işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>.05$). Bu bulgudan hareketle farklı yerlerde yaşayan işiten futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

İşitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında gelir durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$). Aynı şekilde, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında gelir durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>.05$).

İşitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Bekar olan işitme engelli futbolcuların benlik saygısı ortalamaları ($\bar{X}=67.04$), evli olanlardan ($\bar{X}=60.57$) daha yüksektir. İşiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

İşitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında oynadığı mevki değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$). Bu bulgudan hareketle oynadığı mevki değişkenine göre işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında oynadığı mevki değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>.05$). Bu bulgudan hareketle oynadığı mevki değişkenine göre işiten futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Çalışmaya katılan sporcuların yıkıcı saldırganlık, atılganlık, edilgen saldırganlık ve genel saldırganlık puan ortalamalarının engel durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Buna göre işitme engelli futbolcuların yıkıcı saldırganlık değerleri ($\bar{X}=50.74$) işiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık değerlerinden ($\bar{X}=36.34$) daha yüksektir. İşitme engelli futbolcuların atılganlık değerleri ($\bar{X}=52.76$) işiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık değerlerinden ($\bar{X}=46.28$) daha yüksektir. Ayrıca işitme engelli futbolcuların edilgen saldırganlık değerleri ($\bar{X}=50.03$) işiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık değerlerinden ($\bar{X}=31.39$) daha yüksektir. Son olarak işitme engelli futbolcuların

genel saldırganlık değerleri ($\bar{x}=153,53$) işiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık değerlerinden ($\bar{x}=114.00$) daha yüksektir.

Topuz ve arkadaşları (2010), futbolcuların saldırganlık alt boyutlarından ve tamamından aldıkları puan ortalamaları; yıkıcı saldırganlık alt boyutunda ($\bar{x}=35.94$), atılđanlık alt boyutunda ($\bar{x}=41.36$), edilgen saldırganlık alt boyutunda ($\bar{x}=30.17$) ve genel saldırganlık toplamında ($\bar{x}=107.47$) olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, genel olarak amatör futbolcuların saldırganlık düzeylerinin orta seviyede olduğunu tespit etmişlerdir (199).

Güner (2006) ile Tutkun ve ark. (2006), tarafından yapılan ‘takım sporları ve bireysel sporlar yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin incelenmesi’ isimli araştırmalarda, futbol branşındaki sporcuların yıkıcı saldırganlık alt boyutunda ($\bar{x}=27.42$), atılđanlık alt boyutunda ($\bar{x}=36.52$) edilgen saldırganlık alt boyutunda ($\bar{x}=22.00$), genel saldırganlık toplamında ($\bar{x}=85.95$) puan ortalamasına sahip olduklarını bulmuşlardır (101, 201).

Dervent (2007) tarafından yapılan ‘lise ğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımla ilişkisi’ isimli araştırmada, spor yapan ve futbol oynayan sporcuların yıkıcı saldırganlık alt boyutunda ($\bar{x}=36.04$), atılđanlık alt boyutunda ($\bar{x}=56.35$), edilgen saldırganlık alt boyutunda ($\bar{x}=34.35$), genel saldırganlık toplamında ($\bar{x}=126.75$) puan ortalamasına sahip oldukları bulmuşlardır (66).

İyi bir yaşam kalitesi oluşturabilmek için birincil öneme sahip olan iletişim kurabilme becerisi, işitme kaybı olanlarda ciddi oranda olumsuz etkilenecektir (75, 211). Çünkü işitme kaybının şiddeti ve süresi arttıca, uyarıcı eksikliği ve stres düzeyi de artacaktır (75, 84, 179, 181).

İşitme kaybının paranoid düşünce bozukluğu, özellikle unipolar depresyon olmak üzere duygu durum bozukluğu, geç başlangıçlı şizofreni benzeri psikozlar, genelleşmiş anksiyete bozukluğu, akut ve post travmatik stres bozukluğu, kişilik bozuklukları, oto destrüktif davranım bozuklukları, madde kullanım bozuklukları ve diğer birçok psikiyatrik bozukluğu tetikleyebildiği görülmüştür (42, 51, 52, 141, 180, 181, 207, 208, 213).

İşitme engelli futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$). Diğer taraftan, işiten futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p<.05$).

Topuz ve ark.(2010) futbolcuların özellikle genel saldırganlık puanlarının yaş gruplarının büyümesine paralel olarak azaldığı gözlenmiştir. (199).

Erşan ve Doğan tarafından Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada, öğrencilerin yaşları ile yıkıcı saldırganlık, atılganlık ve edilgen saldırganlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (80).

İşitme engelli futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$). Bu bulgudan hareketle, farklı spor yapma yaşları işitme engelli futbolcuların saldırganlıkları benzer düzeyde olduğu söylenebilir. İşiten futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<.05$). Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda, 1-3 yıl arasında spor yapan işiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık puan ortalamaları

($\bar{X}$ =38.05), 4-6 yıl spor yapan grubundaki ($\bar{X}$ =36.68), 7-9 yıl spor yapan grubundaki ($\bar{X}$ =37.67) ve 10 yıl ve üzeri spor yapan grubundaki ($\bar{X}$ =33.62) işiten futbolculara göre anlamlı düzeyde daha büyük olduğu bulunmuştur. 10 yıl ve üzeri spor yapan işiten futbolcuların atılganlık puan ortalamaları ($\bar{X}$ =48.64), 1-3 yıl arasında spor yapan ($\bar{X}$ =44.50) ve 4-6 yıl spor yapan grubundaki ($\bar{X}$ =44.05) işiten futbolculara göre anlamlı düzeyde daha büyük olduğu bulunmuştur. 10 yıl ve üzeri spor yapan işiten futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları ($\bar{X}$ =27.53), 1-3 yıl arasında spor yapan ($\bar{X}$ =35.03) ve 4-6 yıl spor yapan grubundaki ($\bar{X}$ =32.93) ve 7-9 yıl spor yapan grubundaki ($\bar{X}$ =31.51) işiten futbolculara göre anlamlı düzeyde daha küçük olduğu bulunmuştur.

İşitme engelli futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu bulgudan hareketle, farklı eğitim durumundaki işitme engelli futbolcuların saldırganlık düzeylerinin benzer düzeyde olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, işiten futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Kurtiç'in yapmış olduğu çalışmalarda futbolcuların eğitim seviyelerine göre saldırganlık düzeylerinde bir farklılaşma olmadığı yönünde iken, diğer araştırmacıların seyirciler üzerinde yaptıkları araştırmalarda eğitim seviyesinin saldırganlığa yönelmede önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır (137).

Topuz ve ark. (2010) futbolcuların saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamalarının eğitim düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde; ilköğretim, lise ve üniversite mezunu olan

futbolcuların, saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığını tespit edilmişlerdir (199).

İşitme engelli futbolcuların yıkıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$). Bu bulgudan hareketle, farklı yerlerde yaşayan işitme engelli futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir. İşitme engelli futbolcuların atılganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<.05$). Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda, büyükşehirde yaşayan işitme engelli futbolcuların atılganlık puan ortalamaları ($\bar{X}=50.38$), köy/kasaba/ilçede yaşayanların grubundaki ($\bar{X}=53.62$) ve ilde yaşayanların grubundaki ($\bar{X}=52.87$) işitme engelli futbolculara göre anlamlı düzeyde daha küçük olduğu bulunmuştur. Tablo veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$).

İşiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$). Bu bulgudan hareketle, farklı yerlerde yaşayan işiten futbolcuların benlik saygılarının yıkıcı saldırganlık düzeyleri benzer düzeyde olduğu söylenebilir. İşiten futbolcuların atılganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<.05$). İşiten futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir

($p>.05$). Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda, ilde yaşayan işiten futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları ($\bar{X}=33.53$), köy/kasaba/ilçede yaşayanların grubundaki ($\bar{X}=29.41$) ve büyükşehirde yaşayanların grubundaki ($\bar{X}=28.66$) işiten futbolculara göre anlamlı düzeyde daha büyük olduğu bulunmuştur.

İşitme engelli futbolcuların tüm saldırganlık puan ortalamaları arasında gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [F (3, 91) = 22.99, $p>.05$]. İşiten futbolcuların tüm saldırganlık puan ortalamaları arasında gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır [F (3, 305) = 2.344, $p>.05$].

Tiryaki (1996), tarafından spor yapan bireylerin saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan araştırmada, gelir düzeyi göz önüne alınarak yapılan tüm karşılaştırmalarda bireylerin saldırganlık puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya konmuştur (196).

Topuz ve ark. (2010), futbolcuların saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamalarının ailelerinin gelir düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde, gelir durumunun futbolcuların saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığını tespit edilmişlerdir (199).

Erşan ve Doğan (2002), tarafından Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada, gelir düzeyi düşük, orta ve yüksek olan öğrencilerin saldırganlık ölçeği alt boyutlarından elde ettikleri puan ortalamaları arasında ki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (80).

İşitme engelli futbolcuların yılıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır [$t = .528, p > .05$]. Bu bulgudan hareketle, medeni durumu farklı olan işitme engelli futbolcuların atılğanlık düzeylerinin benzer düzeyde olduğu söylenebilir ($p > .05$). Ayrıca işitme engelli futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p > .05$).

İşiten futbolcuların yılıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($p < .05$). Bu bulgudan hareketle, medeni durumu farklı olan işiten futbolcuların yılıcı saldırganlık düzeyleri arasında bekar olanların aleyhine istatistiksel olarak fark vardır ($p > .05$). İşiten futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p > .05$). İşiten futbolcuların genel saldırganlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($p < .05$). Bu bulgudan hareketle, medeni durumu farklı olan işiten futbolcuların genel saldırganlık düzeyleri arasında bekar olanların aleyhine istatistiksel olarak fark vardır.

İşitme engelli futbolcuların yılıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p > .05$). İşitme engelli futbolcuların atılğanlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır ($p > .05$). Veriler incelendiğinde, işitme engelli futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p > .05$).

İşiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır ($p<.05$). Bu bulgudan hareketle, oynadıkları mevkiye göre farklı olan işiten futbolculardan forvet oyuncularının ($\bar{X} = 39.16$) yıkıcı saldırganlık düzeyi defans oyuncularından ($\bar{X} = 34.27$) yüksek olduğu tespit edilmiştir. İşiten futbolcuların atılğanlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır [$F(3, 305) = 8.363, p<.05$]. Bu bulgudan hareketle, oynadıkları mevkiye göre farklı olan işiten futbolculardan kalecilerin ($\bar{X} = 40.60$) değerleri, defans oyuncularından ($\bar{X} = 47.69$), orta saha oyuncularından ($\bar{X} = 45.38$) ve forvet oyuncularından ($\bar{X} = 48.31$) daha düşük olduğu bulunmuştur. Veriler incelendiğinde, işiten futbolcuların edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır ($p<.05$). Bu bulgudan hareketle, oynadıkları mevkiye göre farklı olan işiten futbolculardan forvet oyuncularının ($\bar{X} = 34.31$) edilgen saldırganlık düzeyi orta saha oyuncularından ($\bar{X} = 29.87$) yüksek olduğu tespit edilmiştir. Veriler incelendiğinde, işiten futbolcuların genel saldırganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır [$F(3, 305) = 4.760, p<.05$]. Bu bulgudan hareketle, oynadıkları mevkiye göre farklı olan işiten futbolculardan forvet oyuncularının ($\bar{X} = 121.78$) genel saldırganlık düzeyi orta saha oyuncularından ($\bar{X} = 112.43$), defans oyuncularından ($\bar{X} = 112.60$) ve kalecilerden ($\bar{X} = 110.23$) yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tiryaki (1997), 'Spor Yapan Bireylerin Saldırganlık Düzeylerinin Belirlenmesi' isimli araştırmasında takım sporu yapan deneklerin, bireysel spor yapan deneklere göre daha atılgan olduklarını ortaya koymuştur (197).

Afyon, Saygın ve Yıldız (1999), 'Muğla Bölgesi Amatör ve Genç Takımların Kategorilerine ve Mevkilerine Göre Saldırganlık Düzeylerinin Karşılaştırılması' isimli çalışmalarında amatör sporcuların, genç sporculara oranla daha yüksek saldırganlık eğilimine sahip olduklarını, amatör ve genç takım futbolcularının mevkilere göre en yüksek saldırganlık düzeyine, defans oyuncularının sahip olduğunu ortaya koymuşlardır (4).

Baron ve Richardson (1994), takım sporu yapan oyuncuların, rakiplerine karşı daha çok agresif davranışlarda bulunma ihtimaline sahip olduklarını ve bu şekilde de daha yüksek seviyede saldırganlık sergilediklerini belirtmektedir. (27).

Çobanoğlu (1993) yaptığı çalışmada rakip takım sporcularının engellemeleri sonucu başarısızlığa uğrayan üst düzey sporcuların % 87 oranında engellemeye karşılık vermek istediklerini belirtmiştir (62).

Futbol kulüpleri hem alt yapı hem de üst yapılarında psikolojik hazırlıkla ilgili özel yardım almalıdır. Bu yardımın boyutu; saldırganlık ve şiddet, stres ve baskı, kaygı ve kızgınlıkla başa çıkma, duygu ve düşünceleri yöneltme, etkili iletişim ve liderlik, kendine güven ve motivasyon, hedef belirleme ve zihinsel antrenman boyutlarını içermelidir. Böylelikle saldırganlık ve şiddet olaylarını daha aşağıya çekilebilir (129).

Kiper (1984), sporcunun, oyun kuralları içerisinde fiziksel gücünü kullanması atılganlık olarak değerlendirilir, uzun süre futbol oynayan sporcuların yılların geçmesine paralel olarak deneyimlerinin arttığını, hangi durumun

saldırganlık hangi durumun hakkını koruma olduğunu daha iyi analiz edebildiklerini, hem kendi hakkını hem de rakibinin hakkını müsabaka kuralları çerçevesinde korumayı bildiklerini söylemektedir (126).

Korkmaz, Doğan, Işıık ve Öztürk (2001), 'Bursa ve Çevresinde Spor Yapmayan Bireyler İle Takım Sporunu Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeyi İle Sosyo-Ekonomik Düzeylerinin İncelenmesi' isimli çalışmalarında takım sporu yapan deneklerin saldırganlık puanlarının, spor yapmayan aynı yaş grubundaki deneklere oranla daha düşük olduğunu saptamışlardır (130).

Aktaş ve arkadaşlarının (2004) basketbolcularda yaptığı çalışmada; yıkıcı saldırganlık puanları ortalaması 27.51, atılganlık puanları ortalaması 45.87, edilgen saldırganlık puanları ortalaması 25.14 ve genel saldırganlık puanları ortalaması 98.53'tür (8).

Terry ve Jackson (1985)'a göre saldırganlığın sosyal değişim kuramı, her bireyin herhangi bir etkileşimdeki avantajları ve dezavantajları hesaplayabildikleri varsayımına dayanır. Diğer bir ifadeyle sporcu kuralları çığneyip, saldırgan davranışta bulunmakla karşılaşıcağı potansiyel yararlarla, potansiyel cezaları hesaplayacaktır. Sportif ortamda fazlasıyla yasal saldırgan davranan bir sporcuya verilen cezalar genellikle bir ödöl gibi azdır (193).

Aktaş ve ark. (2004) tarafından yapılan araştırmada, profesyonel erkek basketbolcuların yıkıcı saldırganlık alt boyutunda ($\bar{x}=27.51$), atılganlık alt boyutunda ($\bar{x}=45.87$), edilgen saldırganlık alt boyutunda ($\bar{x}=25.14$), genel saldırganlık toplamında ($\bar{x}=98.53$) puan ortalamasına sahip olduklarını bulmuşlardır (8).

Dervent ve ark. (2010), spor yapanların, spor yapmayanlardan daha atılgan oldukları bulunmuş ancak diğer saldırganlık özelliklerinde spor yapanlar ve yapmayanlar arasında anlamlı bir fark saptanamamıştır (67).

Kişilerarası becerileri yüksek olan kişiler sosyal ortamlara girmekte güçlük çekmeyecek bu ortamlara da çabuk uyum gösterebileceklerdir. Mahoney ve Stattin, tarafından yapılan araştırmalarda anti sosyal eğilimi yüksek olan bireylerin, boş zamanlarını olumlu ya da işe yarar etkinliklerle geçirmekte problem yaşadıkları rapor edilmektedir (145). Brackett ve ark., anti sosyal bireylerin başkalarıyla olumlu ilişkiler kurabilme ve sürdürülebilir, kendini bir gruba ait hissedebilme ve bir gruba işbirliğine yönelme gibi becerileri sergilemekte güçlük çektiklerini tespit etmişlerdir (46).

Kişilerarası becerileri yüksek olan kişiler sosyal ortamlara girmekte güçlük çekmeyecek bu ortamlara da çabuk uyum gösterebileceklerdir. Mahoney ve Stattin, tarafından yapılan araştırmalarda anti sosyal eğilimi yüksek olan bireylerin, boş zamanlarını olumlu ya da işe yarar etkinliklerle geçirmekte problem yaşadıkları rapor edilmektedir (145).

Toplumun işitme engellileri spora ve rekreasyon aktivitelerine dahil etme zorunluluğu vardır, çünkü böyle yapmaları daha sağlıklı ve zaman içinde daha iyi yaşam tarzları geliştirilmesine yardımcı olur (187). Spor, engellilerin fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan gelişmelerini sağlamakta, toplum içine kaynaşmalarını kolaylaştırmaktadır (70). Bu nedenle, engelli bireylerin topluma olan uyumlarını sağlamak, bu süreci hızlandırmak ve sosyalleşmelerine katkıda bulunmak için spor bir araç olarak ele alınmalıdır (69).

Spor yapma ile yaşam doyum düzeyi arasında olumlu bir ilişki vardır. Buna göre, spor etkinliklerinde bulunma benlik saygısını, yüksek benlik saygısına sahip olmak da spor etkinliklerindeki başarıyı artırmaktadır (212).

İşitme engelli sporcuların benlik saygısı puanlarıyla yıkıcı saldırganlık alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır, ancak işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarıyla yıkıcı saldırganlık puanları arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r = -.237$, $p < .001$) olduğu görülmüştür. Bu bulgudan hareketle işiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça yıkıcı saldırganlık düzeylerinin azaldığı söylenebilir.

İşitme engelli sporcuların benlik saygısı puanlarıyla atılganlık alt ölçeğinden aldıkları puanlar incelendiğinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r = .217$, $p < .05$) olduğu görülmüştür. Benzer şekilde işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarıyla atılganlık puanları arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r = .258$, $p < .05$) olduğu görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle işitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça atılganlık düzeylerinin de arttığı söylenebilir.

İşitme engelli sporcuların benlik saygısı puanlarıyla edilgen saldırganlık alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Ancak işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarıyla edilgen saldırganlık puanları arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r = -.274$, $p < .001$) olduğu görülmüştür. Bu bulgudan hareketle işiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça edilgen saldırganlık düzeylerinin azaldığı söylenebilir.

Son olarak işitme engelli sporcuların benlik saygısı puanlarıyla saldırganlık ölçeğinden aldıkları toplam puanlar incelendiğinde pozitif yönde

düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r = .236$, $p < .05$) olduğu görülmüştür. Bu bulgudan hareketle işitme engelli futbolcuların benlik saygıları arttıkça genel saldırganlık düzeylerinin de arttığı söylenebilir. Ancak alt ölçeklerle birlikte düşünüldüğünde bu ilişkinin ölçeğin atılganlık boyutundan kaynaklandığı söylenebilir.

Diğer taraftan işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarıyla saldırganlık ölçeğinden aldıkları toplam puanlar arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r = -.145$, $p < .05$) olduğu görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle işiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça genel saldırganlık düzeylerinin azalığı söylenebilir.

Araştırma sonucunda, işitme engelli sporcular ile betimsel tarama modellerinde kullanacakları ölçek çalışmalarında, özel anlam yüklü kelimeler, soyut kavramlar ve olumsuz anlam içeren kelimeleri ve ifadeleri kullanırken dikkatli olunmalıdır. Eğer işaret dili bilen tercümanlar kullanılacak ise mutlaka her bir denek için aynı örneği vermesinde fayda vardır. Ölçek üzerine isim yazılması, bir başkasının bakması, kameraya çekilmesi gibi durumlarda doğru yanıtı vermedikleri gözlenmiştir.

Araştırmaya katılan işitme engelli futbolcuların, benlik saygısı değerleri arasında engel derecesine göre bakıldığında işiten futbolcular ile engelli grup arasınca anlamlı fark vardır. İşitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmadığı, ancak işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Spor yapma yılı değişkenine göre işitme engelli

futbolcuların benlik saygılarının benzer düzeyde olduğu, ancak işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu söylenebilir. İşitme engelli futbolcuların düzenli antrenman yapmadıkları sadece maçtan maça futbol oynadıkları bilinmektedir. İşitme engelli futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında eğitim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaz iken, işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında eğitim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Çalışmamızın anket uygulama safasında işitme engelli futbolcuların çoğunluğunun okuma, yazma ve anlama ile ilgili sıkıntıların olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle ilk okul mezunu ile lise mezunu arasında okuma, yazma ve algılamalarında bir farklılık görülmemiştir. İşitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında yaşadığı yer ve gelir durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. İşitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygısı puan ortalamaları arasında oynadığı mevki değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Sporcuların saldırganlık puan ortalamalarının engel durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. İşitme engelli futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. İşiten futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. İşitme engelli futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak

anlamli bir farklılığa rastlanmamıştır. Ancak işiten futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında spor yapma yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamli bir fark olduğu görülmüştür. İşitme engelli futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamli bir farklılığa rastlanmamıştır. İşitme engelli futbolcuların atılganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamli olduğu tespit edilmiştir. İşiten futbolcuların atılganlık ve edilgen saldırganlık puan ortalamaları arasında yaşadığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamli olduğu tespit edilmiştir. İşitme engelli futbolcuların yıkıcı saldırganlık, atılganlık, edilgen saldırganlık ve genel saldırganlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamli bir farklılığa rastlanmamıştır. İşiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık ve genel saldırganlık puan ortalamaları arasında medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamli bir farklılık vardır. Oynadıkları mevkiye göre farklı olan işitme engelli futbolcuların yıkıcı saldırganlık benzer düzeyde olduğu söylenebilir. İşiten futbolcuların yıkıcı saldırganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkiye göre istatistiksel olarak anlamli bir farklılığa rastlanmıştır.

İşitme engelli futbolcuların benlik saygısı puanlarıyla yıkıcı saldırganlık alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamli bir ilişkiye bulunmazken işiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça yıkıcı saldırganlık düzeylerinin azaldığı söylenebilir.

İşitme engelli ve işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarıyla atılganlık alt ölçeğinden aldıkları puanlar incelendiğinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamli bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle işitme engelli

ve işiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça atılganlık düzeylerinin de artığı söylenebilir.

İşitme engelli sporcuların benlik saygısı puanlarıyla edilgen saldırganlık alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Ancak işiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça edilgen saldırganlık düzeylerinin azaldığı söylenebilir.

Son olarak işitme engelli sporcuların benlik saygısı puanlarıyla saldırganlık ölçeğinden aldıkları toplam puanlar incelendiğinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu bulgudan hareketle işitme engelli futbolcuların benlik saygıları arttıkça genel saldırganlık düzeylerinin de artığı söylenebilir.

Diğer taraftan işiten futbolcuların benlik saygısı puanlarıyla saldırganlık ölçeğinden aldıkları toplam puanlar arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle işiten futbolcuların benlik saygıları arttıkça genel saldırganlık düzeylerinin azaldığı söylenebilir.

İşitme engelli sporcular ile normal sporcuların değerleri arasında bir paralellik yoktur. Bu durumun daha iyi analiz edilebilmesi için birçok anabilim dalından araştırmacılar bir araya gelerek ve daha fazla örneklem gurubu ile çalışılarak açıklana bilir.

7. KAYNAKÇA

1. Acet M. (2005). Sporda Saldırganlık ve Şiddet. Morpa Kültür Yayınları Ltd. Şirketi, İstanbul. s:66
2. Acet M.(2001). Futbol Seyircisini Fanatik ve Saldırgan Olmaya Yönelten Sosyal Faktörler. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara.
3. Adamczyk G, Luboinski L.(2002). Epidemiologia of Football, related Injuries Part I. Acta Clinica (2), pp.236-250.
4. Afyon Y, Saygın Ö, Yıldız M. (1999). Muğla Bölgesi Amatör ve Genç Takımların Kategorilerine ve Mevkilerine Göre Saldırganlık Düzeylerinin Karşılaştırılması. Spor Araştırmaları Dergisi: 81-89.
5. Aine D, and Lester D.(1995). Exercise Depression and Self Esteem. Perceptual and Motor Skills:81
6. Akçamete G. (2003). İşitme Engellilerin Eğitiminde Öğretmen El Kitabı, Milli Eğitim Basımevi. Ankara.
7. Aksaray S. (2003). Ergenlerde Benlik Saygısı Geliştirmede Beceri Eğitimi ve Aktivite Merkezli Programların Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.
8. Aktaş Z, Çobanoğlu G, Yazıcılar, İ.(2004). Profesyonel Erkek Basketbolcuların Saldırganlık Düzeyleri İle Maç Başarıları Arasındaki İlişkinin Araştırılması. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, II (3) 127-134.
9. André C, & Lelord F. (2002). Kendine Saygı. Çev. Yerguz, İ. (2. Baskı): İletişim Yayınları. İstanbul.
10. Andrews JF, Leigh IW, & Weiner MT,(2004). Deaf people: Evolving perspectives from psychology, education, and sociology. Boston: Allyn & Bacon
11. Antia S. (1985). Social integration of hearing impaired children: Fact or fiction. The Volta Review, 18(3), 279-289.
12. Antia S, Kreimeyer KH, Eldredge N. (1993). Promoting social interaction between young children with hearing impairments and their peers. Exceptional Children, 60(30), 262-275.
13. Aracı H. (2001). Öğretmen ve Öğrenciler İçin Okullarda Beden Eğitimi. Nobel Yayınevi. Ankara.
14. Aras N. (1992). Özel Eğitime Muhtaç Kişiler ve Beden Eğitimi Spor. Çağdaş Eğitim. Eylül 1992, sayı:180, s: 21-3.
15. Arıcak T.(1999). Grupla Psikolojik Danışma Yoluyla Benlik ve Mesleki Benlik Saygısının Geliştirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
16. Aşçı FH, Gökmen H, Tiryaki G, Öner U. (1993). Liseli Erkek Sporcuların ve Sporcu Olmayanların Benlik Kavramları. Spor Bilimleri Dergisi; (4) 1: 34-43
17. Ataç F.(1991). İnsan Yaşamında Psikolojik Gelişim. Beta Basım Yayın. İstanbul.

18. Atay M. (1999). İşitme Engelli Çocukların Eğitiminde Temel İlkeler. Özgür Yayınları. Ankara.
19. Atkinson J.(2006). The perceptual characteristics of voice hallucinations in deaf people: insight into the nature of subvocal thought and sensory feedback loops. *Schizophrenia Bul*; 32:701-8.
20. Atkinson RL, Atkinson RC, Smith EE, Bem DJ, Hoeksema S.M.(1995). *Psikolojiye Giriş* (Çev. Alogan Y.). Arkadaş Yayınları. İstanbul.
21. Avcıoğlu H. (2010). İşitme Yetersizliği Olan Öğrenciler. Editör: İbrahim H. Diken. Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim. Pegem A. Yayıncılık. Ankara
22. Aydemir S.(1994). Grupla Psikolojik Danışmanın 15-18 Yaş Grubundaki Gençlerin Benlik Kavramı ile İdeal Benlik Kavramlarının Uygunluk Düzeyine Etkisi. *Eğitimde Psikolojik Hizmetler Dergisi Milli Eğitim Basımevi*, Ankara
23. Aygün Ö. (2004). Zihinsel Engellilerde Antrenman Öncesi ve Sonrası Motorik Performansın Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya
24. Bacakoğlu H.(1996). Görmeyen Ergenlerde Benlik Kavramının Gelişmesinde Aile Tutumunun Etkisi. Psikoloji Bölümü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
25. Balat GU. (2003). Erken Çocuklukta Benlik Saygısının Gelişimi ve Önemi, Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar. Morpa Kültür Yayınları. İstanbul, s. 330-336
26. Balcıoğlu İ.(2001). Şiddet ve Toplum, Bilge Yayınları, 45-46. 3. Baskı, İstanbul.
27. Baron RA, Richardson DR.(1994). *Humanaggression* (2nd Ed). New York.
28. Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı. (2002). Başbakanlık Özürülülerle İlgili Mevzuat- 45, Ankara.
29. Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı (2005). Türkiye Özürülüler Araştırması. Erişim: <http://ozida.gov.tr>, Erişim tarihi: 01. 04. 2005.
30. Bat-Chava, Y. (1993). Antecedents of self-esteem in deaf people: A meta-analytic review. *Rehabilitation Psychology*, 38, 221–234.
31. Bat-Chava Y. (1994). Group identification and self-esteem of deaf adults. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 494–502.
32. Batshaw M L.(2002). *Children with disabilities*(4th ed.). Baltimore: Brookes
33. Baumann S. (1994).*Uygulamalı Spor Psikolojisi* (Çev. İkizler C, Özcan AO). Alfa Basım Yayım Dağıtım. İstanbul.
34. Baymur F.(1994). ‘Genel Psikoloji’ İnkılap Kitabevi, 12.Baskı, İstanbul.
35. Baymur F.(1978) Genel Psikoloji, 4. Baskı, İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Sti., İstanbul.
36. Bayram D.(2003). Sanat, Spor ve Engelli Çocuk, *Spor Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, Haziran, s.37
37. Bentall RP, Taylor JL. (2006). Psychological processes and paranoia: implications for forensic behavioural science. *Behav Sci Law*; 24:277-94.
38. Berger BG, Owen DR. (1983).Mood alteration with swimming-summers really do ‘feel better’. *Psychosom Med*; 45:425-433.
39. Berk EL.(1994) *Child Development*, Third Edition, Printed in the USA, Ally & Bacon

40. Bıyıklı L.(1989) Bedensel Özürlü Çocukların Benlik Kavramı (Aile Kabul Düzeyi Açısından). Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara
41. Bilgin N. (1991). Sosyal Psikolojiye Giriş. (Derl.) Ege Üniversitesi, İzmir.
42. Black PA, Glicman NS.(2006) Demographics, psychiatric diagnosis, and other characteristics of north american deaf and hard-of-hearing inpatients. J Deaf Studies Education; 11:303-21.
43. Blascovich J, Tomaka J.(1991). Measures of self-esteem. In Robinson J P,Shaver P R and Wrightsman L S (Eds.), Measures of personality and social psychological attitudes. Volume 1 of Measures of social psychological attitudes , San Diego CA: Academic Press:115-120
44. Boron R.A.(1977). Human Aggression.(2nd ed.) New York.
45. Bowker A, Gadbois S, and Cornock B. (2003). Sports Participation and Self Esteem: Variations as a Function of Gender and Gender Role Orientation. Sex Roles, 49.
46. Brackett MA, Mayer JD, Warner RM. (2003). Emotional intelligence and its realtion to everyday behaviour, Personality and Individual Differences, 36, 1382-1402.
47. Cengiz R.(2004). Futbol Antrenörlerinin Saldırganlık Türleri ve Şiddet Olaylarına Bakış Açıları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
48. Chomiak J, Junge A, Peterson L, and Dvorak J.(2000). Severe injuries in football players. Influencing factors. American Journal of Sports Medicine 28, 58-68.
49. Coll KM, Cutler MM, Thobro P, Haas R, Powell S.(2009). An exploratory study of psychosocial risk behaviors of adolescents who are deaf or hard of hearing: Comparisons and Recommendations. Amerikan Annals of the Deaf. Volüme 154, Numara 1, Spring, pp. 30–35
50. Cooper AF.(1976). Deafness and psychiatric illness. BJ Psychiatry, 129:216-26
51. Cooper AF, Curry AR.(1976). The pathology of deafness in the paranoid and affective psychoses of later life. J Psychosom Res; 20:97-105.
52. Cooper AF, Garside RF, Kay DW. (1976). A comparison of deaf and non-deaf patients with paranoid and affective psychoses. Br J Psychiatry; 129:532-8.
53. Cooper AF, Curry AR, Kay DW. (1974). Hearing loss in paranoid and affective psychoses of the elderly. Lancet;304:851-4.
54. Coopersmith S.(1967). The Antecedents of Self Esteem, Cole and Freeman, Co., San Francisco.
55. Cox RH. (1985). Sport psychology. Dubuque, lowo: Wm.C. Brown.
56. Crist JM. (2002). The Relationship Between Self-Esteem and Anger. Department of Criminology and Criminal Justice. Connecticut State University. New Britain, Connecticut
57. Crowe TV. (2003). Self-esteem scores among deaf college students: An examination of gender and parents' hearing status and signing ability. Journal of Deaf Studies and Deaf Education, 8, 199–206.
58. Cuhadaroğlu F. (1996). Adolesansta Psikolojik Gelisim Ozellikleri, Katkı Pediatri Dergisi, 17, 5, 273-288.
59. Cummings EM. (1987). Coping with Background Anger in Early Childhood. Child Development. Sayı: 58

60. Çiftçi D.(2006). İşitme Engelliler İlköğretim Okulu 1. Sınıf ve 8. Sınıf Öğrencilerinin 8 Haftalık Antrenman Programına Yanıtı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi. Ankara.
61. Çimen Ü. (1998). Türk Futbol Seyircilerinde Saldırganlık ve Nedenleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
62. Çobanoğlu G.(1993).Sporda Saldırganlık Olgusu ve Bu Olgunun Sportif Performans Üzerine Etkisi', Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir. s. 22-30.
63. Darıca N, Abidoğlu Ü, Gümüşşücü Ş. (2002). Otizm ve Otistik Çocuklar, 3. Basım, Özgür Yayın. Ankara.
64. Deafness and hearing impairment. (2002). Erişim tarihi: 01.07.2011 (<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs300/en/index.html>).
65. DİE. (2004). Türkiye Özürlüler Araştırması 2002. DİE Matbaası. Ankara.
66. Dervent F.(2007). Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ve Sportif Aktivitelere Katılımla İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara
67. Dervent F, Arslanoğlu E, Şenel Ö.(2010). Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ilişkisi (İstanbul ili örneği). Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. Cilt:7 Sayı:1
68. Doğan O, Doğan S, Çorapçıoğlu A, ve Çelik G.(1994). Aktif ve Sosyal Etkinliklere Katılmanın Benden İmgesi ve Benlik Saygısına Etkisi. Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji (3P) Dergisi, 2(1):33-38).
69. Dunn JM, ve Fait H. (1997). Special Physical Education: Adapted,individualized, developmental Seventh Edition, Iowa Dubuque Brown& Benchmark, 22.
70. Eichsteadt CB, & Lavay BW. (1995). Physical Activity for Individuals with Mental Retardation Campaign, Illinois, 47.
71. Ekeland E, Heian F, Hagen KB.(2005). Can exercise improve self esteem in children and young people? A systematic review of randomised controlled trials. Br J Sports Med; 39:792-798.
72. Emerton RG. (1996). Marginality, biculturalism, and social identity of deaf people. In I. Parasnı (Ed.), Cultural and language diversity and the deaf experience. pp. 136–145.
73. Enez SC. (2001). Özürlü Ailelerin Eğitiminde Sosyal Hizmet Mesleğinin Yeri ve Önemi. Sosyal Hizmet Dergisi. Ekim–Aralık, s. 39
74. Ergenç H. (1995). İşitme Engelli Çocuklarda Simultane Ve Suksesif Hafızaların Gelişimi Ve Eğitimlerine Etkisi, İ. Ü. Basımevi, İstanbul.
75. Eriksson MM, Carlsson SG.(1991). Psychological and somatic distress in the relation to perceived hearing disability, hearing handicap and hearing measurements. J Psychosom Research. 35:729-40.
76. Eripek S. (1993). Spor Psikolojisi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi, Yayınları. No:281

77. Erkan G.(1990). Ortopedik Özürlü Çocukların Kendini Kabul Düzeyi Üzerine Bir Araştırma. Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu. İstanbul.
78. Erman KA, Şahan A, Can S.(2004) Sporcu Bayan ve Erkeklerin Benlik Saygısı Düzeylerinin Karşılaştırılması. 8. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi. Antalya
79. Ersek İ. (1992). İşitme Engelli Öğrencilerin Benlik Kavramlarının İncelenmesi. Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı. Ankara.
80. Erşan E, Doğan O.(2002). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinde Atılganlık Ve Saldırganlık Düzeylerinin Sosyodemografik Özelliklerle İlişkisi. 7. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi: Antalya-Kemer: Mirage Park Resort. Ekim: 241, 27-29.
81. Erşan EE, Doğan O, Doğan S.(2009). Beden Eğitimi ve Antrenörlük Bölümü Öğrencilerinde Benlik Saygısı Düzeyi ve Bazı Sosyodemografik Özelliklerle İlişkisi. Klinik Psikiyatri;12:35-42
82. Esposito AJ, Kobak R, & Little M. (2005). Aggression and Self-Esteem: A Diary Study of Children's Reactivity to Negative Interpersonal Events. Journal of Personality. Sayı: 73(4).
83. Faigenbaum AD.(2000). Strength training for children and adolescents. Clin Sports Med; 19:593-619.
84. Fellingner J, Holzinger D, Dobner U.(2005). Mental distress and quality of life in a deaf population. Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol; 40:737-42.
85. Field T, Diego M, Sender CE.(2001). Exercise is positively related to adolescents' relationships and academics. Adolescence; 36:105-110.
86. Freedman JL, Sears DO, Carlsmith JM. (1993). Sosyal Psikoloji (Çev. : Dönmez, A.). İmge Kitapevi Yayınları. Ankara.
87. Friend M.(2006). Special education. Contemporary perspectives for school professionals. Boston. Allyn and Bacon.
88. Fox KR.(1999). The influence of physical activity on mental well-being. Public Health Nutr; 2(3A):411-418
89. Gabay R.(1996). Çocuklarda Benlik Sisteminin İncelenmesi, Psikoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir.
90. Gectan E. (1984). Psikanaliz ve Sonrası, Maya Matbaacılık. Ankara.
91. Gergen KJ, ve Gergen MM. (1986). Social psyclogy, New York, N.Y.:Springer- Verlan.
92. Gill DL.(1986). Psychological Dynamics of Sport Illinois. Human Kinetics Publishers. 37,103.
93. Girgin C. (2003). İşitme Engelli Çocukların Eğitimine Giriş. Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.
94. Göksu T. (2007). Sosyal Psikoloji. Seçkin Yayınları. Ankara. s:73
95. Greydanus DE, Patel DR, Baker RJ. (2009). Pediatric Practice Sports Medicine. New York, USA: McGraw-Hill Professional Publishing, p. 440-441.
96. Güleç HC.(1999). Özel Sınıflara ve Kaynaştırılmış Sınıflara Devam Eden İlkokul Düzeyindeki Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuklarla Engelli Olmayan Çocukların Benlik Kavramlarının Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara

97. Gülsu İ.(2003). İştme Engelli Çocukların Sosyal Hayata İtibakı, Sosyal Yapı-Sosyal Değişme Bilim Dalı Alanında Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
98. Gün E. (2006). Spor Yapanlarda ve Spor Yapmayan Ergenlerde Benlik Saygısı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana.
99. Güner BÇ.(2006).Takım Sporları ve Bireysel Sporlar Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Samsun.
100. Gündoğdu C, Özmerdivenli R.(2003). Amatör ve Profesyonel Futbolculardaki Spor Sakatlıklarının Vücut Kütle ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımlarının Analizi, Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 8(4), s.58-66.
101. Güngör A. (1993) Çocukta Benliğin Gelişimi, 9. Ya-pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, Ya-pa Yayınları, İstanbul. s. 121- 124.
102. Gür A.(2001).Özürülülerin Sosyal Yaşama Uyum Süreçlerinde Sportif Etkinliklerin Rolü. T.C. Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı Yayınları. Ankara.
103. Hallahan DP, ve Kauffman JM.(2000). Exceptional Children: Introduction to Special Education, Eighth Edition, Allyn and Bacon, Boston. U.S.A.
104. Hamachek ED.(1995). Ergen Benliğinin Psikolojisi ve Gelişimi' çev. Ö.Hakan Ersever, 'Ergenliği Anlamak', (Ed. James F, Adams) Yay. Haz. Bekir Onur Imge Kitabevi, Ankara.
105. Harvey JR. (2004). The Design of an Anger Management Program for Elementary School Students in a Self- Contained Classroom. Doktora tezi. The State University of New Jersey
106. Hasırcı S.(2000). Sporda Denetim Odağı. Bağırgan Yayımevi. Ankara.
107. Hewitt JP. (1998). The myth of self-esteem. St. Martin's Press. New York.
108. Hindley P.(1997). Psychiatric aspects of hearing impairments. , J Child Psychol Psychiatry. 38(1):101–17.
109. Huesmann LR, Eron LD, Lefkowitz MM, & Walder LO. (1984). Stability of Aggression Over Time and Generations. Developmental Psychology. Sayı 20.
110. İkizler H C. (2002). Spor Sağlık ve Motivasyon. 1.Baskı, Alfa Yayınları. İstanbul. 20,30-31
111. İkizler C, Karagözoğlu C. (1997). Sporda Başarının Psikolojisi (3. Baskı), Alfa Basımevi. İstanbul.
112. Jambor E, Elliott M.(2005). Self-esteem and Coping Strategies among Deaf Students. Journal of Deaf Studies and Deaf Education vol. 10 no. 1 p:63-81
113. Jersild A.(1972). Çocuk Psikolojisi, (Çev. Günce, G.), Ankara Üniversitesi Basımevi, No: 22. Ankara.
114. Junge, A., Dvorak, J., (2004).Soccer Injuries, A Review On Incidence and Prevention. Sports Medicine, 834). pp.929-938.)
115. Junge A, Dvorak J, Baumann TG, and Peterson L.(2004). Football Injuries During FIFA Tournaments and the Olympic Games, 1998-2001, Am J Sports Med: 32: 80.

116. Junge A, Rösch D, Peterson L, Baumann TG, and Dvorak J.(2002). Prevention of Soccer Injuries: A Prospective Intervention Study in Youth Amateur Players, *Am J Sports Med* 30: 652.
117. Kaner S.(1995). Görme ve Ortopedik Engelli ve Engelli Olmayan Ergenlerin Benlik Saygılarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, *Özel Eğitim Dergisi*, 2(1), S11-18.
118. Kaner S. (2003). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. (Ed. Ataman, A.) Gündüz Eğitim ve Yayıncılık: Ankara.
119. Karademir Ş.,(2008),Özürlülük Sınıflaması için bir model oluşturma. Adnan Menderes Üniversitesi, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi. Aydın).
120. Kashmiri AA, and Delaney JS.(2006). Head and neck injuries in football (soccer) *Trauma* , 8; 189.
121. Kaynak İ.(2002). Spor Müsabakalarında Görev Yapan Polislerin Tutumu ve Davranışlarının Araştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
122. Karasar, N. , (1999). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (9. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
123. Kenna M L, Hallam RS, Hinchcliffe R.(1991). The prevalence of psychological disturbance in neuro-otology outpatients. *Clin Otolaryngology*; 16:452-6.
124. Kernis MH, Granneman BD, & Barclay LC. (1989). Stability and Level of Self-Esteem as Predictors of Anger Arousal and Hostility. *Journal of Personality and Social Psychology*. Sayı. 56.
125. Kılıççı Y. (1992). Okulda Ruh Sağlığı (2. Baskı). Anı Yayıncılık San.Tic. Ltd. Ankara.
126. Kiper İ.(1984). Saldırganlık Türlerinin Çeşitli Ekonomik, Sosyal ve Akademik Değişkenlerle İlişkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
127. Koçak O. (2001). Feyyaz'ın Tekmesi. *Futbol ve Kültürü, Takımlar*. 313,322.
128. Konter E. (1996). Bir Lider Olarak Antrenör. *Alfa Basım Yayım Dağıtım*. İstanbul.
129. Konter E.(2006). Spor psikolojisi el kitabı. Nobel basımevi. Ankara s:123.
130. Korkmaz NH, Doğan İ, Işık G, ve Öztürk F. (2001). Bursa ve Çevresinde Spor Yapmayan Bireyler İle Takım Spor Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeyi İle Sosyo-Ekonomik Düzeylerinin İncelenmesi', II. Uluslar arası Spor Psikolojisi Sempozyumu. İzmir.
131. Korkmaz NH.(2007). Yaz Spor Okulları İle Çocukların Benlik Saygısı Arasındaki İlişki. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi XX (1), 2007*, 49-65.
132. Koufmann H. (1970). *Agression and altruism*. Holt, Rinehart and Winston. New York.
133. Köknel O.(1985). *Kayıdan Mutluluğa Kişilik*, 6. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul.
134. Krechtle B.(2004). Influence of physical activity on mental well-being and psychiatric disorders. *Schweiz Rundsch Med Prax*; 93:1403-1411.
135. Kulaksızoğlu A.(1999). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi. s. 115.
136. Kurç G.(1990). Kişisel, sosyo-ekonomik ve kültürel bazı değişkenlerin gençlerin uyum alanları ve uyum yöntemlerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 14(76);3-9.
137. Kurtiç N.(2006). Futbol Seyircisini Saldırganlığa İten Psiko- Sosyal Nedenler (Sakarya İl Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya.

138. Kuzgun Y.(2000). İlköğretimde Rehberlik. II. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
139. Lane H. (1992). The mask of benevolence. Vintage Books. New York.
140. Lane H, Hoffmeister R, & Bahan B. (1996). A journey into the deaf world. DawnSign Press. San Diego.
141. Leposavic L, Leposavic I, Jasovic G. M.(2006). Psychosocial aspects of acquired hearing impairment in the patients with otosclerosis. *Psychiatr Danub*; 18:30-8.
142. Liu X, Kaplan HB, & Riser W. (1992). Decomposing the reciprocal relationships between academic achievement and general self-esteem. *Youth and Society*, 24, 123–148.
143. Loeber R, & Hay D. (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review of Psychology*. Sayı 48.
144. Lorenz K. (1966). On Aggression. Harcourt, Brace & World, Inc. New York.
145. Mahoney JL, Stattin H. (2000). Leisure Activities And Adolescent Antisocial Behavior. The Role Of Structure And Social Context, *Journal Of Adolescence*, 23, 113-127.
146. Malmo RB, Malmo HP, Ditto B.(2003). On reversible deafness, generalized anxiety disorder, and the motoric brain: a psychophysiological perspective. *Int J Psychophysiol*; 48:97-113.
147. Markus HP, Herzog AR.(1992). The role of the self-concept in aging. In. K. W. Shaie and M.P. Lawton (Eds.)*Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, New York: Springer,11, pp.111
148. Marschark, M., Lang, H.G., Albertini, J. A. , (2002). *Educating Deaf Students From Research To Practice* New York: Oxford University Pres
149. Martin SN.(1990). *Hearing and Hearing Disorders, Human Communication Disorders*, 3rd Edition, (Edi. Shames, G. H. ve Wiig E.H), Merrill Publishing Company, Ohio
150. MEB. (2003). Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İşitme Engellilerin Eğitiminde Öğretmen El Kitabı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
151. MEB.(2005). Özel Eğitim Kursları Yönetmeliği, 22.07.2005 Tarih ve 25883 Sayılı Resmi Gazete
152. Meredith L.P.,(2010). *American sports fans: What makes them tick, and sometimes explode, and what attributes of the arena contribute to fan incidents*. City University of New York, 119 pages; AAT 3396456)
153. Mc Kenna L, Hallam RS, Hinchcliffe R.(1991) The prevalance of psychological disturbance in neuro-otology outpatients. *Clin Otolaryngology*; 16:452-6.
154. Müslümanoğlu L.(1990). Tıbbi Rehabilitasyon Yönünden İkitelli-Atatürk Mahallesinde Özürlülük Epidemiyolojisi. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. İstanbul.
155. Orhon EP. (1981). *Sakatların Rehabilitasyonu ve Eğitimi*. Ankara.
156. Öncü E. (2002). Türkiye Profesyonel Futbol 1. Süper Ligi 2001- 2002 Futbol Sezonu'nda Müsabaka Ortamında Sergilenen Saldırgan Davranışların Hangi Faktörlere Bağlı Olarak Değiştiğinin Tespit Edilmesi. Trabzon. say: 10
157. Öner N.(1996). Piers - Harris' in Çocuklarda Öz - Kavramı Ölçeği El Kitabı, Türk Psikologlar Derneği

158. Özoğul N.(1988). Annenin alısmasının ve Bazı Bireysel Niteliklerin ocugun zsayısına Etkisi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
159. Özsoy Y, zyürek M, Eripek S. (2002). Özel Eğitime Muhtaç ocuklar zel Eğitime Giriş. Karatepe Yayınları. Ankara.
160. Özyürek M.(1982). Normal ğrencilerle Birlikte ve Ayrı Eğitilen Ortopedik Arızalı ğrencilerde Benlik Kavramı ve Denetleme Odağı. Ankara.
161. Pekdemir Ş.(2006). İslam da zürlü Hukuku, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
162. Perlman D, Cozby CP. (1983). Social Psychology. New York.11(3),121-123.
163. Peter G, Beyer E.(1997). Saldırıcılık (ev. Z. Kılıç). Spor Ekin Dergisi, 1(2): 36-37.
164. Pişkin M. (1996). Self-esteem and locus of control of secondary school children both in England and Turkey. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Leicester, England.
165. Pişkin, M., (2003). İlköğretimde Rehberlik.Y. Kuzgun (Ed). (4. Baskı). Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
166. Pope AW, McHale SM, & Craighead WE. (1983). Self- Esteem Enhacement with Children and Adolescents. New York.
167. Poul MN. (1996). Girls, physical activity and self-esteem. Melpomene Institute packet.
168. Raymond KL, & Matson JL. (1989). Social skills in the hearing impaired. Journal of Clinical Child Psychology, 18(3), 247-258
169. Reagan T. (1995). A sociocultural understanding of deafness: American Sign Language and the culture of deaf people. International Journal of Intercultural Relations, 19, 239–251.
170. Rosenberg M. (1979). Conceiving the self. New York: Basic Books.
171. Russell GW.(2003), Sport Riots: Social- Psychological Review, Department of Psychology and Neuroscience University of Lethbridge, Alberta,Canada.353-362.
172. Sarı A, Engin A, Girli A. (2002). Engelli ocuklar,1.Baskı, Arşiv Yayıncılık, İzmir.
173. Sasat S. Burnard P, Edwards D, Naiyapatana W, Hebden U, Boonrod W, Arayathanitkul B,
174. Satılmış, G. (1988) Yetiştirme Yurdunda Yasayan Ergenlerde Benlik Saygısı, Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
175. Schlesinger HS. (2000). A developmental model applied to problems of deafness. Journal of Deaf Studies and Deaf Education, 5, 349–361.
176. Schwab JJ, James D, Harmeling M. (2002). Body image and medical illness. Psychology in Spain, 6(1):83-95
177. Serdaroğlu G. (1990). Tıbbi Rehabilitasyon Açısından Halkalı Eski Bağlar Mahallesinde zürlürlük Epidemiyolojisi. Yayınlanmamış Uzmanlık tezi. İstanbul.
178. Sevinç S.(2002).ok İleri Derecede Bilateral Sensorinöral İşitme Kayıplı ocukların Rehabilitasyonunda Gelişimsel Profilin Değerlendirilmesi, Eğitim Odyolojisi Programı Doktora Tezi. Ankara.

179. Signer SF, Van Ness PC, Davis RJ. (1990). Capgras's Syndrom associated with sensory loss. West J Med; 152:719-20.
180. Simpson RB, Nedzelski JM, Barber HO.(1988). Psychiatric diagnoses in patients with psychogenic dizziness or severe tinnitus. J Otolaryngology; 17:325-30.
181. Singerman B, Riender E, Folstein M.(1980). Emotional disturbance in hearing clinic patients. B.J. Psychiatry; 137:58-62.
182. Smith DD. (2007). Introduction to spacial education: teaching in an age of challenge (6th ed.). Allyn and Bacon. Boston.
183. Stefanis N, Thewissen V, Bakoula C.(2006). Hearing impairment and psychosis: a replication in a cohort of young adults. Schizophr Res; 85:266-72.
184. Steinberg AG, Lipton DS, Eckhardt EA. (1998). The diagnostic interview Schedule for deaf patients on interactive video: a preliminary investigation. The American Journal of Psychiatry 155: 1603-1604.
185. Stewart DA.(1991). Deaf sport: The impact of sports in the deaf community. DC: Gallaudet University Press. Washington
186. Stewart DA, & Klugin T.(2001).Teaching deaf and hard of bearing students: Content, strategies, and curriculum. Allyn & Bacon. Boston.
187. Stewart DA, & Ellis MK. (2005) American Annals of the Deaf; Spring, 150, 1,pp:59-66
188. Şahin HM. (2003). Sporda Şiddet ve Saldırganlık Nobel Yayınları, Ankara s.68-71-72. 80-85.
189. Tanju E.(1995). İlkokul 4. ve 5. Sınıfa Devam Eden Normal ve İşitme Engelli Öğrencilerde Benlik Kavramının Gelişiminin İncelenmesi, Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Programı Bilim Yayınlanmamış Uzmanlığı Tezi. Ankara.
190. Tatar Y.(1995). İşitme Özürlülerde Spor ve Ruhi Faydaları. Özürlü / İşitme Özürlü Ekseninde bir Analiz. Marmara Üniversitesi. Doktora Tezi. İstanbul.
191. Tatar Y. (1997). Özürlüler ve Spor, Fiziksel Engelliler Vakfı Yayınları, İstanbul.
192. Teoman Ö. (2001). Ankara'da Amatör Futbol, Takımdan Ayrı Düz Koşu, (2. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul. s.91-106.
193. Terry PC, Jackson JJ. (1985). The determinants and control of violence in sport', Quest, 37 (1),1985.pp: 27-37.
194. Thewissen V, Myin-Germeys I, Bentall R.,(2005) . Hearing impairment and psychosis revisited. Schizophr Res; 76:99-103.
195. Tiggeman M. and Williamson S. (2000). The Effect of Exercise on Body Satisfaction and Self-Esteem as a Function of Gender and Age. Sex Roles, 119-127
196. Tiryaki Ş.(1996). Spor Yapan Bireylerin Saldırganlık Düzeylerinin Belirlenmesi: (Takım ve Bireysel Sporlar Açısından Bir İnceleme). Mersin Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi. Mersin.
197. Tiryaki Ş. (1997). Spor Yapan Bireylerin Saldırganlık Düzeylerinin Belirlenmesi. Uluslararası Spor Psikolojisi Sempozyumu, Bildiriler, Bağırhan Yayınları, Ankara. 109-114.
198. Tiryaki Ş. (2000). Spor Psikolojisi, Kavramlar, Kuramlar ve Uygulama, Eylül Kitap ve Yayınevi, Ankara. s: 150-160

199. Topuz R, Sanioğlu A, Çağlayan HS. (2010). Amatör Futbol Oyuncularının Saldırđanlık Düzeylerinin İncelenmesi Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi, 12 (1), 42–49.
200. Turnbull A, Turnbull R, end Wehmeyer ML. (2007). Exceptional lives. Special education in today's schools (5th ed.). Upperv Saddle River. New Jersey.
201. Tutkun E, Güner BÇ, Ağaoğlu SA. (2006). Takım sporları ve bireysel sporlar yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. 9. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi. Muğla Üniversitesi: Muğla. 1068-1072.
202. Uğurlu H.(1992). Entegrasyonun 8-11 Yaş Grubu İşitme Engelli Çocukların Psiko-Sosyal Gelişimine Etkisinin İncelenmesi I. Ulusal Özel Eğitim Kongresi
203. Uskun E. (2002). Isparta ilinde özürlülük epidemiyolojisi, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Isparta.
204. Ünsal A, Tözün M.(2007). Türkiye'de özürlülük ile ilgili yasal durum, Osmangazi Tıp Dergisi; 29: 77-83
205. Quinsland LK. (1993). Cognitive Progressing and Development of Concepts by Deaf Students, Ameican Annals of the Deaf, 135, 280-284.
206. Van de Loo DA, Johnson MD. (1995) The young female athlete. Clin Sports Med; 14:687-707.
207. Van der Warf M, Van Boxtel M, Verhey F.,(2007). Mild hearing impairment and psychotic experiences in a normal ageing population. Schizophr Res; 94:180-6.
208. Van Hooren SAH, Anteunis LJC, Valentijn SAM.(2005). Does cognitive function in older adults with hearing impairment improve by hearing aid use? Int J Audiol; 44:265-71.
209. Verkuyten M. (2003). Ethnic in-group bias among minority and majority early adolescents: The perception of negative peer behavior. British Journal of Developmental Psychology, 21, 543–564.
210. Vesterager V, Solomon G, Jagd M.(1988). Age-related hearing difficulties. Audiology; 27:179-92.
211. Way N, & Robinson MG. (2003). A longitudinal study of the effects of family, friends, and school experiences on the psychological adjustment of ethnic minority, low-SES adolescents. Journal of Adolescent Research, 18, 324–346.
212. Weinberg RS, Gould D. (1995). Foundations of Sport and Exercise Psychology. Human Kinetics. Champaign/ U.S.
213. Wengel SP, Burke WJ, Holemon D.(1989). Musical hallucinations. The sounds of silence? J Am Geriatr Soc; 32:163-6.
214. Yalçınkaya F. (1994). İşitme Kayıplı ve Normal İşiten Çocukların Gelişimlerinin Karşılaştırılması, Eğitim Odyolojisi Programı, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara.
215. Yavuzer H. (2001). Ana-Baba ve Çocuk, Remzi Kitabevi, İstanbul, 40-41.
216. Yavuzer H.(2002). Okul Çağı Çocuğu, Remzi Kitabevi, 8. Basım, İstanbul.

- 217.** Yegül IB. (1999).Liseli Erkek Sporcular ile Sporcu Olmayan Bireylerin Benlik Saygısı ve Atletik Yeterlik Puanlarının Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- 218.** Yetim A.(2005) Sosyoloji ve Spor. Topkar Matbaacılık, Trabzon. 119.
- 219.** Yılmaz F,ve Arıkan D. (2008). İtme Engelli Adölesanların Benlik Kavramı Ve Depresyon Belirti Düzeyleri Arasındaki İlişki. Atatürk Ün. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi. 11: 4.
- 220.** Yörükoğlu A. (1988). Gençlik Çağı Ruh sağlığı eğitimi ve ruhsal sorunları, 5. Baskı, T.İş Bankası Kültür Yayınları Sosyal ve Felsefi Eserler Dizisi, İstanbul.
- 221.** Yörükoğlu A. (2000) Gençlik Çağı, Eğitimi ve Ruhsal Sorunları, 11. Basım, Özgür Yayınları. İstanbul.

EKLER

EK-A KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Değerli sporcular;

Aşağıda sizin benlik saygısı ve saldırganlık durumunuzla ilgili iki farklı ölçek sunulmuştur. İfadeleri dikkatli bir şekilde okuyup size en uygun gelen seçeneği işaretleyiniz.

Çalışma tamamen bilimsel amaçla yapılmaktadır. İsminizi yazmanız **gerekmemektedir**. Katkılarınız için teşekkürler.

Tel: 05444451944
m.acak@hotmail.com

Mahmut AÇAK
Fırat Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Enstitüsü
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim dalı

1. Yaşınız :.....
2. Eğitim Durumunuz : Okur değil İlkokul Ortaokul
 Lise Üniversite
3. Kaç Yıldır Düzenli Futbol Oynuyorsunuz : 1-3 yıl 4-7 yıl
 8-11 yıl 12 ve üzeri
4. Yaşadığınız yer: : Köy/ kasaba/ilçe İl Büyükşehir
5. Aylık gelir düzeyiniz: 500 TL'den az 501-1000 TL. 1.001-1.500 TL
 1.501-2.000 TL. 2.001 TL ve üstü
6. Anne Eğitim Durumu : Okur değil İlkokul Ortaokul Lise
 Üniversite
7. Medeni durumunuz: Evli Bekar Dul
8. Oynadığınız mevki: Kaleci Defans Orta saha Forvet

EK-B**COOPERSMİTH BENLİK SAYGISI ENVANTERİ (SEİ)**

	EVET	HAYIR
1-Çevremde olup bitenden rahatsız olmam.		
2-Başkalarının önünde konuşmak bana zor gelir.		
3-Elimde olsaydı kendimdeki pek çok şeyi değiştirmek isterim.		
4-Karar vermede fazla zorluk çekmem.		
5-İnsanlar benimle olmaktan hoşlanırlar		
6-Takımda kolayca moralim bozulur.		
7-Yeni şeylere kolayca alışmam.		
8-Yaşlıtlarım arasında sevilen bir kişiyim.		
9-Takımda genellikle duygularıma önem veririm.		
10-Başkalarının söylediklerini kolaylıkla kabul ederim.		
11-Takımda benden çok şey beklenir.		
12-Benim yerimde olmak oldukça zordur.		
13-Hayatımın karma karışık olduğuna inanıyorum.		
14-Genellikle başkaları düşüncelerimi kabul eder.		
15-Kendimi yetersiz bulurum.		
16-Sık sık idmandan kaçmayı düşünürüm.		
17-Yaptığım işten çoğunlukla memnun olmam.		
18-Başkaları kadar yakışıklı değilim.		
19-Söylenecek sözüm varsa onu söylemekten çekinmem.		
20-Takımda duygularımı anlarlar.		
21-Çok sevilen bir kişi değilim.		
22-Genellikle takımdan dışlandığımı hissediyorum.		
23-Yaptığım şeyler genellikle cesaretimi kırar.		
24-Sık sık keşke başka biri olsam diye düşünürüm.		
25-Güvenilir olmadığımı düşünüyorum.		

EK-C

SALDIRGANLIK ENVANTERİ

Lütfen aşağıda verilen her durumu dikkatle okuyarak yanıt kağıdı üzerinde, bu konudaki görüşlerinizi hangi uca daha yakınsa o uca uygun gördüğünüz boşluğa (x) işareti koyunuz. Eğer bu konuda bir görüşünüz yoksa 0 (sıfır) üstündeki boşluğa işaretleyiniz.

Bana çok uyuyor ..... +3/..... +2/.... +1/..... 0/ ..... -1/ ..... -2/ ..... -3/ bana hiç uymuyor.

+ 3 Bana çok uyuyor, +2 Bana biraz uyuyor, +1 Bana uyuyor, 0 Kararsızım -1 Bana uymuyor, -2 Bana biraz uymuyor, -3 Bana hiç uymuyor

1	Haklı olan kişi, karşısındakine doğal olarak herkesin içinde sert ve kırıcı davranabilir.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
2	Beni öfkeleniren kişiye genellikle öfkelenirim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
3	Haksızlık karşısında kişinin hakkını araması kendi bilek ve dil gücüne kalmıştır.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
4	Rahatsızlığımı içimde tutmaktansa bu duygumu beni rahatsız eden kişiye açabilirim, örneğin; dumanından rahatsız oluyorsam, yanımda sigara içene rahatsız olduğumu söylerim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
5	Başarısızlık karşısında kolay kolay ümitsizliğe kapılmam.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
6	Satın aldığım, fakat sonradan içime sinmeyen bir malı değiştirmeye götürebilirim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
7	Bir kişi beni küçük düşürmezse içimden onunla alay eder ve ona küfür ederim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
8	Bir şeyi çok istiyorsam, istediğimi açıkça belirtmem, imada bulunurum.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
9	Bana haksızlık ettiğine inandığım kişilerin başına kötü işler geldiğini, mahvolduğunu hayal ederek avunurum.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
10	Eğer bir düşüncenin doğruluğuna inanıyorsam, bu düşüncüyü savunan tek kişi ben olsam bile yine de fikrimi savunurum.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
11	Yeni tanıştığım kişilerle rahatça konuşabilirim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
12	Karşımdakilere gerek olumlu gerek olumsuz duygularımı rahatça açabilirim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
13	Eğer bir insan beni çok sınırlendirmişse üzerine yürütebilirim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
14	Sınırlendirmede bazen öyle kendimden geçerim ki ağızmdan çıkan sözlerin farkında olmam.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
15	Bu dünyada yaşayabilmeleri için insanların acımasız olmaları gerekiyor.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
16	Bir dükkân, bir butik veya markette, satıcının benimle ilgilenmediğine inanırsam, onun sonradan çok fazla vaktini alarak intikamımı alırım.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
17	Bana emretmeye hakkı olmadığına inandığım bir kişinin buyruğuna ses çıkartmazsam da, ye verdiği işi yapmam ye da yapsam da bir şeye benzemez.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
18	Bir kişi beni kırsa fakat sonra özür dilese, beni ne kadar kırmış olduğunu en az birkaç kez üstü kapalı da olsa hatırlatmadan rahat edemem.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
19	Bir kimse görevini yapmadığında her kim olursa olsun bunu kendisine söylerim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
20	Çok saygı duyduğum bir kişi benimkinin tersi bir düşüncüyü savunuyor diye kendi düşüncemi savunmaktan vazgeçmem.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
21	Topluluk karşısında konuşmaktan çekinmem.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
22	Benimkinin tersi olan görüş ve düşünceleri alt etmek bana keyif verir.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
23	Sınırlenirsem, tanımadığım kişilerle ağız dalaşına hatta tokatlaşmaya veya yumruk kavgasına girişebilirim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
24	Kişinin hakkını yedirmemek amacıyla başkalarının hakkını yemesini ters bir davranış değildir.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
25	Çevremdekiler istediklerimi yapana dek, imalar, iğnelemelerle onları tedirgin ederim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
26	İstemediğim bir şey yapmam istendiğinde ya o işi geciktiririm ya da baştan savma yaparım.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
27	Bir arkadaşım bir isteğimi yapmamakta direnirse ona, vaktiyle onun için yapmış olduğum iyilikleri hatırlatırım.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
28	Bir kimseden bir istekte bulunacaksam, araya bir aracı koymaktansa gider, yüz yüze görüşürüm.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
29	Birisi bende bir hata bulursa, ben de onun hatalarını bulur ve ortaya dökerim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
30	İstemediğim bir yer ve toplantıya gitme vakti gelince hastalanıveririm.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3

ÖZ GEÇMİŞ

11.07.1966 Malatya doğumlu olan Mahmut AÇAK ilk, orta ve lise öğrenimini yine Malatya'da tamamladı. 1985 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümüne girdi. 1989 yılında futbol ihtisas ve spor masajı yardımcı uzmanlık dalından mezun olup aynı yıl Sinop Boyabat Mehmet Akif Ersoy Lisesinde Beden Eğitimi öğretmeni olarak göreve başladı. 1993 yılında Malatya İnönü Üniversitesinde Beden Eğitimi Okutmanı olarak göreve başladı. 1994 yılında İnönü Üniversitesinde master programına başladı ve 1996 yılında mezun oldu. 2002 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi doktora programına başladı. 2008 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesinde bir dönem okudu ve Fırat Üniversitesine yatay geçiş yaptı. Halen Malatya İnönü Üniversitesinde Okutman olarak ve İşitme Engelliler Futbol Milli Takım Antrenörü olarak görev yapmakta olup evli ve iki çocuk babasıdır.